

**SOCIETATEA DE ASISTENTA
FINANCIARA SI INVESTITII**

**PARTENERUL IDEAL DE AFACERI
PENTRU DUMNEAVOASTRA**

Plasamente sigure si rentabile prin:

FONDUL MUTUAL SAFI

Capitalizarea economiilor si pensii prin:

**FONDUL PRIVAT DE ACUMULARE SI
PENSII**

Asistenta financiara pentru persoane fizice si juridice prin diverse produse financiare.

CU NOI VIITORUL ESTE MAI SIGUR!

Bd. Balcescu nr.21 Tel. 312.4960 , 312.3937

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDATIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul IV

64 pagini - 2.000 lei

România - Încotro?

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROȚ
GHITĂ IONESCU
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

undatia Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția:
Stela Arhire
Mircea Boari
Romulus Brâncoveanu
Aurelian Crăiuțu
Mihail Dobre
Goga-Mărieș Ioana
Liana Ionescu
Gabriel Ivan
Bogdan Popescu-Necșești
Victor Neumann
Dan Pavel
Dan A. Petre
Cristian Preda
Cristian R. Pîrvulescu
Valentin Stan
Ştefan Stănciugelu
Louis Ulrich (redactor-sf adjunct)
George Voicu
Graphics:
Tomnița Florescu
Manager:
Alice Dumitracă

Desktop Publishing:

Ω OMEGA PRESS '93

Manuela Gheorghiu
Mariana Dinu

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

Sfera Politicii

este cimită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, intelectuali, oameni politici și studenți. Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se căștigă influență.

Un abonament la *Sfera Politicii* ● săse luni - 12.000 lei
● un an - 24.000 lei

plus taxele poștale.

Abroad: annual subscription readers is \$50 or its equivalent in your country's currency.
Cont FUNDATIA SOCIETATEA CIVILĂ

Lei: 402466026422
USD: 402466028405
BANKCOOP ROSETTI

Adresa:

str. Armenească 13, sector 1
oficiul poștal 22/212 București
12-15 luni-joi; 11-13 vineri

Telefoane:

● Administrație: 211 8765
● Tehnoredactare: 614 0827
● Fax: 223 3389

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăria All
București, Bd. Kogălniceanu 95A
București, Str. General Berthelot 24
Tg. Mureș, Bd. 1 Decembrie 1918, 216
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155: București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria Univers: București, Calea Moșilor 62-68
Librăria 11: București, Calea Dorobanții
Librăria Libra: București, Calea Moșilor 125
A-24 Computers: București, Calea Victoriei 120
Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Eminescu: București, Bd. Carol 15
Librăria Minerva: București, Calea Victoriei 130
Librăria Prosum: Brașov, str. Anghel Saligny 15
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smîrdan 5
Librăriile Humanitas: București, Sibiu, Iași, Timișoara, Alba-Iulia
Sfera Politicii, Polis și Revista de Cercetări Sociale
pot fi procurate și direct, de la Editura Staff,
Calea Plevnei 136, tel.: 638 6090.

Ilustrația de pe copertă face parte din albumul

Grafică americană contemporană,

Editura Meridiane, București, 1976.

Tiparul executat la TIMS Calea Plevnei 136, tel.: 638.4035 București

Cuprins

2. Editorial	Adrian Marino.	Cele două Români
6. România încotro	Alina Mungiu	Vîitorul unei (dez)integrări politice
12.	Cornel Codijă	Identitate și schimbare
14.	Florin Constantiniu	Blocaje mentale în calea statului de drept
17. Mentalități	Cristian Preda	Ce e o bună comunitate politică (II)
20.	Vladimir Tismăneanu	Revoluționarii mistici (II)
	Dan Pavel	
23. Deschiderea arhivelor	Marius Oprea	Culisele puterii comuniste
26.	Laureanu Panaite	Ediții de documente
28.	Florin Șperlea	Istoria românilor în documente străine
30. România - SUA	Mircea Răceanu în dialog	Un secol de diplomație
	cu Stelian Tănase	
35.	Stefan Ciocinaru	Un pod deloc îndepărtat
39.	Stela Arhire	Perspectivele angajării americane în Europa
42. Arhivele comunismului	Documente	Procesul Pătrășcanu (II)
46. Actualitatea	Rodica Chelaru	Opoziția - încotro?
48.	Varujan Vosganian	Ordonanțe și dezechilibre
50. Politică Internațională	Mihail Dobre	Evoluții geopolitice în Europa Centrală după încheierea Războiului Rece
57. Cărți și autori	Vladimir Tismăneanu	Ernest Gellner, <i>Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals</i>
59.	Lucian Dîrdălă	Nicolai Berdiaev, <i>Originile și sensul comunismului rus</i>
62.	Laureanu Ștefan Scarlat	Raymond Aron, <i>Istoria și dialectica violenței</i>
64. Semnale		

Cele două Români

ADRIAN MARINO

In cultura română, problema "celor două Români" s-a pus, în esență, de trei ori, în trei momente istorice diferite. Amintim, doar foarte sumar, originea acestei polemici. Ea apare în cultura politică europeană după Revoluția franceză. Întreaga gândire conservatoare, de restaurație și reacție antirevoluționară, a condamnat violent polarizarea socio-politică produsă mai întîi în Franța începînd din 1789. Întreaga dreaptă franceză – poate fi amintită, în această ordine de idei, și mișcarea de la *Action Française* a lui Charles Maurras, cu distincția sa cunoscută între *Le pays réel* și *Le pays légal* – a condamnat în mod radical violentele răsturnării ale Revoluției.

Formula primește, în mod inevitabil, și o interpretare marxistă: confruntarea dintre Franța "burgheză" și cea "socialistă". Schema, de un dogmatism total infirmat de evoluția evenimentelor istorice, se regăsește și în "politologia românească": *Cele două Franțe*, de Mihai Ralea, apărută la Editura pentru literatură, în 1962. Carte azi uitată, de un oportunism ideologic tipic epocii, de reținut totuși în această ordine de idei. Fie și ca reper negativ, deși nici ținuta sa intelectuală nu poate fi ignorată.

Redusă mult la scară și tradusă în termeni specific românești, controversa apare, firesc, și în gîndirea noastră politică. Revoluția de la 1848, urmată de reformele liberale din a doua jumătate a secolului, au fost contestate, în esență, de întreaga ideologie junimistă și prejunită. Documentația de bază poate fi urmată în trei studii rămase prin forță împrejurărilor aproape confidențiale: al nostru (1968), Zigu Ornea (1975) și Andrei Pippidi (1992). Teoria "formelor fără fond" este deci prima versiune românească a celor "două Români". Cea de-a doua versiune, tot de esență conservatoare, este – aparent paradoxal – antijunimistă. Un articol de Mircea Eliade, "Cele două Români" (1936), respinge "spiritul critic", "sentimentele de inferioritate trezite de critica maioresciană". Autorul le opune – în stilul mesianic, exaltat, aproape bombastic, al "tinerei generații" de extremă dreaptă – "voiția de creație". Proiect admirabil în sine, nimic de spus. Dar rămas fără urmări în afara celor personale. Deci, în locul României iremediabil sterile, junimiste, plat maioresciene, o Românie viitoare, strălucită, formidabil de creațare. "Noi nu ne putem permite «spirit critic», noi "ne putem permite numai

genii creațoare". Drama este că aceste... "genii creațoare" n-au prea răspuns la apel. Discreția și modestia lor sunt, în orice caz, remarcabile, de elogiat și de învidiat.

În sfîrșit, ultima fază, cea mai caracteristică și dramatică dintre toate: distrugerea vechii Români și înlocuirea sa radicală și, în intenție, definitivă cu "România socialistă", produsul artificial al dicturii comuniste și statului totalitar stalinist-ceaușist. Fractură profundă, de o gravitate încă greu de evaluat în toate urmările sale, care a ieșit în evidență mai ales după 1989. România "veche", cea din 1947, și cea "nouă", comunistă, pot, în sfîrșit, să se confrunte în mod deschis. Să fie, în același timp, definite și analizate, pe cît posibil, cu obiectivitate.

Puține lucrări de acest gen atrag însă atenția, deocamdată. Prima, notabilă, de Adrian Dinu Rachieru, *Cele două Români?* (Timișoara, Helicon, 1993), a rămas practic neobservată. La noi, nu calitatea ideilor contează, ci sistemul de relații al autorilor. Și, mai ales, dacă sunt "simpatici" sau nu. Lucrarea amintită se ocupă doar de o singură polarizare culturală esențială: Occident/Orient, traditionalism/europeanism, naționalism/internacionalism, popor/elită occidentalizată. "Două Români", într-adevăr, mai mult decît evidente. Dar nu sunt singurele. Atenția se cere îndreptată și spre noile stratificări și ierarhii sociale, urmate de modificări radicale și profunde ale mentalității colective. Ne aflăm, efectiv, în fața unei Români dedublate, polarizate, aproape schizoide. Ceea ce nu se poate încă "vedea" foarte bine și mai ales "spune" înainte de 1989, devine pe deplin posibil în 1995. Progresul este considerabil.

Mai întîi, o mică mărturisire personală, eventual "autocritică". Ne place sau nu, realitatea trebuie luată cu singe rece în considerare. Șos "din circulație" (ca să mă exprim astfel) mai bine de două decenii, nu mi-am dat seama la "revenire", la început, în 1963, că de profund comunizat și ceaușizat, mai ales, devenise, într timp, "nouă Românie". Treptat, treptat, momentul 1947 – mitizat încă în închisori și în diverse locuri de deportare – devine tot mai simbolic și, la limită, utopic. Tot mai îndepărtat și ireversibil. Mulți dintre noi, în această situație, au trecut atunci printre-o criză profundă. După 1989, "ceaușizarea" din ultimele decenii a devenit și mai evidentă. Libera exprimare a ideilor și a regrupări-

lor sociale scotea tot mai mult în evidență realitatea brutală, uneori atroce, a celor două Români: cea reală – profundă, ceaușizată – și cea mitică – idealizată, naivă și sentimentală, rămasă la stadiul iluziilor și nostalgiilor, de o imensă bună-credință. Dar și a enormelor frustrări acumulate într-o lungă perioadă de sălbatică represiune. Acest tip de traumatizare, pentru vechea generație, este linia de foc a celor "două Români": comunizată și necomunizată. Pretinsa "revoluție" din 1989 făcea însă și mai improbabilă, chiar imposibilă, orice *restitutio in integrum*. Pentru cei ce și-au dat seama de acest proces dureros și – ideal vorbind – nedrept, a fost un moment extrem de dificil. Imposibil însă de rezolvat altfel, pe plan moral și intelectual, decât prin luciditate, antipaticul "spirit critic", și analiză strictă, rece, rațională, riguros documentată. Dar aceasta este o terapeutică eficace doar pentru o categorie foarte restrânsă. Pentru restul populației reprimate, tenacitatea reprezentărilor – de toate tipurile – ale vechii Români a produs un blocaj definitiv și profund tragic.

În această stare de spirit, am citit și recitat, foarte atent, carteasă *Români după '89. Istoria unei neînțelegeri* (București, Humanitas, 1995), de Alina Mungiu. "Neînțelegere" efectivă, gravă, deoarece comportamentul liber exprimat al românilor după 1989 pare, la prima vedere, straniu și aberant. "Un mister românesc". Autoarea, medic psihiatru de formăție, pune un diagnostic exact, direct, chiar brutal, pentru unii greu de suportat, dar de o luciditate salutară. Simplele mele impresii și intuiții sporadice, fragmentare, anterioare, inclusiv a nu mai puțini români cu simul realității (de precizat cu toată claritatea: deloc comuniști) sunt acum organizate într-un sistem strîns argumentat, de o rigoare documentară indubitatibilă. El dă o satisfacție ce nu poate fi ascunsă. Cum Alina Mungiu lucrează cu un material viu, sub ochii săi, prin observație și anchetă directă, astfel de confesiuni n-au, de fapt, decât o "valoare" de mic "document", printre multe altele. Cititorii, "actori" și "spectatori" în același timp, nu pot fi însă eliminați total din discuție. Răspund și ei, în felul lor, la "interviurile cavitative" folosite din plin de autoare.

Idea de bază a Alinei Mungiu este că există o "ruptură, uneori cvasitolată" între "minoritatea" (protooccidentală, cultivată, democratică, pluralistă etc.) și "restul populației" României actuale. Ceea ce duce la concluzia că se poate vorbi "practic despre două Români" diferite, cu conștiințe de sine și a restului lumii diferite" (p. 108). Sunt "două fragmente" românești bine distințe (am spune, mai bine, "segmente"), dintre care "populația majoritară" dovedește un profund și consecvent atașament față de "sistemu de valori al regimului răs-

turnat" (p. 7). Pare un... "mister" și totuși el este perfect explicabil. Concluzia – deprințant după unii, de *Real-politik* după alții, inclusiv pentru autoare – este că "reîntoarcerea la momentul 1946, la monarhia constituțională și la Constituția din 1923" (p. 61) nu poate fi decât practic imposibilă. Trăim într-o altă realitate, într-o altă Românie, ruptă total de vechile structuri, tradiții și mod "istoric" de a gîndi.

De unde, a două concluzie (poate și mai iritantă pentru mulți decât prima): România "opozitiei" nu este încă adaptată; mai mult: este, deocamdată cel puțin, total incapabilă să asimileze și să se adapteze la aceste schimbări radicale. Ea a negat în bloc întreaga perioadă comunistă dintre anii 1947-1989. "Această contestare globală a realității a stat la baza marelui eșec persuasiv al opozitiei românești. Mesajul n-a fost illogic, dar a fost nerealist și ca urmare impopular" (p. 61-62). Analiza, pe multe planuri, a acestei percepții politice greșite explică de ce *Români după '89* nu mai sunt, nu mai pot fi *Români din '47*. S-a format, într-temp, o altă, nouă Românie. Si o politică realistă – este concluzia autoarei – ar trebui să plece de la această realitate și nu de la mături perimate.

Este vorba, mai întîi, de o evidentă și inevitabilă uzură biologică. Conștiința realității anului 1947 nu o mai poate avea decât o "minoritate". După cinci decenii, ea nu mai reprezintă decât o "miniminoritate" (p. 61). Deci, un factor total neglijabil politic și electoral. "Un popor în care elita este distrusă sau redusă la tăcere și în care stăpînirea este suficient de lungă pentru ca toți cei care trăiseră conștient și alte vremuri să-și atingă sfîrșitul biologic este practic un popor nou" (p. 128).

Acest "schimb de generații" este urmat de o modificare radicală a structurii sociale, nu mai puțin inexorabilă. Burghezia și păturile mijlocii au fost distruse. O largă categorie se "urbanizează" și se "proletarizează" doar formal, fără a încea să aparțină, de fapt, păturii țărănești. Deci, schematic vorbind, jos, "statul țărănilor și muncitorilor", sus, clasa sau casta nomenclaturistă, aparținând de partid și de stat. Este "noua clasă conducătoare" despre care au vorbit M. Djilas, apoi M. Voslen-ski – fenomenul cel mai caracteristic al societății de tip sovietic. Distrugerea vechilor structuri țărănești, dublată de a orașului "burghez", a dus la pulverizare și la o "dezrădăcinare" amorfă de masă. În același timp, clasa conducătoare se transformă, tot mai mult după 1989, în rețele "mafioase". Ea percepă Statul ca o proprietate personală definitivă, nedispusă să cedeze cetățeanului (pură ficțiune constituțională) nici un drept real.

Surprinde chiar că Alina Mungiu nu a luat în considerare și această realitate. Ea explică – într-mulțe al-

Editorial

tele – toate evenimentele politice importante de după 1989, precum și întreaga politică, esențial de clasă, actuală: contra consolidării proprietății particulare și, în primul rând, țărănești, a formării unei pături mijlocii, a unui capital românesc etc. În acest cadru, s-a format și noua mentalitate socială, lipsită de toate criteriile vechii societăți, care nu mai acceptă să i se spună "burgheză". "Libertatea" rămâne pentru ea o noțiune pur abstractă și, în orice caz, mult mai puțină importantă decât condițiile materiale imediate de viață. Este egalitaristă și populistă, pasivă și defensivă, nivelată și timorată. Este produsul dresajului, deprinderii (factor psihologic esențial), al suprimării radicale (din toate cauzele amintite) a ideii de alternativă, schimbare, nouă perspectivă. O Românie arestată în prezent, fără trecut și fără ideea viitorului. Despre o "națiune aproape apolitică" amintise, mai înainte, și Adrian Dinu Rachieru (p. 16). Încă o "ieșire din istorie", într-un fel, despre care s-a vorbit – ca de o imensă virtute națională – între cele două războaie. Deși era vorba de o subistorie, de o catastrofă chiar antiistorie.

Că este vorba, efectiv, de "două Români" o doveză și profunde transformări ale mentalității colective. România "nouă" nu se mai recunoaște în cea veche. Este izolată și ruptă de propriul său trecut (p. 128). Memoria României vechi, istorice, a dispărut. "Perioada de referință pentru această populație este doar cea comună și orice schimbare este raportată la ea" (p. 283). Trecutul este tot mai îndepărtat. El nu mai interesează, uitat, ignorat, refuzat. Mai ales că educația, prin manualul școlar elementar, a convins masele că vechea Românie și "moșierilor" a fost iadul pe pămînt. Propaganda simplistă, dar tenace, în lipsa unor mijloace alternative de informare, a putut susține, de pildă, că represiunea din 1907 a fost organizată de PNT cind acest partid... nici nu există etc. etc.

Ștergerea istoriei este însoțită de a ideii diferențierii (inevitabilă, necesară, legitimă) sociale, de merit, economice, pe toate planurile. Inegalitatea de orice tip șochează. Populația "noii" României respinge stratificarea evidentă, alteritatea, ca și "orice idee venită din străinătate" (p. 148). Este latent sau declarat etnicistă, naționalistă, chiar xenofobă. Minoritățile de orice tip sunt detestate. Ele sunt respinse. Inspira adesea chiar repulzie. Sistemul partidului unic, represiunea poliției politice, ordinea integral totalitară, intrată în reflex, fac încă greu asimilabilă ideea democrației pluraliste, regimul partidelor, sistemul parlamentar, existența societății civile independente de Stat. Solidar cu întregul său trecut trăit exclusiv sub regim comună, "noul" român nu imaginează încă, în mod real, profund, un alt sistem posibil și un alt mod de existență. Din care cauză, "proce-

sul comunismului" nu are cum să-l interesze. I se pare absurd. "Omul nou" nu se simte în nici un fel culpabil, deoarece are convingerea că a trăit totă viața într-o ordine perfect normală, indisputabilă, definitivă. Si mulți intelectuali necomuniști au fost convinși că situația era într-adevăr "ireversibilă" (cf. și textul nostru "Mitul «situației ireversibile»" în: 22, 7-10/1993). "Decomunizarea" – pentru această Românie profund modificată și alterată – rămâne o noțiune fără sens. Despărțirea de dictatură încă nu s-a produs în conștiința sa. Scurte observații tot în acest sens făcuse anterior același Adrian Dinu Rachieru (p. 13).

Această schimbare enormă de mentalitate trebuie deci avută, în primul rând, în vedere, ori de câte ori evoluăm raportul actual de forțe dintre cele două Români. Firește, el nu este definitiv. Dar, pentru a fi modificat, este nevoie de o altă politică. Iar pentru a o face, este nevoie ca opozitia să cștige alegerile. Si pentru aceasta, ea ar trebui, mai întâi, să evite orice "mesaj moralizant", orice culpabilizare a "noii Români", în mod evident larg majoritară. Dilema teribilă, mai ales pentru vechea generație politică revenită în viață publică după 1989, care cere să i se facă dreptate. Cum recunoaște, de altfel, și Alina Mungiu: "O enormă dorință de justiție s-a acumulat paralel cu această blocare a justiției firești" (p. 67). Dar cum s-o realizezi efectiv cind dominantă, hotărtoare, a rămas "toleranța oamenilor față de propria lor lașitate și conformitate, care a făcut ca mesajul culpabilizator și justiciar să găsească atât de puțini adepti și atât de mulți adversari" (p. 65)? O schimbare radicală de mentalitate nu este deci posibilă decât într-un alt tip de societate. Bazată pe proprietatea particulară și pe individ, cu responsabilități legale precise, administrate de o justiție separată efectiv de executiv. Adică, exact ceea ce nu există în sistemul politic actual.

Cartea Alinei Mungiu, cu adresă politică manifestă, foarte severă cu insuficiențele opozitiei actuale (în același sens și recentul său articol, "Realpolitik", din *România liberă*, 19 august 1995), nu dă soluții. Numai le sugerează. Un mesaj-model, în șapte puncte, oferă doar condițiile minime (p. 287-288). Examinarea acestor perspective – care pentru unele cercuri ale opozitiei par a veni de pe altă planetă – ar cere încă o analiză, cel puțin la fel de dezvoltată. Deocamdată, autoarea constată (obiectiv? științific? rezervată? decepționată? sentimentală mai ales?) realitatea – indisputabilă – a celor "două Români": "Pentru electoratul românesc din 1990 vechea Românie era o țară străină" (p. 272). Pe de altă parte, cei ce "au trăit totă viață activă în regimul comună cu care se identifică în bună măsură" percep "contestarea globală a regimului ca o contestare a sen-

Editorial

"vechii" Români era inevitabilă. Mai ales în condițiile represiunii totalitare, cea mai brutală din toate țările estice comuniste.

Si încă un aspect, care și păstrează întreaga sa gravitate: "noua" Românie nu avut și nu are numai apologeti din generația intelectuală veche. Scindarea culturală a celor "două Români" este mai ales efectul apariției masive a intelectualilor la prima generație, a scriitorilor cu "origine sănătoasă", cu dosarul "curat ca lacrima". Această categorie numerosă, majoritară, este foarte activă și incisivă și azi. Si ea este profund și definitiv nu numai "antiistorică", în sensul refuzului restaurației vechiului regim, identificată total cu național-ceaușismul, dar și antieuropeană, antidemocratică, antpluralistă etc. Deoarece – cum observă cu perspicacitate și Alina Mungiu – acești intelectuali și scriitori național-ceauși și foarte vie "conștiința faptului că nu sunt și nu vor fi niciodată valori europene în domeniul culturii, că singurul teren pe care-l pot domina este spațiul cultural românesc, și singurul instrument de dominație – pentru că elita culturală i-a tratat întotdeauna drept reprezentanți minori ai culturii române – este cel politic, și anume naționalismul" (p. 89-90). Iar instrumentul de bază rămâne, în continuare, Ministerul Culturii și întreaga rețea de instituții culturale oficiale, strict centralizate, lipsite de orice autonomie financiară.

Pot oferi, totuși, încă o explicație a "dublei" Români, pe care încă nimeni nu știe cum s-o "reîntregească". Lupta de clasă, teroarea totalitară, polițistă, eliminarea radicală a elitei politice și sociale nu explică chiar totul. Se uită adesea că vechea societate românească avea, și ea, defectele sale. Democrația era slabă, puțin consolidată, necombativă. La Consiliul de Coroană, din 1940, a predominat capitularea. Carol al II-lea fragmentase partidele politice, le slabise considerabil atât cadrele cît și prestigiul. Regimul parlamentar nu mai exista, de fapt, din 1937.

În plus, mentalitatea dominantă a clasei conducătoare, în 1944-1947 (la începutul ocupației sovietice și instaurării regimului comună), era, din nefericire, lamentabilă: o foarte slabă conștiință civică, o lipsă de convingeri democratice profunde și mai ales militante. O conștiință de tip "liberal" nu exista decât în puține cazuri, repede reprimate. Resemnare și disperare generală că nu ne salvează... alii. "Americanii nu vin". Plus tradiționalul reflex "politic" românesc: de a fi mereu, oricum și oricând, "cu guvernul", "la putere". De unde doar aparent uluitoare "schimbări la față", oportunitisme și cedări. Aproape nici un crez, nici o adeziune politică reală dispusă la sacrificii nu exista, de fapt, în cea mai mare parte a clasei politice și a aparatului de stat. Erosiunii rezistenței, în aceste cercuri, era aproape de neconcept. Am discutat această tristă realitate și în legătură cu "cazul" Petru Dumitriu (*Cuvîntul*, 3/1995). "Pactul cu diavolul"? Dar el de fapt nu a existat niciodată, pentru simplu motiv că nu există, nici măcar, noțiunea... "diavolului". În astfel de împrejurări, fragmentarea, ruptarea, repudierea, negarea – cum vrem să-i spunem –

Linia de clivaj cultural între cele "două Români" trece deci, în același timp, prin dirigism cultural, ierarhii oficiale, festivism ieftin, "Cântarea României", "Călușăreni" de operă (proastă), cu Mihai Viteazu călare..., cu ceas la mână, cîl și prin etnicism, naționalism, xenofobie. Cît timp acest proces va rămâne acut, problema celor "două Români" va rămâne și ea, din nefericire, acută și nerezolvată. Cartea Alinei Mungiu nu este deloc optimistă. Dar ea obligă – este meritul său esențial – la un profund examen de conștiință civică și politică. Ne resemnăm la această situație sau încercăm totuși să schimbăm?

□

ADRIAN MARINO (1921) – Literary critic, historian, theoretician of literature, ideologue.

Free lance writer during the communist regime. He published 20 books out of which 7 published abroad.

Founder of *Cahiers d'Etudes Litéraires*. In 1985 he was awarded the Herder Prize.

Viitorul unei (dez)integrări politice

ALINA MUNGIU PIPPIDI

The paper analyzes the future of Romania and its European integration by means of a comparative analysis with the rest of the East European countries. Eastern Europe is also, like its Western counterpart, a two-speed Europe, separated in two political entities: Central Europe, with better economical and integration perspectives, and "the Balkans", a region still lost in the problems of the transition. The reasons of these differences – macro and micropolitical – are analyzed in turn. The author concludes that the integration of Europe will take longer than expected, that the integration of the Visegrad countries will probably occur before the next important step of the Maastricht treaty, and that Romania will remain on the border of Europe, with a formal democracy and an underdeveloped economy.

Nivele ale explicației în analiza comparativă a tranzitiei est-europene

Compararea între statele foste membre ale blocului comunista est-european nu este un simplu exercițiu academic. Nici nu are numai o valoare electorală pentru diversele partide aflate la putere sau pentru opozitiile lor, dornice să și raporteze performanțele la cele ale vecinilor sau, dinpotrivă, să evite acest lucru. Compararea este obligatorie și de importanță practică imediată: la drept vorbind, nici măcar nu mai este în măsură est-europenilor, ci ale diverselor organizații internaționale, ca FMI, Banca Mondială, OCDE, și mai ales Uniunea Europeană. Proiectul politic comun statelor din Estul Europei – admiterea finală în Uniunea Europeană – face ca toată lumea să se supună comparației, în termenii ei cei mai precisi și mai dificil de eludat. Astfel, evaluarea realizată de fundația Bertelsmann pentru Comunitatea Europeană și finalizată în decembrie trecut stabilea, de exemplu, că suma necesară integrării celor două state "balcanice", România și Bulgaria, este aproximativ aceeași cu cea necesară celor patru state central-europene – Republica Cehă, Slovacia, Ungaria și Polonia, ceea ce înseamnă de fapt un cost dublu al integrării unui stat din Europa de Sud-Est față de unul al Europei Centrale.

Compararea este probabil corectă. La vremea raportului, am scris despre el și nu ne propunem să revenim astăzi asupra realităților economice și sociale ale acestei comparații. Evaluările comparative și bilanțurile sunt în-

totdeauna urmărite de raționamente care, bazându-se pe o logică post-factuală, tend să justifice trecutul în lumina prezentului, și nu invers. Evoluțiile post-1989 ale statelor din fostul bloc comunista est-european au alimentat și alimenteză consistent teza a două regiuni distincte, una "central-europeană" și, de fapt, singura "europeană", cu un apetit mai mare pentru democrație, Occident, piață, și a două, "sud-est-europeană" sau "balcanică", o regiune împoartă, orientală, în care xenofobia și tensiunile interetnice pot fi înălțate la tot pasul. Această diferență este urmărită până la începutul veacului, găsindu-se argumente în sprijinul ei – cum ar fi, de exemplu, că singura democrație interbelică din regiune a fost Cehoslovacia – sau raportată la instituții cum ar fi religia. Linia democrației, după Samuel P. Huntington, trece prin statele fostului bloc european pe granița diferenței religioase dintre religia răsăriteană – creștinismul ortodox – și cea apuseană, fie ea catolică sau protestantă. În cadrul a două țări, Iugoslavia și România, linia trece prin mijloc, lăsând în "Europa" Croația, Slovenia și Transilvania, și trimijind în Balcani Serbia, Regatul românesc, Bulgaria și Grecia. Prognoza pentru cele două regiuni este, în consecință, fundamentală diferită: Europa Centrală se va integra armonios în cea Occidentală, în vreme ce "Balcanii" vor rămâne la graniță, cum să Turcia de atâtă vreme, într-un amestec de democrație și autoritarism, de piață cu legături privilegiate cu UE și de subdezvoltare.

Are acest pronostic – cel mai banal – o bază serioasă? Există în prezent acea diferență importantă care justifică un viitor astăzi de deosebit pentru cele două zone?

Dacă da, la ce nivele se manifestă această diferență și care dintre ele se vor menține și în viitor, susținând această prognoză? Iată subiectul investigației noastre.

Evoluția diferită a țărilor din fostul bloc comunista est-european după Revoluțiile din 1989 a fost explicată prin două categorii de factori macropolitici. Unii țin de maniera schimbării de regim, factorii conjuncturali. Alții sunt factorii care țin de fostul regim comunista și de particularitățile sale în fiecare țară sau factorii structurali. Aceștia au fost determinați în mare măsură de o altă serie mai veche, de factori conjuncturali, ținând de schimbarea precedentă de regim și de felul în care s-a desfășurat ea. Un loc important îl ocupă, pe lângă aceștia, factorii micropolitici: diferențele de "civilizație" și cultură politică dintre cele două regiuni est-europene au fost invocate de mulți autori, cu baza mai ales în Europa Centrală, pentru invocarea unui destin politic diferit.

Factori macropolitici

a) conjuncturali

Prima categorie de factori a fost analizată de Huntington în cartea sa despre cel de-al treilea val de democratizare². Prima diferență se observă la nivelul celor trei modele ale lui Huntington, schimbare prin reformă (transformation), transfer (transplacement) și ruptură (replacement): Bulgaria și Ungaria au trecut de la comunism la post-comunism pe calea primului mecanism (elita conducătoare provoacă ea însăși transformările democratice), Polonia și Cehoslovacia pe calea celui de-al doilea (democratizarea survine ca urma unei acțiuni conjugate a grupurilor din opozitie și a guvernului), Germania de Est și România pe calea celui de al treilea (opozitia ia singură inițiativă transformării și guvernul e răsărit). Acest lucru influențează evoluția ulterioară și, deci, termenii comparației noastre, prin relația dintre cele două elite – cea veche și cea nouă. Dacă transformarea s-a petrecut în urma unei negocieri/compromis, consensul social și mobilizarea în vederea completării schimbării se realizează pe o scară foarte mare și prognosticul tranzitiei este mai bun. Cele două elite cooperă, se aliază, într-o oarecare măsură se întrepătrund, și societatea are numai de profitat de pe urma faptului că au interes comune, chiar dacă competitive. Același lucru se realizează, deși numai parțial, și în cazul în care clasa conducătoare inițiază ea însăși procesul transformării, chiar dacă va face acest lucru păstrând mare parte din control și, ca atare, viteza de transformare a elitelor și a societății întregi va fi mai mică. În sfîrșit, alternativa a treia, cea românească, este cea mai proastă: datorită faptului că nu a avut loc nici un compromis, nu se va realiza nici un consens social, cele două elite vor avea interese diferite și lupta dintre ele va consuma mare parte din energia socială: violențele se vor repeta eventual, iar transformarea va fi o reflecție a acestor bătălii între interese contradictorii. Prognoza pentru viitor este, desigur, mai bună în țările unde transformarea s-a făcut treptat decât în cele unde a fost bruscă. În marele tablou al celei de-a treia democratizări, Huntington acordă cele mai proaste perspective de democratizare României și Sudanului!

Dincolo de modelul lui Huntington, intervin alte diferențe conjuncturale: lupta personală a președintelui Walesa pentru slăbirea partidelor politice contribuind la slăbiciunea sistemului pluripartinic pentru a-și păstra rolul dominant în perioada de tranzitie; ingeniozitatea transformării unui organism provizoriu (FSN) într-un partid politic, dificil de identificat cu fostul partid comunista, care face ca România să fie la primele alegeri post-comuniste, singura țară fără un partid comunist sau post-comunist (aparent), care să preia costul impopularității regimului precedent; existența unui stat-mamă, puternic dezvoltat, care preia controlul tranzitiei (Germania de Vest). După cinci ani, combinata acestor accidente duce la cîteva certitudini: partidele politice, chiar în țările care par mai "democratizate", rămân slabe și fără corp, cu o bază electorală mereu fluctuantă, în funcție de tema electorală, deși mai puțin lipsite de o ideologie clară decât s-ar părea la prima vedere³; organizațiile independente, autonome, se dezvoltă mai lent decât s-ar fi părt după explozia inițială (așa-zisa societate civilă); organizațiile post-revolutionare sau civice, acolo unde există, și chiar cele cu mari merite în "revoluție anticomuniste" nu promovează valorile capitalismului/liberalismului, ci, prin refuzul politic, al inegalității, reinventează, cum a observat G.M. Tarnas, "comunitismul", ceea ce se petrece în avantajul elitelor post-comuniste, care se trezesc fără o competiție politică profesională. Toți acești factori, oricât de surprinzător ar părea, sunt comuni tuturor țărilor în ceea ce: diferențele sunt de proporție, nu de substanță. Pentru a putea opera în cîmpul acestor diferențe și asemănării, sugestia lui Ernest Gellner de a nu folosi termenii "democratizării", ci pe cei ai "societății civile"⁴, ni se pare deosebit de utilă. Democratizarea, mai ales una simultană într-un bloc de țări, poate fi monitorizată cum fac organizațiile internaționale (de exemplu Consiliul European sau NATO), dar acest tip de evaluare, cum aflat și Consiliul European – dacă ar fi doar din experiența sa românească – nu trece de multe ori dincolo de aspectul formal al fenomenului. Societatea civilă, pe de altă parte, e un fenomen dificil de quantificat. Dacă se contabilizează numărul organizațiilor independente de guvern, se poate spune că societatea civilă a cunoscut o adevărată explozie din 1990 încoace, dacă însă este cercetată profundimea

penetrației acestor organizații, participarea reală a unor categorii mai largi de populație la acest proces, realitatea e mai puțin încurajatoare, deși mai logică: procesul care a durat sute de ani în Europa Occidentală și care la instalarea comunismului era de abia în germene în Europa de Est nu putea recupera în cinci ani mai mult decât a făcut-o. Desigur însă că el este mai avansat acolo unde regimul comunist a fost mai permisiv și a putut debuta mai devreme. Si astfel facem un pas mai departe – care se dovedește un pas mai în urmă, de fapt – către cauzele mai îndepărtate ale acestor diferențe. Lanțul cauzal care se încheie cu realitatea contemporană a țărilor est-europene pleacă de fapt de foarte departe. Români și-au făcut iluzia, dată fiind spectaculozitatea revoluției lor, că într-un fel sau altul au scăpat din acest hăși determinist, că au sărit peste rînd, că au eludat etape lungi și labioase pentru a ajunge la o schimbare mai radicală decât a vecinilor lor, care începuseră cu mult timp înainte. În 1995 nu mai există probabil nimeni care să-și facă asemenea iluzii. Suferim încă urmările unor fenomene petrecute cu mult timp înainte.

Cauze structurale

Dacă ar fi să precizăm ce factori anume din diferențele dintre regimurile comuniste influențează cel mai mult realitatea de astăzi, răspunsul ar fi: prezența unei disidențe organizate, care să poată deveni ulterior o opoziție instituționalizată; prezența în cadrul partidului comunist a unei aripi sau măcar a unui curent de opinie mai reformist, care să permită, fie și într-un cerc pur marxist, existența mai multor centre de opinie, deci a unui exercițiu permanent al dezbatelii; gradul de intensitate a represiunii și supravegherii; numărul de colaboratori/informatori ai poliției secrete. La originea lor, acești factori sunt la rîndul lor influențați de gradul de comunizare a societăților lor, care a depins în mare măsură de acordul de la Ialta, deci de poziția geostrategică. Acești factori nu mai acționează astăzi, chiar dacă au modelat realitățile pe care le luăm în considerare direct în proponza noastră, astfel că nu vom insista aici asupra lor.

Factori de ordin micropolitic

Diferența dintre Europa Balcanică și cea Centrală, după mulți analiști⁵, stă într-o cultură politică diferită. Dacă lucrurile ar sta într-adevăr astfel, dacă această diferență ar fi în primul rînd una de cultură politică și de mentalitate, ea ar trebui să se manifeste nu numai la nivelul succesului/insuccesului unor instituții, ci și în planul mentalităților și gândirii colective. Dacă unii est-europeni sunt democrați și prooccidentali, iar alții xenofobi și autoritarieni, ar trebui să putem dovedi acest lucru

prin analiza comparativă a atitudinilor lor. Dacă însă asemenea diferențe nu există sau sunt minime, explicația separării celor două Europe de Est, precum și a diferenței dintre evoluția lor, nu are la bază gradul de "civilizație" și "occidentalizare" al locuitorilor, ci cu totul alte explicații. În ultimii cinci ani, mai multe anchete de opinie comparative în statele Europei de Est au încercat să pună în evidență aceste asemănări sau deosebiri. În lucrarea noastră ne vom limita doar la două dintre acestea, care se detașează prin amplitudinea anchetei și prin profunzimea analizelor care le-au succedat: "New Democracies Barometer", al fundației Paul Lazarsfeld din Viena (1991 și 1992), și ancheta USIA (1992, 1993). Prima a fost realizată pentru România de către IRSOP (și rezultatele trebuie abordate cu această rezervă), cealaltă de către SOCIOBIT. Vom face, de asemenea, referiri la propriul nostru studiu despre persuație și autoritarism⁶.

Unul dintre indicatorii "democratizării", după autorii NDB, îl constituie aşa-numita "nostalgie", cu alte cuvinte, raportul dintre satisfacția pe care o oferă regimul actual și atracția celei a regimului comunist. În NDB I (toamna 1991), media românilor care notau negativ regimul precedent era de 37, față de 21 (Polonia), 31 (Cehoslovacia), 24 (Bulgaria), și de semn invers față de Ungaria, unde o majoritate notase pozitiv perioada comunistă⁷. Pînă aici totul e foarte logic, dacă avem în vedere bîndețea comunismului maghiar reformist și faptul că răsturnarea regimului a fost în toate celelalte țări, cu excepția parțială a Bulgariei, urmarea unui compromis politic, în vreme ce în România a fost urmarea unei răsturnări violente. În ce privește gradul de aprobată a regimului actual, România se situează, conform NDB I, după Bulgaria și Cehoslovacia, dar înaintea Ungariei și Poloniei, la diferență considerabilă de acestea două. Trebuie însă spus că procentul de 69% al celor care aprobă regimul actual a scăzut din 1991 încoace, conform sondajului IRSOP de "bilanț" al celor cinci ani (decembrie 1994), nostalgia fiind, la finele lui 1994, ceva mai mare. Conform NDB I însă, România și Bulgaria au cel mai mare procent de "democrați" (persoane care dezaproba fostul regim și sunt pozitive față de cel actual). "Proportia de democrați", comentă Richard Rose, "sugerează că, cu cât este mai intensă și extremă experiența comunismului autoritar, cu atât mai mare aprobarea față de orice alternativă". În ancheta USIA, care e mai recentă, lucrurile sunt ceva mai nuanțate: mai mulți români sunt pentru economia de stat a vechiului regim și consideră tranziția o greșeală (48% în 1992, 39% în 1993), față de 35% care aprobă schimbarea (36% în 1993), și 17% (25%, 1993) care nu se pronunță. În NDB II a existat o întrebare asemănătoare (notarea pe o scară de la -100 la +100 a economiilor fostului și

actualului regim). În această evaluare, o medie pozitivă, în favoarea regimului actual, nu se obține decât în Republica Cehă, cu rezultate ceva mai strînse în Polonia și Slovacia, restul țărilor, inclusiv România, trăind un sentiment de insatisfacție față de situația economică curentă. Putem observa cu ușurință că țările în care satisfacția cu economia actuală e ceva mai mare sunt cele care au implementat terapia de soc față de cele care au încercat calea treptată sau graduală. Dar asemenea rezultate spun uneori mai mult despre starea momentană a sistemelor cercetate decât despre atitudinile profunde ale repondenților. Compararea politică a regimurilor (NDB) arată că mai mare satisfacție cu regimul actual la cehi și cea mai mică la maghiari, care constituie singura excepție (majoritate în favoarea comunismului). România și Bulgaria se plasează onorabil, în jurul mediei. Desigur, comparația este mai hazardată pentru aceste țări – Bulgaria a avut mare parte din perioada post-comunistă la conducere partidul socialist (fost comunist), iar România variu partide post-comuniste. Totuși, comparația nu s-a făcut între partide de guvernămînt, ci între regimuri, și înclinăm să credem că repondenții au înțeles diferența foarte bine.

În ce privește pachetul de întrebări vizînd specific atitudinile autoritare, diferențele dintre țările est-europene sunt, iarăși, mai mici decât ne-am așteptă și deloc în favoarea unei Europe Centrale democratice și a uneia balcanice autoritar-nostalgică. Cel mai mare procent de cetățeni care ar aproba suspendarea parlamentului îl găsim în Polonia (33/1991; 43/1992), urmată de Bulgaria (28). România, cu numai 19%, e chiar în urma Republiei Cehe! De asemenea, la alegerea în trei un "lider puternic" și "dezbateri parlamentare", numai Bulgaria a avut o majoritate în favoarea liderului puternic, Polonia un procent important (40, dar 60 pentru parlament), iar România, cu 27 la 73, are chiar o situație excelentă. Aici e punctul în care ne îndoim cel mai mult de rezultatul IRSOP, deoarece tot în 1992 la un sondaj IMAS de acord cu afirmația că ceea ce îl trebuie României este un lider puternic rezultatul a fost aproape invers față de cel al IRSOP, iar rezultatele grupurilor noastre focus pledează pentru aprobată unui regim autoritar de către o categorie mai largă de populație (țărani, pensionari). În ce privește importanța diverselor trăsături ale unei democrații (mai multe partide politice, o justiție care să trateze egal pe toată lumea, libertatea de a critica guvernul), rezultatele (USIA – 1992 și 1993) sunt iarăși destul de apropiate în toată regiunea. România și Bulgaria consideră în proporție mai mare decât ungurii sau polonezii că o justiție corectă e indispensabilă unei democrații, ungurii consideră în cea mai mică măsură că existența a mai multe partide politice este foarte importantă pentru o democrație, iar români sunt cel mai

puțin numerosi în a aprecia importanța libertății de a critica guvernul. Dar aceste diferențe nu sunt deosebit de mari și, mai ales, nu corespund distribuției regionale democratice = Europa Centrală, autoritarism = Balcani. Același lucru se poate spune și despre valori, testate în NDB. Țările balcanice nu sunt considerabil mai "colectiviste" și cele din "Europa Centrală" nu sunt mult mai "individualiste", deși între Republica Cehă (individualistă) și Bulgaria (cea mai colectivistă) există o diferență considerabilă. Cu excepția Bulgariei, individualiștii sunt mai mulți decât colectivisti, dar toate statele post-comuniste sunt traversate de diviziuni importante. Statul este considerat responsabil pentru securitatea materială a fiecărui cetățean de către aproximativ jumătate din populație în toate țările, români și bulgari furnizînd cel mai mare procent de suporter ai proprietății industriale de stat. În ancheta USIA, români sunt singurii care se pronunță în majoritate împotriva creării economiei de piață, dar în dinamică această opoziție scade.

Dincolo de autoritarism și colectivism, a treia problemă a regiunii, conflictul interetic, iarăși nu corespunde diviziunii curente între Balcani și Europa Centrală: toate statele est-europene, conform NDB, consideră că principala amenințare a securității și a păcii în societatea în care trăiesc este fie un stat vecin, fie o minoritate etnică. Rațiunile acestor anxietăți, de neconcepție astăzi în Europa Occidentală, sunt în mare măsură istorice: din această cauză nimeni, de la Republica Cehă la Bulgaria, nu este scutit de ele. România este, în orice caz, pe primul loc al acestui sindrom de persecuție regională, obiectat de amenințarea unei minorități, a statelor vecine și a unor mari puteri (Rusia). Dar vecinii noștri din zonă nu sunt mai fericiți decât noi: somnul tuturor aici, în Est, e bîntuit de coșmare. Diferența poate să apară în felul în care cauzele reale ale coșmarelor sunt tratate (și e de admirat energia și hotărârea cu care țările Europei Centrale luptă să intre în UE și NATO), dar nu există o veritabilă diferență între mentalitățile dominante, așa cum ar exista dacă am compara un locuitor al cantoanelor elvețiene cu orice locuitor din Estul Europei pe tema conviețuirii cu alte etnii. Si în această privință diferența dintre țările est-europene e doar un mit sau, mai curînd, o dorință neîmplinită a autorilor proiectului central-european.

Recapitulînd, putem constata că nu există diferențe în ce privește mentalitatea autoritară și atitudinile față de democrație. Diferențe – deși nu foarte mari – apar în ce privește valorile individualiste/colectiviste. Dar nu este mai firesc să atribuim acest lucru istoriei apropiate decât celei îndepărtate? La urma urmei, România și Bulgaria au fost etatizate într-o măsură mult mai mare decât vecinii lor, și e mai probabil că acest fapt determină atașamentul populației față de economia de stat, unicul sistem cunoscut. Din propriile noastre cercetări stim că re-

zistența cea mai mare la implementarea economiei de piață se întâlnește în mediul rural, acolo unde și rezistența la colectivizare – un proces incomparabil mai extins și mai represiv în România decât în statele Europei Centrale – a fost mai mare. Deci, diferențele între statele est-europene nu țin de civilizații diferite sau de apartenența în cursul timpului la imperii diferite, ci de gradul de "leninizare" a societăților în ultima jumătate de veac. Richard Rose, analistul principal al rezultatelor NDB, concluzionează că "particularitățile naționale" sunt "limitate și intermitente", iar "diviziunile din cadrul țărilor sunt mai mari decât diviziunile dintre țări". Comentatorii ambelor sondaje remarcă de asemenea că Republica Cehă pare să fie singura desprinsă de pluton: în tot restul grupului, suportul democrației în opinia publică nu este încă suficient de solid și diferențele dintre țări nu sunt atât de mari pe cît am fi tentați să credem aplicând o logică retroactivă, plecând de la realitățile politice ale acestor țări (mai ales în 1991 și 1992, 1993, când s-au realizat aceste sondaje, România era singura țară cu un partid post-comunist ales liber). Înțe timp, fosta partide comuniste au cîștigat alegerile în Polonia, Ungaria și Slovacia și s-au reîntors în Bulgaria, așa încât diferența politică s-a mai redus, chiar dacă cea economică rămîne considerabilă.

Dacă diferențele de mentalitate nu ne explică suficient diferențele dintre tranziții, trebuie să căutăm alte motive. Rămînd în planul micro, să notăm cîteva lucruri despre diferențele și asemănările structurilor sociale din țările Europei de Est, care pot extinde această comparație.

Una dintre consecințele dezvoltării în perioada comunistă a fost urbanizarea. La finele războiului, Republica Cehă era singura care nu avea o majoritate de țărani: astăzi, nici o țară est-europeană nu recunoaște a mai avea o astfel de majoritate, deși despre superficialitatea procesului de urbanizare recentă în țări ca România, Bulgaria sau Albania s-ar putea discuta înde lung. În orice caz, procentul de țărani din populația totală pare să fie invers proporțional cu "mentalitatea capitalistă și occidentală". Vaclav Klaus a știut ce face când a separat Cehia de Slovacia, scăpînd dintr-o similară mișcare de mare parte din populația "împletită" rurală și obținînd o populație mai omogenă, mai bine educată, un subiect mai bun pentru reforme economice și politice. Electoratele rurale din Slovacia, Serbia și România sunt în mare parte explicația succesului electoral al liderilor populisti-naționaliști ca Vladimir Meciar, Slobodan Milosevic, Ion Iliescu. Și la ultimele alegeri poloneze, țărănește a contribuit la victoria comuniștilor, așa cum la primele prezidențiale libere furnizase o mare parte din electorii candidatului aventurier revenit din exil, S. Tyminski. Acestei populații i se adaugă pen-

sionarii. Sistemul socialist, încercînd să eliminate șomajul, a creat o enormă categorie de pensionari, cu pensii foarte mici sau uneori infinite, o enormă populație dependentă de binefacerile statului comunist sau post-comunist. În 1990 și 1992, pensionarii din România au votat cu partidele post-comuniste, deci conservator; pensionarii bulgari (categorie aproape majoritară din totalul populației electorale) au readus la finele lui 1994 la putere pe comuniști; aceeași contribuție o au avut și pensionarii maghiari la alegerile din mai 1994. Putem deci observa că există în cadrul structurii sociale un schelet conservator format dintr-o parte a țărănești și din pensionari și că acestei structuri îi pot fi atribuite în mare măsură atitudinile colectiviste și conservatoare. Diferența de proporție dintre prezența acestor categorii în restul populației diferitelor țări est-europene, ca și diferența calitativă dintre populații țărănești (colectivizați, asociați, proprietari mici sau mijlocii) ne spune lucruri mai însemnante despre mentalitatea lor și comportamentul lor electoral decât faptul că sunt țărani slovac, sau polonezi, sau români. A crede altfel înseamnă a subestima extraordinarul rol omogenizator al regimurilor comuniste, care face pe orice observator să recunoască o așezare rurală "comunistă" – fie că e în Ungaria, în fosta Uniune Sovietică sau chiar în China.

Importanța pentru prognoza noastră a acestor factori este decisivă. Modificările în structura socială, ca urmare a reformei și a transformării sociale subiacente reformei, sunt cele care vor modifica atitudinile politice și mentalitățile în general. În acest sens, o reformă hotărîtă, precum cea poloneză, care produce două milioane de întreprinzători în patru ani, va crea repede o clasă de mijloc, prosperă și autonomă față de stat, care va favoriza continuarea procesului democratic. O reformă bălită și făcută în avantajul unei oligarhii, precum cea românească, care a creat doar 150.000 de întreprinzători în patru ani, nu favorizează mobilitatea socială, deci schimbările importante de rol social: reforma agrară de asemenea a creat gospodării țărănești care nu vor deveni niciodată suficient de prospere ca surplusul să fie investit în alt sector, pentru ca la baza noii economii de piață să stea capitalul produs în agricultură (cum s-a întîmplat în China). Distribuția haotică, dispersia în masă a acțiunilor prin procesul de privatizare va conduce, de asemenea, la meninerea actualei clase conducătoare în economie. Felul în care se face reforma în Rusia și România căută să mențină structura socială existentă sau, în orice caz, nu și propune să ajute în mod activ la crearea altăia. Aceste economii și respectiv aceste societăți vor rămîne de tip mafiotic, în care afacerile vor fi concentrate în mâinile unei oligarhii. Restul populației va înlocui doar o dependență cu alta, deci mentalitatea lor politică va rămîne aceeași. În plus, un alt fenomen remarcat de

către demografi este îmbătrînirea populației est-europene, ca urmare a scăderii natalității după 1989 și a dificultăților materiale ale tranziției. În cazul României, această îmbătrînire va deveni în zece ani dramatică. Ce care speră că înlocuirea de generații va produce o schimbare a mentalității politice își fac iluzii: în viitorul apropiat vom produce mai mulți pensionari decât copii și vom continua să pierdem tineret de elită, care va migra, fie doar și pe perioade mai scurte, în Occident.

Două concluzii importante pot încheia această trece în revistă a factorilor micropolitici. Una, că fenomenul dominant românesc este stagnarea schimbării sociale și că acest lucru ne dă o perspectivă de viitor mai proastă decât cea a statelor din Europa Centrală. A doua, că la acest nivel înțîlnim factorii de asemănare esențiali între diferențele țării est-europene, care fac realitatea lor destul de omogene. Aceste asemănări structurale au scăpat primelor momente euforice din 1989-1990, cind alii factori au fost determinanți în dezvoltările politice spectaculoase de atunci, și par mult mai evidente astăzi, după ce al doilea rînd de alegeri și bilanțul celor cinci ani au arătat că moștenirea comunistă – economică, socială, psihologică – este mult mai mare decât se crezuse și distribuită mult mai uniform.

Viitorul integrării europene

Competiția – inegală – dintre Europa Centrală și cea de Sud-Est depinde în mare măsură de evoluția integrării vest-europene. În acest sens, ne permitem să avansăm un număr de ipoteze care completează prognoza noastră:

1. Judecînd după ultimele evoluții, integrarea europeană se va realiza mult mai lent și cu mari dificultăți decât s-a crezut cînd s-a semnat acordul de la Maastricht.

2. Costurile integrării vor crește atât de mult pe parcurs, încât realizarea proiectului în forma sa inițială va deveni imposibil de susținut pentru motivele inițiale, care erau și economice. O mai mare voință politică ar putea compensa acest lucru, dar voința politică a unificării este de fapt în scădere și probabil ca Germania, lipsită de partenerul ei tradițional francez, va începta să mai militeze la fel de intens pentru o integrare al cărei cost îi va reveni în mare parte.

3. Integrarea regională ca treaptă a integrării europene nu va evoluă, ba chiar va regresa. Solidaritatea de interes care a legat țările acordului de la Vișegrad nu a fost susținută de nici un fel de altă solidaritate. Deși Uniunea Europeană tratează ca pe un bloc aceste țări, e probabil că Republica Cehă, urmînd politica ambicioasă și egoistă a lui Vaclav Klaus, se va integra totuși prima.

4. La fel, țările balcanice, care au fost legate de piețele celor de la Vișegrad pînă acum, vor rămîne

doar în organizații politice europene și nu vor intra în UE în primul platon: în general, e imposibil de prognosticat cînd, și dacă, se vor integra în UE. Prognoza României, în condițiile stagnării economice și sociale, este particular de proastă.

5. Nu se va trece la o altă etapă a tratatului de la Maastricht înainte de integrarea cel puțin a Republicii Cehe, dacă nu și a celorlalte trei state din platon (Slovacia, Ungaria, Polonia).

6. În momentul în care acest lucru se va realiza, România va deveni și mai izolată decât azi, și mai incapacabilă să evolueze în sensul dorit. Cu toate acestea, sănicii sănse ca ea să devină un regim autoritar, ci doar o democrație imperfectă pe fondul unei subdezvoltări cronice, în genul Turciei.

Prognoza României este cu atât mai proastă cu cît, așa cum arătam în altă parte ("Cele trei Europe", *Romania liberă* din 15 mai 1995), Europa Centrală este un proiect politic, promovat de toate forțele politice și ale societății civile. România, prin elita ei conducătoare, este lipsită de orice proiect și cade ușor în cel negativ al Balcanilor, focal nesănatos și care trebuie să intre în disperanță de trupul adevărat Europei.

□

NOTE:

1. "Clash of Civilizations", în *Foreign Affairs*, summer 1993.
2. "The Third Wave – Democratization in the Late Twentieth Century", *University of Oklahoma Press*, 1993.
3. Vezi studiile "Parties and Party Systems in Eastern Europe", Jon Ake Dellebrandt (ed: Daniel Nelson, *Duke University Press*, 1994) și "Party Systems in East Central Europe", Herbert Kitschelt, *Studies in Public Policy*, no. 241.
4. Ernst Gellner – "Conditions of Liberty", *Penguin Press*, 1994.
5. Milan Kundera – "The Tragedy of Central Europe", în *New York Review of Books*, 26 April 1986.
6. Richard Rose & Christian Haupfer – "Mass Response to Transformation in Post Communist Societies", *Europe – Asia Studies*, vol. 46, no 1, 1994 – sondajul USIA publicat de *Slavic Review*, summer 1994.
7. *Romanii după '89*, Humanitas, 1995.

ALINA MUNGIU PIPPIDI – A Ph.D. in Social Psychology. She is formerly a Fulbright Fellow at Harvard University.

She is author of *Romanii după '89 – istoria unei neînțelegeri*, Humanitas, 1995.

Identitate și schimbare

CORNEL CODIȚĂ

The problems of Romanian post-communist society, when they were not ignored by the "new political class", where ill defined. The author sees the modernization of Romania, basically, as a problem of assuming a precisely defined social identity. Identity/Change, and Uniqueness/Diversity make for a space of attributes considered essential in trying to define really important and concrete aspects of this modernization. Historically, the author finds out, the only clear cut answer given to the problem of modernization, by the Romanian political class, was "survival", a negative and non-constructive attitude. The direct consequence of such an answer today will be a lost opportunity to take advantage of the offer, still open for Romania, to become a part of the new European space, created by two essential institution – European Union and NATO.

Poate nici una dintre restantele intelectualității românești nu atîrnă mai greu în balanța datorilor sale neîmplinire decît cea de a da măsura bine cumpănită a adevărătorelor probleme cu care societatea postcomunistă se confruntă.

Lăsată pe seama unei "clase politice" răsărită din cenușa lui Decembrie 1989 – un amestec ciudat de "geamăbași ai puterii", de posesori de diplome universitare care se cred intelectuali numai pentru că serviciile de cadre ale defunctului regim le-au lipit pe frunte etichetă de membri ai "îndoelniciei pături", de cărțile ale lumii interlope care, simjind aerul de "libertate", au ieșit din cotloane pentru a-și prinde în piept certificatul de "oameni publici", în sfîrșit, de naivi și visători care, dacă nu au mușcat țărma sub gloanțele lui Decembrie '89, au sperat că timpul minunilor ar putea fi totuși mai lung decât cel al clasicelor trei zile – definirea problemelor societății românești, atunci cînd nu a fost o farsă electorală, a rămas doar una dintre numeroasele noastre "preocupări".

Alegerea conceptelor de "Identitate" și "Schimbare" ca puncte de reper ale unei necesare dezbatere asupra problemelor actuale ale României nu este întîmplătoare. Cele două noțiuni fixeză, cu precizie, două puncte de reper cardinale pentru destinul românesc. Foarte probabil, celelalte două, cele care ar întregi "cadranul busolei", ar fi: "Unicitate", ca expresie a autenticității, dar și a unei tragicice închistări, și "Multiplicitate", ca sănă a realizării prin diversitate, dar și ca formă a risipirii, ca invazie posibilă a "imitației" tinzînd să uzurpe substanța autenticității.

O privire, fie și sumară, asupra marilor spirite ale culturii române verifică cu o precizie rezonabilă instrumentul conceptual ce rezultă din aceste două răstigniri suprapuse, cărora destinul românesc pare a le fi mereu suspus.

Eminescu, primul și cel mai înalt dintre spiritele care, în vremurile moderne, au turnat în formă cultă

substanța identității poporului român, a fost cel care a plasat-o sub semnul sintezei. O sinteză în care Occidentul și Orientul, într-o accentuată criză de comunicare și depărțindu-se tot mai mult unul de altul sub impactul evoluției istorice, au sănă de a-și vedea valorile, temele și temerile răspunzîndu-și într-un spațiu de rezonanță special, cel al spiritualității românești, capabilă să asculte și să înțeleagă limbile aparent deosebite ale celor două structuri culturale și să le întoarcă (nu să le opună!) o interpretare proprie a marilor probleme cu care ele se confruntă. Icoana unui "timp de aur", mai degrabă anistoric, dar plasat sub semnul fabulei istorice, pare să indice credința lui Eminescu că, pentru români, recuperarea identității lor ca națiune se poate face prin întoarcerea la valorile, temele și soluțiile aceluia timp mitic.

La rîndul său, Lucian Blaga – prin definirea "Spațiului mioritic" ca tipar al spiritualității românești pusă, de data aceasta fără echivoc, sub semnul non-Evoluției, al perpetuă oscilației între "deal și vale" ca forme arhetipale ale "Eterei reîntoarceri", cum avea să o numească mai tîrziu Eliade, fixează Identitatea românească sub semnul Unicului și al Imuabilității.

Peste timp, drama ce rezultă din această închistare, aparent fără ieșire, avea să smulgă lui Cioran strigătul pur al disperării, dînd lumii și culturii românești arhetipul conștiinței tragice, măcinată dar mereu lucidă în contemplarea dilemei cuprinsă între propozitiile: "Identitatea românească este an-istorică", păstrarea ei aruncîndu-ne iremediabil în afara ciclului evolutiv al civilizației, cu toate costurile sociale ce decurg de aici, și "Întrarea în istorie înseamnă pierderea iremediabilă a identității", uitarea de sine, condamnarea perpetuă la a imita valorile și instituțiile Occidentului, acuzînd de-a pururi o irecuperabilă distanță între forme și conținut, aşa cum

constatașe Titu Maiorescu încă de la prima încercare semnificativă de "modernizare" a României.

Astăzi, la fel ca și în timpul lui Eminescu, societatea românească are în față ei o singură și fundamentală probleme: definirea și asumarea propriei identități. Aceasta presupune formularea unor răspunsuri credibile, în care să se regăsească întreaga societate, la întrebări pe care de teatrală în formă, pe atî de implacabile în forță cu care se impun: Cine suntem noi, ca români, la acest sfîrșit de mileniu? Ce vrem, ca popor, de la Istorie? Care este Destinul pentru care suntem gata să trăim și, la nevoie, să ne asumăm jefia?

Ce va fi fiind unic în această identitate? Cu se inserează ea în istorie. Care este raportul cu lumea atî de diversă a celorlalte identități asumate de alte popoare și țări europene? – sunt întrebări derivate, dar la fel de semnificative.

Din păcate, singurul răspuns formulat cu consecvență de societatea românească, pînă acum, pare să fie: "Supraviețuirea". Doar că supraviețuirea, chiar dacă a asigurat românilor un nucleu de identitate în anumite momente ale istoriei, nu mai este, în condițiile actuale, un răspuns satisfăcător! Atî în formă, cît și în conținut, ea reprezintă un tip de negativitate: definirea ta se face prin ceea ce respingi, ceea ce condamnă iremediabil la o atitudine pasivă, non-constructivă. Celălalt, "agresorul", este forță activă, iar opoziția ta singura manifestare a propriei voînțe, cea care "rezistă", supraviețuiește. Mai mult, supraviețuirea conferă "economie de efort" o falsă virtute, conținînd ideea că tot ceea ce se află dincolo de *minimum minimorum* este superfluit, lipsit de valoare și, la urma urmei, nu merită să fi obținut.

La noi, tradiția ca și condițiile istorice au favorizat mentalitatea de supraviețuire, oferind mereu clasei politice scuza unui spațiu de opțiune strîmt, definit simplist de pseudo-alternativa Occident/Orient. Astăzi, ca și atunci, opțiunea "spre Est" sau "spre Vest" este formulată nu pe baza co-substanțialității de valori și a izomorfisului structurilor și instituțiilor sociale, întărîte eventual de conștiința apartenenței la un spațiu de civilizație anume, ci ca un refuz: "refuzul Estului" este forma tipică de pseudo-opțiune "pentru Vest" și reciproc.

Această incapacitate cronică a clasei politice românești de a formula "proiectul de modernizare", de a articula programe politice coerente, a reușit deja să imprime adînc în mentalitatea publică ideea că "politica", atunci cînd nu este o simplă "bătălie pentru ciolan", în care totul este permis, se definește ca "atac gazetăresc", "bătălie electorală de cuvinte" și "circ parlamentar".

Rezultatul previzibil pentru societatea românească al unei astfel de non-evoluții nu este "înghețarea în pro-

iect", cum s-a crezut, pentru simplul motiv că nu există un asemenea proiect!, ci, aşa cum Caragiale cu genialitate a intuit și cum contemporanul nostru Lucian Pintilie ne reamintește, prin referire la același Caragiale, "cantonarea în derizorii", viețirea în surrogat: surrogat de democrație, surrogat de economie de piață, surrogat de iubire și, în definitiv, surrogat de destin.

Perioada pe care o parcurge acum societatea românească are, totuși, o caracteristică ce o deosebește net de altele asemănătoare: existența unui proiect, aflat deja în curs de realizare la scară continentală, definit esențialmente de instituțiile și structurile europene și euroatlantice – Uniunea Europeană, NATO. Invitația de a ne integra în acest proiect și șansa de a deschide un ciclu de dezvoltare care să ne elibereze de fatale "întîrzieri istorice" și să ne asigure contemporaneitatea cu secolul XXI sănă pentru prima dată cu adevărat deschise României.

Dacă, de acum încolo, acest proiect va defini și determinarea noastră ca națiune, dacă vom fi în stare de voînță, eforturile și coerența acțiunii necesare realizării sale – iată adevăratul pariu al clasei politice și al societății românești, aflate încă în cursa pentru "regăsirea timpului pierdut". □

* Într-un posibil dicționar al maladiilor contemporane ale societății românești, cea definită de expresia "a se preocupa" ocupă un loc special, fiind, împreună cu sintagmele "a se descurca" și "merge și așa", expresii tipice ale refuzului acțiunii sociale coerente, clar definită ca scop și precis măsurată de criterii de performanță. "A se preocupa" dezvăluie cu precizie acea stare morbidă în care acțiunea propriu-zisă, cea care duce efectiv la jef, este fulocuită, amînată *ad infinitum*, de activități care aparent pregătesc acțiunea decisivă, dar care, în realitate, nu fac decât să o amîne. "A se preocupa" este expresia tipică a surrogatului de acțiune!

CORNEL CODIȚĂ (1951) - Graduated from the Faculty of Sociology, University of Bucharest, Ph.D. in Sociology.

Currently, he works as International Relations. Professor NSPSPA, State Counsellor for Foreign Relations, Romanian Presidency. Former Senior research fellow at Londons University.

Blocaje mentale

în calea statului de drept

FLORIN CONSTANTINIU

Using the Braudelian concept of "long durée" the article proposes an interesting analysis of some Romanian mental stereotypes. The author assumes that the stereotype of "the good leader" is characteristic for the Romanian space, its longevity being impressive – from the Middle Age to the communist period and Iliescu's regime. It might be supposed that any political personality identified with a paternalist image would gain the vote of those people remained in the framework of the peasant mentality.

Cadenele istoriei, astfel cum ele au fost definite de Fernand Braudel, au devenit astăzi unul dintre fundamentele metodologice ale investigării trecutului. Istoria evenimentială, conjuncturală (a nu se confunda cu conjuncturismul în istoriografie) și structurală sînt cele trei modalități de adaptare a anchetei istorice la coordonata temporală a cercetării.

Georges Duby a aplicat schema lui Braudel la istoria mentalităților, punînd în lumină valabilitatea ei în cunoașterea universului psihic al colectivităților umane de-a lungul istoriei. Medievistul francez arată că "duratei lungi braudeliene" îi corespund "cadrele mentale mai rezistente la mișcări, aceste «închisori de lungă durată» de care vorbește Fernand Braudel și care, de-a lungul secolelor, determină, generație după generație, atitudinile profunde și conduită inividizilor".¹

Aplicarea "duratei lungi" în cercetarea mentalului colectiv românesc poate ajuta – după opinia noastră – la detectarea și explicitarea unor blocaje mentale în calea edificării statului de drept și a economiei de piață.

Dacă existența unui feudalism românesc rămîne un obiect de discuție între medieviști, este de netăgăduit că, timp de aproximativ șase sute de ani – secolele XIV-XVIII – lumea românească din spațiul carpato-dunărean – avenu în vedere în primul rînd Țara Românească și Moldova² – a trăit într-o societate agrar-seniorială³. Trăsăturile acestui tip de societate au fost economia autarhică (*self-sufficient economy*) și autoritatea de caracter personal, exercitată de stăpînul domeniului (laic sau ecclaziastic) asupra țărănilor cultivatori. Deasupra tuturor acestor unități de economie agrară reprezentate de domeniul feudal/seniorial se înălța – la noi – domnul, în alte zone ale lumii medievale, regele, împăratul etc.

Stereotipul, poate cel mai răspîndit în lumea medievală, a fost cel al "bunului monarh", exprimat în formula franceză *Si le roi savait...* (Dacă regele ar ști...), altfel spus, convingerea populației – în primul rînd a celei rurale – că abuzurile sunt săvîrșite de stăpînii de moșii, dregători etc., fără știrea suveranului (domn, rege, împărat) și că dacă el ar fi informat silnicile ar fi imediat curmăte. Nu e locul să discutăm aici factorii generatori ai mitului "bunului monarh";

ajunge să spunem că el se întîlnește în evul mediu românesc, ca și în restul lumii medievale. Ceea ce rămîne însă caracteristic în spațiul nostru este impresionanta sa longevitate. Dacă, în 1784, Horea îi răscula pe țărani asigurîndu-i că împăratul Iosif al II-lea doarește ridicarea lor în arme⁴, imaginea monarhului bun se întîlnește în răscoala din 1907, unii țărani afirmando că au primit îndemnuri de la... regina Elisabeta!

Este un truism să se spună că poporul român este un popor de țărani, în înțelesul că agricultura a rămas, pînă la al doilea război mondial, principalul sector al economiei naționale, iar, potrivit recensămîntului din 1930, "populația activă a României este angajată în exploataările agricole într-o proporție de 78,2% pentru întreaga populație activă. Pentru populația activă rurală, proporția dată de exploataarea soluției atinge impresionanta valoare de 90,4%"⁵.

Industrializarea din perioada comunistă, dacă a deplasat mase rurale la orașe, nu a schimbat mentalitatea țărănilor deveniți muncitori.

Stereotipul "bunului monarh" s-a deplasat, în regimul comunist, de la suveran la secretarul general al partidului, substituirea avînd două remanifestări: (a) convingerea multora că Gh. Gheorghiu-Dej sau N. Ceaușescu nu cunosc situația reală – lipsuri, abuzuri etc. – și că, dacă ar fi informați, ar lua măsuri de pedepsire a vinovaților și (b) reclamațiile și plângerile adresate secretarului general al partidului, aşa cum, altădată, se mergea cu jalba la domn. Din stereotipul "bunului monarh" a derivat percepția paternalistă a autorității supreme de către masa populației. În prăbușirea regimului Ceaușescu este de avut în vedere și o componentă socio-psihică, mai exact, spulberarea la nivelul mentalului colectiv – ca urmare a privațiunilor de neînchipuit impuse de regim – a imaginii liderului neinformat sau preocupat de soarta poporului.

Eclipsa stereotipului a fost însă de scurtă durată și el a asigurat victoria zdrobitoare (85%) a lui Ion Iliescu la alegerile prezidențiale din 1991. Este de presupus că orice personalitate politică identificată cu o imagine paternalistă va căpăta votul celor rămași în cadrele mentalului țărănesc.

Un alt ansamblu de reprezentări și reacții mentale a fost generat de practicile socio-politice din societă-

tea premodernă românească. Cine citește rapoartele reprezentanților (*capucinheiailelor*) lui Constantin Mavrocordat (în calitate de domn al Moldovei) la Constantinopol, în anii 1741-1742, rămîne uluit (chiar dacă este un bun cunoșător al epocii fanariote) constățind că, din zori și pînă în noapte, acești semi-ambasadori nu făceau altceva decît să dea daruri înălților demnitari ai Porții pentru a asigura bunăvoița lor domnului din Scaunul de la Iași sau, dacă era vorba de un pretendent, pentru a obține domnia. Cîte un turc – ca rarism – se indignă: "Ce va să zică asta, să ceară să schimbe pe domni la fiecare zece luni? Această nedreptate (...) nu se face numai unui singur om, ci unei țări întregi și raialei (contribuabililor – n.n.) pentru că beii (domnii – n.n.) nu dau de la ei, ci sug singele raialei și ne adapă pe noi (pe turci – n.n.) și (...) ce socoteală vom da la Judecata de Apoi?"⁶.

Practicile acestea erau mai vechi decît epoca fanariotă (1711-1821) și nu se limitau la Constantinopol; și în Țara Românească și în Moldova obținerea dregătoriilor dădea naștere unei adevărate licitații, iar bacășul și hatîrul au devenit fenomene caracteristice ale vieții publice. Se poate spune – fără teamă de a exagera – că bacășul și hatîrul au sfîrșit prin a deveni coordonate ale societății românești, această realitate (sugestiv ilustrată de un dialog al Elenci Văcărescu cu delegatul Persiei la Societatea Națiunilor, în ziua de 4 octombrie 1931, reproducă de Raoul Bossy în memoriile sale⁷) prelungindu-se, cu efecte devastatoare, prin regimul comunist pînă la în perioada postcomunistă, cînd bacășul și hatîrul au căpătat dimensiuni catastrofale.

O trăsătură definitorie a societății medievale este caracterul ei rural. În spațiul carpato-dunărean, centre urbane autentice nu au existat decît în Transilvania, unde orașe ca Brașov, Sibiu, Bistrița au fost create de coloniștii germani. În Țara Românească și Moldova, orașele au fost, în fapt, sate mai mari, ai căror locuitori au păstrat pînă în secolele XVIII-XIX legătura cu îndeletnicirile agricole, practicate pe terenurile din imediata vecinătate.

În Europa apuseană și centrală, care au cunoscut în evul mediu o viață urbană intensă, orașele au fost adevărate școli de disciplină unde, de la producție pînă

la ora stingerii focului, totul era reglementat (la originea vitrinei se află obligația meșteșugarului de a lucra "la vedere", pentru a putea fi controlat dacă respectă normele fixate de breaslă). Disciplina urbană a pregătit disciplina industrială.

La noi nu a existat o viață urbană adeverătată, astfel că orașele – mai mult târguri – nu au putut îndeplini o astfel de funcție.

Absența sursei de disciplină reprezentată de orașe a fost agravată de lipsa unei reglementări riguroase a regimului de obligații ale țărănilor față de stăpînii de pămînt. Deficitul "inventarului uman" pentru cultivarea moșilor a angajat pe boieri și mănăstiri într-o adeverătată concurență, ceea ce a determinat, mai ales în secolul al XVIII-lea, o mare varietate în privința numărului zilelor de clacă prestate de țărani (pentru a atrage pe țărani pe domeniul său, un stăpîn de moșie putea reduce numărul zilelor de clacă). Abia Regulamentul organic, introdus în 1831-1832, a reușit să uniformizeze regimul de obligații țărănești.

Regimul învoielilor, prelungit după reforma agrară din 1864, a creat o comportare adecvată a realității: rezolvarea individuală a problemelor; altfel spus, fiecare a încercat să-și asigure situația cea mai avanțatoasă prin efort propriu, adesea eludând legea și făcând apel la diverse modalități de cîștigare a bunăvoiței moșierului și a autorităților locale.

Ideea disciplinei civice, a respectului pentru comunitate, practic, nu există la noi. Statul de drept presupune un minimum de educație civică, acceptarea de către cetățean a unor limitări și constrângeri derivează din viața în comun, dar în beneficiul ansamblului comunității. Stereotipul mental de sorginte medievală "fiecare pentru sine" este vizibil în spațiul românesc la tot pasul, de la absența oricărei preocupări – de exemplu – pentru estetica urbană (balcoanele de la blocuri sunt închise de proprietarii lor după bunul plac, fără nici un gînd pentru însășiarea clădirii, cu atât mai puțin în orașul) pînă la "șmecheria" individuală în eludarea legii, individuală în efectuare, dar națională prin proporții.

Există, aşadar, o moștenire mentală, venită din evul mediu, care blochează calea spre democrația autentică. În 1990, afirmația lui Silviu Brucan că vom

avea nevoie de 20 de ani pentru a ajunge la un adeverat regim democrat i-a scandalizat pe unii, care au văzut în ea o manifestare de neîncredere în aptitudinile poporului român de a crea un stat de drept. În ce ne privește, credem că ne trebuie mult mai mult pînă vom putea evada din "închisorile de lungă durată" ale mentalului colectiv medieval, pentru a păși în statul democratic și economia de piață.

NOTE:

1. Georges Duby, *Histoire des mentalités*, în vol. *L'Histoire et ses méthodes*, sub red. lui Ch. Samaran, Paris, 1967, p. 951.
2. Dobrogea a intrat, la începutul secolului XIV, sub stăpînirea directă a Porții otomane, iar în Transilvania, stăpînirea ungărească a introdus structuri apropiate feudalismului apusean.
3. Vezi, pe larg, Robert Boutruche, *Seigneurie et féodalité*, vol. I, Paris, 1959.
4. Numeroase exemple pentru manifestarea stereotipurii "bunului monarh" în răscoala din 1874 în studiul nostru, "Aspecte ale mentalului colectiv sătesc în societatea medievală", în *Studii și materiale de istorie medie*, VII, 1974, p. 6-99.
5. *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p. 155.
6. *Reprezentanța diplomatică a Moldovei la Constantinopol (30 august 1741-decembrie 1742)*. Rapoartele inedite ale agentilor lui Constantin Mavrocordat, ed. Ariadna Camariano-Cioran, București, 1985, p. 179.
7. Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică*, vol. I, București, 1993, p. 194-195.

FLORIN CONSTANTINIU (1933) - He graduated from History, Bucharest. Ph.D. in History.

Currently, researcher at the Institute of History "Nicolae Iorga". He is specialist on the issues of the Second World War.

He authored the book *Romania și Pactul Molotov-Ribbentrop*.

Ce e o bună comunitate politică

(II)

CRISTIAN PREDA

Al doilea răspuns pe care aș vrea să îl evoc e următorul: e bună comunitatea decisă de majoritate. Dacă primul răspuns avea aparență "moderație rezonabilă", tipică dictatorului, cel de acum dispune de glorioasa "suficiență a mulțimilor tiranice". Replica mea va fi de această dată foarte scurtă. Tot Popper e cel care mi-a inspirat-o.¹⁵ Filosoful austriac spunea că așa cum fiecare dintre noi se poate însela, și majoritățile o pot face. Comunitatea bună nu poate fi legată deci de decizia majoritatii, întrucât aceasta conduce uneori – mai precis, atunci când nu intervine scepticismul referitor la propriile idei – la tirania majoritatii asupra minoritatii. Cine crede că aceasta ar fi diferită de tirania unei minorități asupra corpului social e naiv. Cine și că ele nu sunt diferențiate, dar justifică tirania majoritatii, invocând definiția etimologică a democrației, e mai mult decât un naiv: e un populist care caută sprijin pentru propriile ambiiții.

Acstea observații nu au în vedere contestarea excelenței regimurilor democratice, ci a înțelegerii lor ca mecanisme ale unei puteri nelimitate. De fapt, decizia majoritară nu trebuie să servească decât limitării puterii, mai exact, a evitării aluncării către tiranie. Decizia majoritară e deci o procedură esențialmente negativă.¹⁶ De îndată ce ea trece acest prag, intrând într-un registru al acțiunii pozitive ("constructive", cum se zice în limba de lemn), decizia majoritară riscă să justifice orice încălcare a libertății individuale. Mecanica voturilor din Parlament e, de pildă, de ajuns pentru a atinge un asemenea țel.

Pot trece acum la o a treia caracterizare a comunității politice bune. E vorba de opinia care o leagă pe aceasta de separarea puterilor. Pentru simțul comun, care o deschidează într-o manieră superficială, separarea puterilor e o distribuție de roluri. Cutare putere trebuie să se ocupe de cutare afacere, cealaltă de o alta etc. etc., în limitele "partiturii" distribuite fiecarei. Asemenea metafore actoricești nu sunt deloc originale. Cine l-a citit pe Thomas Hobbes își aduce, de bună seamă, aminte că el folosea, pentru a explica nașterea suveranului, o metaforă asemănătoare. În opinia autorului *Leviathan*-ului, suveranul nu era decât un actor, o "persoană fictivă", zâmbisit(ă) de numeroși "autori", persoane reale, ce renunță – prin contract – la propria putere.¹⁷ Interpretări actuale ai separației puterilor, impregnați de un rationalism mai apropiat de cel cartesian decât de cel hobbesian,

an, consideră distribuirea rolurilor ca actul decisiv prin care e împiedicată o proastă derulare a vieții comunității. Ei vor par că spună că piesa va fi jucată bine dacă, în timpul reprezentării, actorii nu își vor încurca rolurile. Imaginea aceasta e, de altminteri, destul de reușită. Din păcate, ea nu împășează decât un aspect minor al chestiunii separării puterilor, așa cum a fost ea gîndită, de la Montesquieu încocace, în întreaga filosofie liberală. Separarea are în vedere, în această venerabilă tradiție, limitarea puterii și a oricărui abuz de putere asupra vieții individuale.¹⁸ Importantă cu adevărat nu e deci desemnarea celor care, separați unii de ceilalți, au putere asupra cîte unui aspect al vieții individului. Dimpotrivă, e urgentă – acolo unde ea nu există – amenajarea exercitării puterii de așa manieră încât, echilibrată de o altă, autoritatea să nu acapareze viața individuală. Notez aici, în treacăt, că nu împășeleg deloc pe cei care deplină faptele că acțiunea guvernărilor nu se "simte" suficient de mult în viața lor personală. Eu cred, dimpotrivă, că e de-a dreptul tragic că deciziile guvernărilor să afecteze, cum e cazul României de azi, orice gest al individului. Într-o astfel de situație, viața fiecăruia se transformă, dintr-o suiată de acte autonome, într-o luptă permanentă cu obstacolele create de putere.

Faptul că separarea puterilor trebuie să aibă în vedere respectul autonomiei personale și nu o simplă distribuire de roluri va reieși poate mai clar în evidență dacă vom spune că, la urma-urmei, o putere totalitară e tot atât de odioasă atunci când e exercitată de un unic guvernant ca și atunci când ea urmează o partitură alcătuită pentru – să zicem – trei "actori". Simplificând la extrem, cred că nimeni nu va declara în mod serios că preferă ca propria-i locuință să fie violată de trei hoți și nu doar de unul singur, numai pentru că "piesa" ar putea fi jucată, în primul caz, mai bine.¹⁹

De altfel, revenind la chestiunea evocată în legătură cu decizia prin majoritate, și anume la negativitatea mecanismelor politice democratice, s-ar putea observa că separarea ca limitare a puterii funcționează în același registru. Ea nu e destinată să edifice ceva anume, satisfăcînd dorințe ori privilegii, ci trebuie pur și simplu să împiedice un abuz. Guvernantul se va deosebi deci nu doar de hoți (căci nimeni nu dorește ca puterea să ia ceva, dacă realizează că el însuși e vizat), ci și de un

Mentalități

avocat al unor interese oarecare. Guvernantul a cărui putere e limitată poate fi însă un judecător.²⁵ Un liberal american pe care îmi face plăcere să îl evoc aici, Walter Lippmann, propunea chiar, cu mai bine de o jumătate de veac în urmă, ca discursurile vagi despre separarea puterilor să fie înlocuite cu o analiză a modului de funcționare a puterii în genere. Lippmann credea că toate cele trei puteri ajunse astăzi tradiționale ar trebui să funcționeze după modelul celei judecătoarești.²⁶ Guvernantul ar urma deci să fie un simplu arbitru al "jocului" particularilor, un judecător al corectitudinii derulării acestui "joc", iar nu un creator "inspirat" de legi care limitează libertatea individuală ori un executant frenetic al acestor ordonanțe. Din nefericire, pozitivismul juridic și activismul executiv sunt încă dominante.²⁷ În treacăt fie zis, modelul guvernantului-judecător e unul dintre punctele care apropie două tradiții foarte onorabile ale filosofiei politice: e vorba de doctrinele dreptului natural și de variantele utilitariste ale liberalismului.

Unul din motivele care explică persistența pozitivismului juridic și a complementelor sale executive e implicat în cel de-al patrulea răspuns la întrebarea "ce e o bună comunitate politică?", răspuns care ar suna cam așa: *e bună comunitatea pe care o construim rational, înțemeind-o pe reguli morale*. Nimic nu pare astăzi mai decent decât proiectul politic care invocă o rațiune constructivă și un fundament moral. Rari sunt de altfel politicienii care nu le asumă în discursurile lor captivante. Rari sunt, de asemenea, și electorii care nu cad pradă unui asemenea proiect, chiar dacă formule similare i-au dezamăgit nu o dată.²⁸ Ceea ce e realmente interesant, în acest caz, este faptul că eșecurile repetitive ale "raționalismului constructivist"²⁹ nu sunt puse niciodată în seama tipului de rațiune aflată la lucru, ci sunt atribuite slăbiciunii actorilor politici, immoralității lor etc. etc.

Sîntem nevoiți să ne reîntoarcem la rezonabilul Descartes, "singurul mare filosof care – observa un comentator"³⁰ – nu a scris o morală și nici o politică". Căci el e sursa acestui raționalism constructivist. Am invocat mai devreme refuzul ferm pe care Descartes îl opunea oricărui rațiuni critice, oricărui dialog. Voi invoca acum un alt motiv cartesian bine cunoscut, cel al "îndoielii hiperbolice" care trebuie să preceadă orice edificare rațională. Chiar dacă nu a scris o politică, Descartes a folosit în schimb o metaforă politică tocmai pentru a justifica excelența reconstrucției raționale solitare, posteroară îndoielii radicale. Metafora sună cam așa: *înflorirea de odinoioară a Spartei nu se datoră bunătății fiecărei legi în parte, cîtă vreme multe din ele erau contrare bunelor moravuri, ci faptului că, fiind inventate de un singur ins, ele tindeau toate către un unic scop*.³¹ O asemenea argumentare elimină însă, dintr-un foc, orice legitimitate a opinilor, deci a scoperilor particulare. Nu întîmplător,

Pierre Manent³² facea o apropiere între îndoiala hiperbolică a lui Descartes și starea prepolitică hobbesiană, adică războiul tuturov împotriva tuturov.³³ Căci edificația rațională a comunității înseamnă ori organizarea vieții tuturor "în funcție de un singur scop" (Descartes), ori – un al doilea caz, mai subtil – recursul la o deducere rațională a regulilor morale bune.³⁴

Prima variantă – organizarea vieții tuturor în funcție de un singur scop – poartă numele de totalitarism. Deși "les amis de Descartes" nu vor fi prea încințați să audă, nu cred că există un tipar rațional mai bine încheiat decât cel cartesian care să îngăduie simultan justificarea oricărei acțiuni politice în numele unui nobil scop și, respectiv, reluarea la nesfîrșit a iluziei constructiviste. Atâtă vreme cît critica externă e în erzisă, orice născocire solitară poate fi justificată ca adevărată unicului scop și tot ceea ce o contrazice, ca un rău absolut. Pe de altă parte, plasarea oricărei opinii pre-raționale într-o stare de minorat nesatisfăcătoare îngăduie invocarea unor formule diferite, dar destinate toate să repete modelul spartiat.

Descartes însuși speră că va edifica, urmând propriul model rațional, o morală, adică una din acelă ramură ale arborului care avea drept rădăcină metafizica, iar ca trunchi, fizica.³⁵ După cum toată lumea știe, Descartes ne-a lăsat o simplă (și anotă) morală provizorie – deci, nicidcum un sistem etic –, o morală plasată într-un *Discurs adresat, de altfel, publicului "larg"*. Să fie ratarea ambiciozului proiect cartesian un seism că nici o morală nu se poate construi în chip rațional?

Hobbes și Locke nu erau de această părere. Explicațiile pe care ei le dădeau nașterii comunităților politice (societăților civile, care se opneau, pentru ei, stării naturale, și nu – ca astăzi, statului), aceste explicații erau în fapt o încercare de a arăta cum anume poate descoperi și utiliza rațiunea legile care înceagă – prin contract – o stare politică. Aceste legi erau, în ambele interpretări, legi morale. Doctrinele lui Hobbes și Locke se deosebesc în mai multe privințe. Ei discutau, de pildă, diferit raporturile dintre starea naturală și starea de război,³⁶ ori funcțiile suveranului.³⁷ Ambii credeau însă că rațiunea umană e capabilă să deducă tabelul acelor legi morale indispensabile unei vieți comunitare bune. Contractul însemna pentru ei recunoașterea acestor legi, a caracterului lor rațional.

Cel mai serios critic al acestei opinii a fost David Hume, ale cărui observații au fost reluate, în secolul nostru, aproape *mot-à-mot*, de către Friedrich von Hayek.³⁸ Hume spunea, în esență, că teoria contractualui e eronată pentru că o deducție rațională de felul celei presupuse de Hobbes și Locke e o iluzie. Si Hume credea de fapt că o comunitate politică, o societate e alcă-

Mentalități

tuită din reguli morale de tipul dreptății (echivalentă, pentru el, cu respectarea proprietății) sau al fidelității (respectării cuvântului dat). Dar indivizi, adăugă el, nu respectă proprietatea altuia sau cuvântul dat pentru că un motiv strict rațional le-ar impune-o. Ei o fac – iar Hayek va dezvolta această concluzie – numai pentru că resimt ca pe o obligație individuală necesitatea menținerii legăturilor cu ceilalți indivizi, a evitării disoluției societății. Nici urmă deci de rațiune, nici urmă – cu atât mai puțin – de construire a bunei comunități.

Eu cred că Hume nu se îngela: o bună comunitate politică nu e o afacere inginerescă, un edificiu proiectat cu rigla de calcul. Bunătatea e, și în cazul politicii, imprevizibilă. E foarte probabil – zicea Hayek – că regulile care fac azi din comunitățile occidentale niște societăți bune să fie mîine altele. Nu rațiunea ne va spune care vor fi acestea, întrucât – adăugă Hayek – regulile morale sunt situate "îndeva între instincte și rațiune".³⁹ Mintea ar face de aceea mai bine să se mărginească la un exercițiu critic, recunoscându-și astfel propria neputință.

Mă voi opri aici cu exemplele, cu toate că răspunsurile contradictorii la întrebarea "ce e o bună comunitate politică?" date de către omul ajuns la vîrstă democratică ar putea fi multiple. Aș menționa totuși că invocarea egalității ori a pluralismului ca note decisive ale unei bune comunități politice oferă, de multe ori, prilejul unor întreprinderi critice asemănătoare celei pe care m-am străduit să îl ilustrez aici. Confundarea speciilor egalității ori identificarea pluralismului democratic cu simplă alăturare a unor monologuri liber construite, dar incomunicabile sunt erori exemplare care merită atenția noastră.

Aș vrea să închei cu o observație referitoare la autorii pe care ei le dădeau nașterii comunităților politice (societăților civile, care se opneau, pentru ei, stării naturale, și nu – ca astăzi, statului), aceste explicații erau în fapt o încercare de a arăta cum anume poate descoperi și utiliza rațiunea legile care înceagă – prin făcut. Lucrul acesta îl afli de fapt cel mai bine chiar cîndiu-i. Dar dacă individ, modernitatea ori "the good society" nu au asemenea Părinți alesi, în schimb lectura textelor lor e o permanentă sursă de optimism. Orgoliosul om democratic i-ar putea numi, de aceea, în semn de recunoaștere, Părinții fondatori ai optimismului modern...

NOTE:

15. Popper, *op. cit.*, p. 136.
16. Popper (*Conjectures and Refutations* – 1969), cap. 17, trad. fr., Payot, 1985, p. 511) și Hayek (*The Constitution of Liberty* – 1960), trad. fr., Litec, 1994, p. 102) sunt avoca-

17. Hobbes, *Leviathan*, partea I-a, capitolul al XVI-lea ("Despre persoane, autori și ființe personificate").
18. Montesquieu, *De l'esprit des lois*, carte a XI-a, cap. IV: "pour qu'on ne puisse abuser du pouvoir, il faut que, par la disposition des choses, le pouvoir arrête le pouvoir". Textul continuă cu o frază care, de obicei, nu mai e citată, ceea ce face posibilă identificarea separării puterilor cu o simplă distribuție de roluri. Iată fraza următoare: "une Constitution peut être telle, que personne ne sera constraint de faire les choses auxquelles la loi ne l'oblige pas, et à ne point faire celles que la loi lui permet". Se vede deci că miza separației puterilor e libertatea individului.
19. Compararea comportamentului autorităților cu cel al hoților e înscrisă în tradiția contestată anarho-capitalistă, de la Lysander Spooner (*The Constitution of No Authority*, 1870) și Herbert Spencer (*The Man Against the State*, 1884), la Ayn Rand (*Capitalism, the Unknown Ideal*, 1966) și David Friedman (*The Machinery of Freedom*, 1989).
20. Am încercat să dezvolt acest punct de vedere într-un articol publicat în *Sfera Politicii* nr. 24/ian. 1995, p. 3-5, sub titlu "Statul judecător".
21. Walter Lippmann, *The Good Society* (1937), trad. fr., Médecis, 1938, p. 335-342.
22. O analiză a acestei dominații și a consecințelor sale în Friedrich von Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, vol. 2 (1976), trad. fr., P.U.F., 1981, p. 53-57.
23. Proiectul totalitar e cel mai bun exemplu în acest caz.
24. Exprezia și aparțința lui Friedrich von Hayek, *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism* (1988), trad. fr., P.U.F., 1993, p. 33 și 85.
25. E vorba de Jean-François Revel, "Descartes inutile et incertain", în Descartes, *Discours de la méthode*, Le livre de poche, 1988, p. 27.
26. Descartes, *Discours*, partea a doua, (vezi ed. cit., p. 104).
27. În articolul "La démocratie comme régime et comme religion", trad. rom., loc. cit., p. 13.
28. Hobbes, *Leviathan*, partea I-a, cap. XIII ("Despre condiția naturală a oamenilor").
29. Vezi Hobbes, *Leviathan*, partea I-a, cap. XIV ("Despre primele două legi naturale și despre contracte") și Locke, *The Second Treatise on Civil Government*, cap. 9 ("Despre scopurile societății civile și ale guvernării").
30. Descartes, *Principes de la philosophie*, préface.
31. Vezi Leo Strauss, *Natural Right and History*, Chicago U.P., 1959.
32. Vezi Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, Humanitas, 1992, p. 41-86.
33. David Hume, *Political Discourses*, eseul al XII-lea ("Despre contractual original") și *A Treatise of Human Nature*, II, 235. Friedrich von Hayek, *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism*, trad. fr., ed. cit., p. 14.
34. Friedrich von Hayek, *op. cit.*, p. 98-99.

Revolutionarii mistici (II)

VLADIMIR TISMĂNEANU

DAN PAVEL

Odată ce aceste valori au revenit la suprafață în România după 1989, în forme frecvent stridente, distorsionate și epigonice, apărătorii lor le-au menținut mai ales din cauza caracterului lor vag, impreciziei și nebulozității deliberate. În timpuri de dezordine culturală, dezamăgirea față de modernitate și accentul pe "rădăcinile indigene" sănt o formă de evadare sau, mai bine zis, o încercare de a repudia moștenirea "colonială, prin adoptarea unui ansamblu de mituri populiste pe care Eugen Weber, Seymour Martin Lipset și Irving Louis Horowitz le-au descris corect ca "fascism de sfîngă".⁹ Cînd îl pe Horowitz: "Fascismul de extremă sfîngă atacă noțiunea de legitimitate de masă, cît și cea leninistă asupra lumii, astătă modălele discursului raional, cît și ai participării populare. Fascismul de extremă sfîngă este acea unică respingere a ambelor elemente și încorporarea naționalismului în ideologia burgheză și a utopismului de către ideologia proletară".¹⁰ Fascismul de extremă sfîngă este un fenomen caracteristic radicalilor dezrädcinăți politic, tulbură emotional, neajutorați, dezgustați de pretinsa mediocritate a valorilor burgheze, aduși la disperare de eșecul social și economic al societății lor și îndrăzinind să externalizeze răul, de regulă atribuind greșelile unor factori definiți etnic. Printre purtătorii de cuvînt cei mai virulenți se numără tînărul Joseph Goebbels, care scria în 1926, în timpul stagiului său național-bolșevic: "Sîntem mai puțin legați de capitalismul occidental decât de bolșevismul oriental".¹¹ Pentru scopurile acestui studiu, ne referim la fascism ca termen generic pentru mișcările de revoltă împotriva liberalismului, socialismului în oricare dintre variantele sale internaționale, raționalismului, individualismului și parlamentarismului, ostile secularizării lumii legate de dinamicile capitalismului global și nostalgice față de valorile romantice ale comunității etnice, unității rasiale, rădăcinilor ancestrale, pămîntului și chiar sfîngelui.¹² În timp ce majoritatea acestor trăsături definea dreapta totalitară românească, unicitatea sa derivă din încorporarea teologiei ortodoxe și a ritualului religios în ideologia și în acțiunea radicală. Legiunea era astfel o mișcare de respingere radicală a *status-quo-ului*, al cărei principal apel venea din pregătirea sa pentru

ruptura cu toate valorile stabilite în numele unei regenerări spirituale prin sacrificiu, credință și ardoare mistică. În cuvintele lui Eugen Weber: "mișcări ca ale lui Codreanu sănt mai aproape de cargo cults decât de fascism. Trebuie să ne amintim că un asemenea cult dezvoltat în jurul său, insistând pe o relație proaspătă între om și Dumnezeu, investește omul cu o fire teribil de subversivă. Îl retrage dintr-o lume irespnsabilă, insistă pe relația lui directă și responsabilă cu Dumnezeu, îl face mai degrabă agent teoretic dotat cu libertate de alegere decât un supus pasiv, ascultător al ordinii stabilită".¹³ Saturată cu lecturi din Nietzsche, Klages, Dostoievski, Soloviev, Spengler, Jung, Papini, d'Annunzio, Péguy și Maurras, inteligenția nihilistă a României s-a alăturat Gărzii de Fier în mod benevol, i-a formulat mitul politic, metadiscursul legitimizator pe care "Oamenii Arhanghelului" îl aşteptau. Aceasta explică de ce Căpitanul Gărzii, Corneliu Zelea Codreanu, și asociații săi erau atât de respectuoși în relația lor cu elita intelectuală a mișcării; ei aveau nevoie de acești scriitori, teologi, artiști și filosofi pentru a împărtășia mitul legionar al religiozității extatici, al sublimei "purități cosmice și singularității"¹⁴ a României. Pe de altă parte, celebrarea violenței, astătă în doctrină cît și în fapte, a dus la despărțirea între gardiști și alte grupuri religioase ultranaționaliste. Astfel, Nichifor Crainic, poetul, teologul și gînditorul naționalist, a acuzat în memoriile sale inclinațiile criminale ale lui Codreanu și ale adeptilor săi: "De ani de zile visasem la un naționalism creștin și am luptat pentru a-l împlini în sufletul tineretului. În locul acestuia, ceea ce a ieșit a fost această monstruozitate a crimei, acoperită cu nori de tămîie pentru a-i acoperi ororile. În locul martirilor pentru credință, ei au glorificat asasini, pictați cu aripi angelice pe spate... Dorisem o nouă generație pentru a ridica România și nu o frajie singeroasă care a balcanizat numele acestor țări".¹⁵ Pentru gardiști, aceste obiecții erau irelevante: ei credeau în misiunea lor divină și ridicau în slăvi puterea regenerativă a morții legionare, descrisă adesea ca fiind cea mai înaltă experiență de eliberare și purificare. Mit, miracol și magic fuzionaseră în retorică revoluționară gardistă: această alchimie explică mult din ulteriorul apel de mobilizare în anii '30.¹⁶

Dar, acest discurs mitopoetic nu s-a evaporat cu demisia instituțională a Gărzii, în 1941. A reapărut la suprafață în noi forme, dar cu funcții și laitmotive similare. Revirimentul ortodox, repudierea "industrialismului occidental", "liberalismului fără suflet", "atrociei spirituale" și discursurile solipsiste misticide sănt componente semnificative, deși nu dominante, ale culturii politice clădite în România postcomunistă. Mulți dintre intelectualii dezmiștiți privesc înapoi spre perioada interbelică pentru înviorarea modelelor cu rol cultural. Cînd totul pare fluid, problematic și ambiguu, splendoarea metafizică a Generației, exasperarea ei febrilă devine punctul arhiimedic pentru căutarea tantalică a siguranței de către intelectualii alienați. De exemplu, Ioan Buduca, unul dintre cei mai strălucitori critici literari din România și editor al influentului săptămînal politic și cultural *Cuvîntul*, scria recent acest omagiu anticomunismului militant al Gărzii de Fier: "În realitate, Mișcarea Legionară nu a fost altceva decât o cruciadă împotriva ateismului bolșevic, adică o declaratie de război care, implicit, trebuia să suspende procedurile democratice... Adevărul este că legionarii nu au realizat o evanghelizare, ci mai curind o pătrundere eroică în spiritul Apocalipsei".¹⁷ În spiritul progardist al filosofului Nae Ionescu, Buduca încearcă astfel să relegitimeze Garda de Fier ca mai întîi (și mai ales sub conducerea lui Corneliu Codreanu) o experiență colectivă spiritual-religioasă, supramundană, și nu o mișcare politică radicală, interesată de acapararea puterii și de instaurarea dictaturii sale teocratice, fundamentalist-ortodoxe.¹⁸

În locul concentrării asupra dificultăților politice ale tranziției către democrația procedurală, mulți intelectuali români caută reînnoirea unei tradiții anti-liberale și antiparlamentare care să poată doar înstrăina de curentul principal al gîndirii contemporane occidentale (și est-europene). Redescoperirea tinerilor Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu și a mentorului lor Nae Ionescu, este astfel un simptom al neputinței cultural sau, mai bine spus, o altă versiune a încelung-respectării "fugi de modernitate" românești.

În mod simptomatic, abordarea curentă evită convenabil aspectele politice controversate ale Generației. Argumentul este că "acum nu e momentul pentru a căuta vina la dreapta", ci mai degrabă de a pune sub acuzare comunismul pentru urmele sale condamnabile. Pe de altă parte, acest fenomen cultural aparține unei lungi tradiții românești a autocentrării intelectuale și a lipsei de aderență pentru dilemele, traumele și chiar visele politice și morale pe care Milan Kundera le-a numit odată "tragedia Europei Centrale". În timp ce în treaga linie Viena-Praga-Budapesta-Cracovia se con-

centrează pe individul amenințat și depersonalizat (mai ales în parabolele lui Kafka despre durere și alienare), Generația s-a concentrat pe valorile colectiv-etnice. Pentru ei, salvarea era imposibilă în afara sensului definit teocratic al comunității.¹⁹ Această viziune a reăpărut la suprafață în România după 1989, mai ales pentru tineret. Cu alte cuvinte, avem acum de-a face cu un fenomen tulburător de recurență culturală. Decadele de izolare culturală și de constringeri parohiale i-au făcut pe majoritatea intelectualilor români, dacă nu antioccidentali, atunci cel puțin indiferenți la dezbatările cultură-istorice majore ale ultimei jumătăți de secol. În cel mai bun caz, aceasta e o cauză a iritării răspîndite la orice discuție amănuntită despre Holocaust în România, ea fiind automat percepută ca "fixație obsesivă evreiască" asupra trecutului.²⁰ În cel mai rău, constă simplu într-o negare deschisă și supărată a Holocaustului și o săjă împotriva pretinselor forțe "antiromânești" interesate de pătarea imaginii țării.²¹

Cauzele acestui sindrom trebuie căutate în destinul specific al dreptei radicale din România: la început, exterminarea elitei Gărzii, în frunte cu Codreanu, de către poliția regelui Carol al II-lea în noiembrie 1938, apoi zdrobirea rebeliunii legionare de către generalul Ion Antonescu în ianuarie 1941 și interzicerea ulterioară a mișcării i-au întrerupt dinamica naturală. Triumful lui Antonescu asupra Legiunii a transformat-o pe cea din urmă într-un caz excepțional de "mișcare fascistă înfrîntă" într-un regim autoritar, militarist, aliat cu Germania nazistă. Prin urmare, cele mai rele atrocități care s-au petrecut în Transnistria (regiunea dintre rîurile Nistru și Nipru) în timpul celui de-al doilea război mondial (atrocități pe care Garda le-ar fi săvîrșit fără rezerve) nu ar putea fi atribuite legionarilor. La fel, pentru crimele din Pădurea Strejnicu (noiembrie 1940) și asasinarea prominentelor figuri, ca istoricul Nicolae Iorga și economistul Virgil Madgearu, erau văzute ca fiind contrare "ethosului" Mișcării, definit la originea de Codreanu.²²

"Istoricizarea" Gărzii (și a elitei sale intelectuale) este legată de relativizarea conșientă sau inconșientă a vinovăției politice a Mișcării: aceasta este forma românească a revizionismului istoric care prezintă toți participanții la conflictele ideologice ale anilor 1930 și 1940 ca egal justificați în termeni morali și politici. În cazul istoricului literar Dan C. Mihăilescu (a căruia atitudine este hotărît fără simpatie față de Gardă, dar plină de înțelegere pentru intelectualitatea pro-gardistă), "istoricizarea" e bazată pe convingerea că aberațiile comuniste fac orice condamnare absolută a extremei drepte ușor de combătut. Cu alte cuvinte, deoarece Louis Aragon a scris imnuri de laudă lui Stalin, Louis-Ferd-

Mentalități

nand Céline avea dreptul de a propune batjocoritoarea *Bagatelles pour un massacre*. Antibolșevismul (indiferent de nuanțe) devine un alibi pentru angajamente totalitare la fel de barbare.²³

□

Traducere de
Veronica JUNJAN

NOTE:

9. Vezi Irving Louis Horowitz, *Winners and losers: Social and Political Polarities in America* (Durham N.C., 1984), pp. 215-256.
10. Vezi Joseph Goebbels, "West oder Osterorientierung?" în *National-Sozialistische Briefe*, 1 ianuarie, 1926, citat în Victor Reimann, *Joseph Goebbels* (Paris, 1973), p. 59.
11. Pentru surse folosite în această încercare de a aduce această definiție operațională, vezi Eugen Weber, *Varieties of Fascism: Doctrines of the Revolution in the Twentieth Century* (Malabar, FL, 1964); Zeev Sternhell, *Ni droite, ni gauche: L'ideologie française du fascisme* (Paris, 1987). Împărtășim cu Weber sentimentul că ceea ce este adesea înțeles prin "fascism" este o combinație stranie de socialism și de naționalism: două mișcări inițial eliberatoare transformate ulterior în mituri conștîngătoare. Vezi *Varieties of Fascism*. Singurul element antisocialist în ideologicile fasciste era adesea raționalizarea rezistenței lor orice formă de internaționalism.
12. Vezi Eugen Weber, "Romania", în *The European Right*, p. 524.
13. Vezi Veiga, *Istoria*, pp. 170-75.
14. Vezi Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii* (București, 1991), p. 282.
15. Despre Codreanu s-ar putea spune la fel ca despre Hitler: "Nu este nici un motiv să presupunem că Hitler ar fi auvit vreodată sau ar fi citit parabola lui Dostoievski despre Marele Inchizitor, dar el știa instinctiv că oamenii cedează la promisiunea miracolului, la mister și autoritate". Vezi Fritz Stern, *Dreams and Desillusions: The Drama of German History* (new York, 1987).
16. Vezi Iona Buduca, "Istoria Mișcării Legionare", un comentariu după cartea cu același nume a preotului Ștefan Palaghijă, *Cuvîntul* (4-10 mai, 1993).
17. Nae Ionescu (1890-1940) a fost *spiritus rector* al Generației, inspiratorul și protectorul ei. A excelat în a propune o vizionă mistică a spiritului românesc: pentru el, liberalismul era o doctrină sterilă, care slăbea, total nepotrivită pentru a răspunde adevărătele esențe a României. Complex și contradictoriu, acest filosof strălucit era o combinație între un magician, un profet și un aventurier: folosind formidabile sale tehnici persuasive, el a fermecat o întreagă generație și a făcut-o să disprețuiască democrația și drepturile civice ca iluzii otrăvitoare. Politic, Ionescu s-a mișcat de la un semianarhism anticapitalist inițial, prin monarhism, către oprirea sa ideologică finală (și fatală): totalul angaja-
- ment către Garda de Fier și orgia ei de crimă și violență.
18. Vezi Nae Ionescu, "A fi bun român", în Nae Ionescu, *Roză Vînturilor* (București, 1937), pp. 194-98.
19. Un moment semnificativ în "controversa" Holocaustului a fost participarea lui Ion Iliescu la deschiderea Muzeului Memorial al Holocaustului în SUA, în aprilie 1993, și vehementele critici care s-au ridicat nu doar în mass-media extremită-năționalistă (Corneliu Vadim Tudor și *România Mare*), ci, de asemenea, și în cel mai popular cotidian – *Evenimentul Zilei*. Editorul celui de-al doilea, Ion Cristoiu, și-a exprimat rezerve privitoare la slăbiciunea președintelui de a rezista la presiunea internațională (citeză a conspirației mondiale evreiești). Pentru rezistența la angajarea în orice explorare serioasă a generației chiar printre intelectualii români cei mai prooccidentali, mai deschiși democrației, grupați în jurul săptămînalului 22, publicat de Grupul pentru Dialog Social, vezi Dan Pavel, "Noua schimbare la față a României: Renașterea culturii politice de dreapta", *Sfera Politicii* 11 (noiembrie 1993), pp. 28-30.
20. Pentru Holocaust în România, vezi *Martirul evreilor în România: Documente și Mărturii* (București, 1991). Pentru resurrecția dreptei fundamentaliste românești și respingerea de către aceasta a întregii moșteniri a Revoluției Franceze vezi seria de articole din *Noua dreaptă* și în special interviul cu Ion Coja, profesor de literatură de la Universitatea București și unul dintre mentorii lui Marian Munteanu, publicate sub titlu "Dreapta românească are un trecut glorios". Pentru orientarea generală a iritării mass-media românești la comemorarea Holocaustului, vezi articolele lui Lucian Gheorghiu, "Istoria României profanată: Rabinul Moses Rosen l-a făcut pe Mareșalul Antonescu călu" și "Moses Rosen a uitat holocaustul comunist" în *Cotidianul*, 21 aprilie, 1993. Pentru o discuție cuprinză'oare și bine documentată asupra fermentului de dreapta din perioada de după 1989, inclusiv reabilitarea oficială a regimului pro-nazist al lui Antonescu, vezi Michael Shafir, "The revival of the Political Right in Post-Communist Romania", în Joseph Held, ed. *Democracy and Right Wing Politics in Eastern Europe in the 1990s* (New York and Boulder, 1993), pp. 153-174 și, de asemenea, lucrarea sa asupra extremită drepte românești prezentată la Wilson Center, Washington DC, la 2 februarie 1994.
21. Vezi articolele lui Eliade de la sfîrșitul anilor '30 și memoriile sale sau chiar Horia Sima, care a dat vina pe un comandă izolat de fanatici. Pentru o privire cuprinzătoare asupra relației cu Eliade cu trecutul său gardist, vezi Norman Manea, "Felix Culpa" în *On Clowns: The Dictator and the Artist* (New York, 1992), pp. 91-123. Publicarea acestui eseu (a apărut prima dată în *New New Republic*) a provocat un real scandal cu presa naționalistă (dar nu numai!) protestând împotriva acestei "provocări antironânești" și atacându-l pe Dan Pavel (redactor-sufi adjunct în acel moment și autor al unei introduceri care plădea pentru o discuție rațională a textului) ca vindut "sinagogii iudeo-masonice".
22. Vezi prefata lui Dan C. Mihăilescu la Emil Cioran, *Revelațiile durerii* (Cluj, 1990), pp. 8-9.

Deschiderea arhivelor

The survey of the archives researches during the post-communist period, is rather low. Therefore, a foray into the delicate matter of archives researching is absolutely necessary. A group of researchers have submitted to us studies and articles concerning this problem.

Marius Oprea presents the actual state of archives and discusses the difficulties the researchers meet.

Laurențiu Panaite reviews the very few books published in the last five years which render public documents and testimonies pertaining to post-war Romania. In his article, Florin Sperlea points to a series of documents founded in foreign archives which illuminated some obscure events of the communist period in Romania.

Culisele puterii comuniste

MARIUS OPREA

La aproape șase ani de la căderea regimului comunist din România, a te ocupa de cercetarea istoriei acestui regim este o întreprindere aproape imposibilă. Pe de o parte, sursele de documente (adică arhivele) sunt foarte greu accesibile, ca și foștii demnitari comuniști, retrași (sub protecția banilor, a relațiilor înalte sau a propriului orgoliu de a nu se recunoaște înfrânti) în tururile de fildeș ale tacerii. Pe de altă parte, în România cel puțin, trecutul comunist a rămas o chestiune personală. Sunt tot atâtea argumente că și oamenii care ezită să-și amintească urmările, meschinării – în fine, acea sumedenie de agresiuni împotriva demnității pe care am fost nevoiți să le suportăm. La fel de personale pot fi socotite și calculele reci, vizând camuflarea unui trecut incomod. Toate aceste "inhibiții de protecție" au contribuit la perpetuarea situației generate de voiața politică de a opri accesul la arhivele comunismului. Așa se face că orice încercare de a pătrunde dincolo de cortina ridicată în decembrie 1989 peste trecut, la care istoricul se încumetă, este opriță, precum a fost oprit eroul unei celebre parbole a lui Kafka, "în față legii".

Există două tipuri de blocaje care despart pătrunderea din stradă pe culoarele ticsite cu dosare ale istoriei comuniste. Primul este de natură instituțional-birocratică. La acest nivel, cercetătorul se vede pus în situația de a căuta, bătând la porțile diverselor instituții, arhiva unui partid de care toți s-au dezis și care nu mai există. Partidul Comunist Român nu a fost pus niciodată în afara legii sau dizolvat, deci nu au existat reglementări statutul arhivei unui partid (care nici el nu mai există) face ca, în fața funcționarilor la a cărui cherem ea a ră-

Deschiderea arhivelor

mas, şansele istoricului de a vedea documentele care îl interesează să rămână minime.

Situată descrisă mai sus contrazice flagrant afirmațiile din mesajul prezidențial transmis istoricilor prezenti la o sesiune de comunicări prilejuită de trecerea a 50 de ani de la instalarea în 6 martie 1945 a guvernului pro-comunist condus de Petru Groza. În acel mesaj, președintele Iliescu scria că, de fapt, în România accesul istoricilor la arhivele comuniste este neîngrădit! Să spunem doar că afirmația a provocat stupefacție, în condițiile în care în sala Institutului Iorga, care găzduia manifestarea, se aflau și cîțiva istorici străini, cunoscînd și ei "transparența" autorităților atunci cînd vine vorba de arhivele din vremea lui Dej sau Ceaușescu. La șase luni de la afirmațiile tranșante (dar false) ale președintelui Ion Iliescu, situația nu s-a schimbat. Un protocol semnat între Arhivele Statului, Ministerul Apărării și Serviciul Român de Informații, prin care prima instituție, cu acordul MAPN și SRI, se angaja să preia documentele din arhiva fostului PCR și din cea a Securității, a rămas literă moartă. În baza acestui protocol, funcționarii de la arhivele militare susțin cu seninătate ca răspuns la solicitări că "arhiva nu mai e la noi", iar cei de la Arhivele Statului declară că nu au primit-o încă. Documentele cu pricina sunt "pe drum" deja de doi ani, iar pînă la destinație (adică sub ochii cercetătorilor) pot să mai facă încă zece. Pe de altă parte, un proiect de lege privind constituirea Arhivelor Naționale, care ar putea legifera "schimbarea de tutelă" asupra arhivelor comunismului, își așteaptă de multă vreme rîndul prin sertarele Parlamentului, iar unele zvonuri tulburi privind conținutul acestui proiect vorbesc de interdicții pe lungi perioade privind consultarea unor "anumite" documente incommode rămase de pe urma defunctului regim.

*

Dacă în cazul arhivei fostului PCR, inițiativa legislativă este inexistentă, situația arhivei Securității a fost reglementată. Dosarele rămase de la fosta poliție politică comună au prilejuit nu o dată dispute aprinse în Parlament. Totul acestor dispute s-a ascuțit mai ales după deconspirarea ulterioară a acțiunii unor ofițeri ai Serviciului Român de Informații, care în 22 iunie 1990 au decis îngroparea unor documente din arhiva fostei Securități într-o pădure din raza comunei Berevoiești-Argeș, cu scopul sădăt de a le distrugă. Instituirea unei comisii parlamentare de anchetă a dus la căderea în de-

suetitudine a cazului. Comisia nu a alcătuit și nu a prezentat nici un raport. Disputele în parlament au continuat însă odată cu moțiunea lui Claudiu Iordache, prin care se solicita divulgarea numelor ofițerilor și ale informatorilor lor. Treptat, și asupra acestei probleme s-a așternut tăcere.

Fiind vorba, în cazul fostei Securități, de o instituție a cărei acțiune a avut drept scop "apărarea siguranței naționale" (confundată cu cea a regimului comunist) și în al cărei arsenal de mijloace represiunea a avut, în diferite forme, un loc central, interesul arătat de opinia publică "moștenirii" Securității a fost întotdeauna mare. Între cei care au avut de suferit într-un fel sau altul din pricina Securității și cei care, din diferite motive, au continuat să ceară ca "dosarele" acesteia să nu fie deschise, polemica a fost îndelungată și dură. La nivelul forumului legislativ, majoritatea parlamentară a învins. Astfel, s-a creat un al doilea tip de blocaj în drumul spre arhivele comunismului românesc: cel impus de lege. În martie 1992, președintele Ion Iliescu a promulgat "Legea de organizare și funcționare a Serviciului Român de Informații". La titlul "Dispoziții finale" al legii, în paragraful 3 al articolului 45 se arată: "SRI preia spre conservare și folosință fondurile de arhivă ce privesc siguranța națională ale fostelor organe de informații cu competență pe teritoriul României. Fondurile de arhivă ale fostului Departament al Securității Statului ce privesc siguranța națională nu pot deveni publice decât după trecerea unei perioade de 40 de ani de la adoptarea prezentei legi". Ca urmare, în primul (și singurul, pînă acum) text de lege care privește o parte a arhivei regimului comună se prevede interzicerea accesului la documente pînă în martie 2032! Dar specificarea că interdicția privește doar documentele privind "siguranța națională" ne trimite la "Legea siguranței naționale", promulgată de președintele țării în 29 iulie 1991. În articolul 1, siguranța națională este definită drept starea de legalitate, de echilibru, de stabilitate socială, politică și economică a statului român. Ca o consecință, a rămas la latitudinea SRI-ului să hotărască asupra dosarelor fostei Securități: care periclitează siguranța națională și care nu?

*

Ieșit deci înfrînt și din confrontarea cu legea, istoricul ajunge din nou în fața funcționarilor. Cu acest prilej, o surpriză plăcută (singura, de altfel, dacă nu socotim punerea în circulație a documentelor Președinției

Deschiderea arhivelor

Consiliului de Miniștri, care au însă o importanță secundară în raport cu restul arhivei CC al PCR). Conducerea SRI a decis să accepte cererile individuale de studiu ale istoricilor care și-au propus teme ce impun consultare arhivei fostei Securități, în baza unei simple recomandări de la instituțiile de care cercetătorii aparțin. La nivelul realizării unor proiecte de cercetare, bunăvoiea SRI-ului a fost benefică și lăudabilă. Dar nu e îndeajuns: arhiva Securității interesează mult mai multă lume. Prin urmare, dacă de soarta arhivei fostului CC al PCR nu s-a interesat nici un parlamentar, nu la fel s-a întîmpinat cu arhiva Securității. Dezvoltând moțiunea anterioară a lui Claudiu Iordache, senatorul PNȚCD Constantin Ticu Dumitrescu, lider al Asociației Foștilor Deținuți Politici, solicită în 7 decembrie 1993 "publicarea listelor agenților informatori ai Securității sau ai altor servicii străine din perioada 1944-1989, după ce în prealabil vor fi verificate de o comisie special desemnată" și plasarea dosarelor rămase de la DSS într-o arhivă publică. Moțiunea a fost susținută de semnatulare a peste 300 de parlamentari: chestiunea pusă în discuție este atât de sensibilă, încît refuzul de a o susține, oricum ar fi fost argumentat, putea da naștere suspiciunilor incriminante. Dar, ca și alte inițiative anterioare privind soarta "moștenirii" Securității, această moțiune nu a avut nici un efect în plan legislativ, deși directorul SRI, Virgil Măgureanu, anunțase totala sa disponibilitate privind cedarea arhivei Securității, invocînd totodată absența unei legi în acest sens. Domnul Măgureanu a mai spus că aceste arhive sunt mai degrabă un balast pentru imaginea SRI și, pentru a se demonstra că această instituție se dezice de fosta poliție politică comună, a fost inițiată chiar o "Carte albă a Securității", din care au fost finalizate pînă în prezent patru volume.

Cu toate acestea, pe ansamblu, lucrurile stau prost: în calea istoricilor interesați de cercetarea comunismului românesc obstrucțiiile sunt mai numeroase decât semnele de bunăvoie. Tendința de secretizare a trecutului a fost pusă în evidență de încercarea de a promova o "Lege a secretului de stat", prin care inițiatorii, trei senatori PDSR, puteau provoca o reînviere a tristelor practici din trecut, cînd între secretul de stat și invocarea lui ca pretext era o diferență la fel de mare cît cea dintre ideologie și adevar. Prin proiectul de lege citat, autoritățile din România puteau fi puse în situația de a decreta drept secret de stat tot ceea ce noi nu știm. Din

ericire, proiectul a fost retras, dar spiritul său este încă puternic. Așa se face că legea siguranței naționale, care pedepsește cu închisoare de la 2 la 7 ani "culegerea ori transmiterea de informații cu caracter secret ori confidențial prin orice mijloace" poate duce la sancționarea oricărui istoric care, pe cînd doar de el știute, a obținut și a publicat documente din arhivele comuniste păstrate în regim secret. Nu s-a ajuns pînă acolo, dar, legal, posibilitatea există.

*

Meninarea în România într-un regim secret a majorității arhivei fostului regim comună nu este un accident biocratice. Ea este expresia voinei clasei politice aflate în prezent la putere. Seninătatea cu care chiar președintele Iliescu a confundat realitatea de la Praga sau Budapesta cu cea de la București, afirmînd "accesul neîngrădit" al istoricilor la arhivele comunismului românesc este sugestivă. De fapt, la noi fantomele comunismului sunt încă zăvorîte în dosare secrete, iar răul provocat în sufletele românilor de către defunctul regim nu poate fi exorcizat.

Astăzi, presa și pluralismul politic sunt victorii de necontestat ale societății civile în România. O înfrîngere poate la fel de mare este însă acceptarea tacită a secretizării societății, exprimată de camuflarea trecutului comună. Consecințele pot fi nebănuite; informația însemnă putere, iar monopolul asupra ei este Prima Lege a Restaurării.

□

MARIUS OPREA (1964) - He graduated from the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest.

Currently, he works as press correspondent of Radio Free Europe.

Ph.D. candidate in contemporary history with the thesis "Roul și evoluția Securității în Republica Populară Română"

Editii de documente

LAURENTIU PANAITE

In principiu, prăbușirea regimului comunist și disparația cenzurii ca și a altor forme de constrângere, ar fi trebuit să ducă la o masivă activitate de tipărire a surselor privind cei 45 de ani de existență ai "orânduirii socialiste". Puținătatea edițiilor de documente privind evoluția României postbelice se explică prin două împrejurări: mai întâi, însemnate fonduri de documente – de pildă, dezbatările din Biroul Politic și secretariatul CC al PCR – rămân încă inaccesibile cercetătorilor; în al doilea rînd, în condițiile noii economii de piață, puține sunt editurile dispuse să publice ediții de documente.

În pofida acestor condiții defavorabile, cercetătorii și marele public au acum la îndemnă cîteva volume, care se constituie într-un început de bază documentară pentru studiul regimului comunist din România. În primul rînd, sunt de semnalat volumele tipărite de Arhivele Statului din România. Deși consacrată perioadei celei de a doua mari conflagrații mondiale, este de semnalat aici seria *România – marele sacrificat al celui de al doilea război mondial*, al cărui prim volum (coordonator Marin Radu Mocanu, București, 1994, 344 pag.) cuprinde documente din perioada 6 noiembrie 1942-14 septembrie 1944. Lăsînd la o parte titlul, reprezentativ pentru o vizionare naivă de autovictimizare (să sperăm că titlul va fi abandonat la viitoarele volume), volumul cuprinde documente interne și externe care permit cunoașterea mai amănunțită a contextului de politică internă și externă în care a fost pregătit actul de la 23 august 1944. De interes deosebit sunt documentele privind negocierile de la Cairo și cele de la Stockholm privind încheierea armistițiului de către România, precum și raportul din 25 august 1944 al diplomatului Neagu Djuvara privind instrucțiunile și discuțiile sale cu Mihai Antonescu din seara zilei de 22 august. Volumul cuprinde puține documente referitoare la acțiunile comuniștilor, de semnalat, scrisoarea din 3 august 1944 a lui Lucrețiu Pătrășcanu către Constantin Pârvulescu despre activitatea de propagandă a partidului.

Un interes deosebit prezintă și cele două volume *România. Viața politică în documente* (coordonator Ioan Scurtu), consacrate anilor 1945 (București, 1994, 477 pag.) și 1947 (București, 1994, 317 pag.). Întemeiate precum cător pe fonduri păstrate în Arhivele Statului (din parte-ne, credem că textele din presa timpului, ca și cele din *Monitorul Oficial* nu-și aflau locul aici), volumele aduc numeroase și valoroase informații despre eforturile PCR de a cucerî puterea și, apoi, de a și-o consolidă. Edificatoare în această privință sunt stenogramele Consiliului Frontului Național-Democrat din 24 și 31 ianuarie 1945 privind acțiunile care vizau răsturnarea guvernului Rădescu, precum și stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 24 august 1945, consacrată discutării începutului grevei regale.

Deși ambele volume corespund riguros normelor de publicare, am găsit și o inadvertență supărătoare în textul alocuțiunii rostită la radio în seara zilei de 24 februarie 1945 de către generalul Rădescu. În text apare formularea: "O mînă de înșি, conduși de doi venetici: Ana Pauker și ungurul Luca..." (doc. 19), în timp ce în studiu introductiv, același pasaj este redat prin "o mînă de înșি conduși de doi venetici, evreica Ana Pauker și ungurul Vasile Luca" (p. 32). Care este textul exact? În ce ne privește, nu credem că generalul Rădescu putea să folosească termenul de "evreică" pentru Ana Pauker, căci i-ar fi adus, pe bună dreptate, acuzația de antisemitism.

Din volumul consacrat anului 1947 sunt de reținut, în afara documentelor privind lichidarea PNT și înălțarea din guvern a lui Gheorghe Tătărușcu și a celorlalți miniștri liberali, încă două documente. Primul este nota americană de conversație privind audiența lui Mihai Ralea la Secretarul de Stat George Marshall, din 4 ianuarie 1947: după ce explică situația politică din țară în spiritul instrucțiunilor guvernului Groza, Ralea încheie, în chip surprinzător, cu următoarele cuvinte: "Domnule secretar, nu ne lăsați dincolo de cortina de fier" (p. 52).

Cel de-al doilea document vrednic de interes este un plan de măsuri adoptat la 29 decembrie 1947 de CC al PCR privind abolirea monarhiei și proclamarea republicii. Se constată că, la acea dată, în funcția de prim-ministru era desemnat Gheorghiu-Dej, iar în cea de președinte al Prezidiului RPR, Petru Groza. Nu știm în ce împrejurări s-a renunțat la aceste schimbări, Petru Groza rămînînd prim-ministru, iar președinte al Prezidiului fiind desemnat C.I. Parhon.

Prezența trupelor sovietice pe teritoriul României este ilustrată de culegerea de documente *Amata Roșie în România. Documente* (vol. I, prefăcă Ilie Manole, doctor Constantin Hlihor, București, 1995, 224 pag.), inclusiv documente din Arhiva Ministerului Apărării Naționale, CC al PCR, SRI etc. din perioada 28 iunie 1940-31 martie 1947; textele publicate relevă abuzurile (jafuri, asasinate) săvîrșite de militarii sovietici, precum și exploatarea resurselor economice ale țării de către trupele de ocupație.

Faza de început a incluzerii României în sfera de hegemonie sovietică și de impunere a modelului stalinist poate fi urmărită în viziunea diplomaților britanici și americani în volumul *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, editat de Ioan Chiper, Florin Constantiniu și Adrian Pop (București, 1993, 221 pag.). Provenite din arhivele și edițiile de documente din Marea Britanie și SUA, textele incluse în volum relevă, cu deosebire, ceea ce istoricul Harry Hanák a numit astăzi de sugestiv "diplomația impotenței", practicată de Londra și Washington față de progresiva sovietizare a României în anii 1944-1946. Ilustrativ în această privință, raportul lui Sir Archibald Clark Kerr din 25 ianuarie 1946 (făcuse parte din Comisia Tripartită venită în România în vederea incluzerii în guvernul Groza a căte unui reprezentant PNT și PNL), încheiat cu cuvintele "Am părăsit Bucureștiul, aşadar, cu un sentiment de tristețe și profund recunoșcător că nu m-am născut în România".

Problema mult discutată a "fenomenului Pitești", una dintre cele mai monstruoase manifestări ale sistemului de represiune comunista din România, poate fi mai bine cunoscută acum grație volumului *Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Pitești și Gherla* (București, 1995, 926 pag.). Volumul include ancheta și procesul grupului condus de sinistrul Eugen Turcanu, conducătorul "reducării", încheiat la 10 noiembrie 1954, prin condamnarea la moar-

te a 22 de inculpați, dintre care 18 au fost execuți. Trebuie avut în vedere că textele tipărite au fost redactate de organele de securitate pentru a accredita versiunea potrivit căreia inculpații actionau la ordinul Mișcării Legionare (vezi observațiile judicioase ale lui Viorel Gheorghijă în *Puncte cardinale*, 1995, nr. 7-8, p. 10-11).

Deși aparțin perioadei interbelice, documentele din arhivele sovietice, publicate în volumul *O anchetă statalistă. 1937-1938. Lichidarea lui Marcel Pauker* (ed. G. Brătescu, 1995, 320 pag.) aduc informații importante pentru cunoașterea luptelor interne din PCR, continuante și după 23 august 1944, evident, demarcațiile politice urmărind alte linii; ediția reprezintă un început de tipărire sistematică a documentelor din arhivele fostei URSS, pe care și-o propune colecția "Mică bibliotecă de istorie contemporană", inaugurată prin acest volum.

Nu am putea încheia această succintă prezentare fără a aminti că în revistele *Arhivele totalitarismului* (1993-1994), editate de Institutul Național pentru studiul totalitarismului, și *Memoria* (ed. Banu Rădulescu) există numeroase documente și mărturii privind regimul comunist din România, mai ales cu privire la organizația și formele de acțiune ale aparatului represiv.

Bilanțul celor cinci ani postcomuniști în domeniul editării documentelor este modest. Să sperăm că, în viitor, pe măsura accesului la fondurile de documente ale instanțelor supreme ale PCR și a intrării în circuitul științific al documentelor sovietice, vor spori edițiile de surse și, grație lor, vor fi mai bine cunoscute aspectele esențiale ale regimului comunist în România.

LAURENTIU PANAITE (1972) – He graduated from the Military Institute of Telecommunications "Decebal", Sibiu.

He is interested in the history of World War II and communist regime. He published articles in *Romanian Civilization*.

Istoria românilor în documente străine

FLORIN ȘPERLEA

Motto:

"Memoria este ca o placă de bronz acoperită de semne pe care timpul le sterge pe nesimțite, dacă nu revenim adesea cu dalfa"
Helvetica (1715-1771)

E este un adevăr indubitabil că studierea istoriei românilor nu se poate rezema în exclusivitate pe arhivele românești, multe din momentele istorice semnificative din viața poporului român găsindu-se reflectate în arhivele străine. Se impune astfel reînnoirea fondului arhivistic din țară cu această bogată informație despre români și România, pe care o găsim în arhivele străine, un exemplu concludent oferindu-l istoricul Nicolae Iorga, care printre preocupările sale a inclus-o și pe aceasta, punând la dispoziția cercetătorilor un vast și valoros material documentar absolut indispensabil cercetării trecutului, punerii în evidență a adevărului istoric prin confruntarea diferitelor surse. Astăzi este cu atât mai necesar un asemenea demers în condițiile în care, după căderea regimului Ceaușescu, arhivele au fost puse la dispoziția celor interesați cu destulă parcimonie.

Tările care dețin cele mai importante arhive sunt Federația Rusă, S.U.A. și Germania. Înțind cont de nevoiea studierii istoriei României în contextul internațional, Direcția Generală a Arhivelor Statului, cu sprijinul Guvernului, a trecut la o explorare a arhivele străine pentru a aduce sub formă de microfilme documentele care ne privesc îndeaproape, operația fiind în curs de realizare. În prezent, un interes deosebit se manifestă pentru arhivele sovietice. Acest aspect este cu atât mai important, cu cît se poate aprecia că, în bună măsură, România nu este pînă în 1964 decît un simplu pion în cadrul politiciei generale a U.R.S.S.

Puținele asemenea documente s-au valorificat prin tipărire, cartea istoricului Gheorghe Buzatu "Al doilea război mondial. 1939-1945" constituind un început promițător. Aici se întâlnesc documente privind activitatea comuniștilor din România emigrați în U.R.S.S.

Din arhivele sovietice trebuie semnalate o serie de documente privind situația P.C.R. în 1947 și al căror

text, deși nu este prezentat în întregime, ne este cunoscut. Ele se regăsesc în *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung* (1994), în articolul "Das Zentralkomitee der WKP (B) und das Ende der Nationalen Wege zum Sozialismus", care le are ca autoare pe Galina P. Muraschko, Albina F. Noskowa și Tatjana W. Wolokitina. Primul document la care ne referim este un denunț al lui Emil Bodnăraș împotriva lui Gheorghe Gheorghiu-Dej înaintat la 10 iunie 1947 de către generalul I.Z. Susailov (locuitorul președintelui Comisiei Aliate de Control) lui M.A. Suslov (secretar al C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S.), pp. 15-16; cel de-al doilea reprezentă cercetarea unui activist al secției de relații externe al P.C.(b) al U.R.S.S., Lesakov, referitoare la lupta din interiorul P.C.R. dintre grupul "comuniștilor naționali" și grupul moscovit (pp. 18-19).

Din materialele cunoscute pînă în prezent în arhivele sovietice se desprinde constatarea, care urmărează să fie verificată, că în condescerea P.C.R. nu a existat o delimitare fermă, îndeobște admisă, între grupul autohton și grupul moscovit; că în 1947-1953 observăm că un lider considerat cvasiunianim ca aparținând grupării naționale (Emil Bodnăraș) acționează în 1947 împotriva lui Dej, denunțându-l că, aflându-se sub influența lui I. Gh. Maurer, Gh. Gaston Marin și Simion Țaigher, Gheorghiu-Dej se îndepărta de U.R.S.S. și se apropia de occidentali. În acel an, 1947, afirmația Anei Pauker, făcută lui Lesakov, că în partid ar exista două grupări – "Comuniștii naționali" și grupul fidel U.R.S.S. – trebuie înțeleasă în contextul campaniei începute de Stalin împotriva "drumului național" propriu spre socialism, care avea să constituie principalul cap de acuzare împotriva lui Tito. Prin urmare, lupta dintre gruparea Gheorghiu-Dej și gruparea Ana Pauker – Vasile Luca nu este o confruntare între o tendință națională și una pro-sovietică, ci o luptă pentru putere între două grupări deopotrivă de obediente față de Moscova.

Mark Kramer, în articolul său "The Prague Spring and the Soviet Invasion of Czechoslovakia: New Interpretations", apărut în *Cold War International History Project Bulletin* (1993, nr. 3), vorbește despre

existența unor documente semnificative care privesc criza cehoslovacă din august 1968 și relațiile româno-sovietice din acea perioadă, ca de pildă discuțiile purtate între Nicolae Ceaușescu și ambasadorul sovietic la București, A.V. Basov, ca și raportul-sinteză, datând din septembrie 1968, al aceluiași A.V. Basov despre impactul crizei cehoslovace asupra relațiilor sovieto-române. Spre deosebire de părerea larg răspîndită potrivit căreia, în timpul crizei cehoslovace, Nicolae Ceaușescu a riscat prin condamnarea intervenției Pactului de la Varșovia în Cehoslovacia o replică militară, documentele sovietice studiate de Mark Kramer arată că atât Bucureștiul cât și Moscova au evitat agravarea tensiunii rezultate din poziția României, astfel încât, potrivit lui Kramer, evoluția raporturilor româno-sovietice în august-septembrie 1968 poate servi ca model de gestiune a unei crize.

Între arhivele americane, un rol deosebit de important joacă Hoover Institution On War Revolution and Peace din Palo Alto, California, în cadrul Universității Stanford. Aici se găsesc arhive ale cîtorva importanți diplomați români din perioada interbelică, precum: Nicolae Titulescu, Nicolae Petrescu-Comnen, Constantin Vișoianu și Alexandru Cretzeanu, parte dintre ele nefiind încă accesibile (ca în cazul ultimilor doi: o parte a fondului Vișoianu fiind accesibilă în 2003, iar fondul Cretzeanu abia în 2015). Tot aici se întâlnește arhiva Comitetului Național Român în Exil, care ar permite cunoașterea activității acestui for de dirijare a emigratiei române, ca și a conflictelor interne care au dus la desfășurarea lui.

La Arhivele Naționale din Washington se află arhivele O.S.S. (Oficiul de Studii Strategice) de a căror valoare și bogăție ne putem convinge citind studiul lui Eduard Mark "The O.S.S. in Romania, 1944-1945: An Intelligence Operation of the Early Cold War", apărut în *Intelligence and National Security* (vol. 9, aprilie 1994, nr. 2, pp. 320-344). Se constată că încă din 1944-1945 elemente din P.C.R., precum Lucrețiu Pătrășcanu și Bellu Zilber, au percepuit gravitatea dominației sovietice asupra României și au încercat – mai ales Bellu Zilber – să atragă atenția unor reprezentanți americani în România – care în realitate aparțineau serviciului de informații american (O.S.S.) – asupra urmărilor dezastroase ce ar putea decurge din instaurarea hegemoniei sovietice în Europa de Est și în special asupra României.

În arhivele germane întâlnim documente referitoare la începutul instaurării dominației sovietice în România sau în ceea ce privește pregătirea acțiunii de la 23 august 1944. În cazul din urmă, Hitler a ordonat o anchetă pentru a se stabili în ce măsură Legația Reichului din București, Misiunea Militară Germană din România și alte instanțe germane căptaseră informații despre iminența

schimbării de orientare politică a României, care avea să se realizeze la 23 august 1944. O parte din datele acestei anchete se află la Arhivele Statului din București, microfilme, R.D.G., rola 10, cadrele 278-279, publicarea lor fiind împiedicată în vechiul regim întrucât din materialele germane se constată că personalități civile (prof. N.I. Herescu) și militare (un ofițer superior anonim) avertizaseră pe germani asupra pregătirii acțiunii de la 23 august 1944. Arhivele germane și americane cuprind informații bogate despre organizarea rezistenței antisovietice în România în anii 1944-1945 și chiar pregătirea unei acțiuni destinate să scoată România de sub ocupația sovietică în condițiile conjugării acțiunilor de rezistență din România cu ofensiva germană ce avea să fie declanșată la 6 martie 1945 în Ungaria apuseană. Se poate vedea pe larg în acest sens articolul lui Perry Bidwell "Prodding the Russian Bear: Pro-German Resistance in Romania. 1944-1945" din *European History Quarterly* (vol. 23/1993, nr. 2, pp. 193-232).

Intensa activitate de microfilmare depusă de Arhivele Statului oferă pentru primul război mondial și perioada interbelică un bogat și valoros material documentar care se impune a fi completat și cu privire la problema războiului rece și a perioadei comuniste, față de care tot mai mulți cercetători își manifestă interesul, fiind astfel de înțelese necesitatea unei mai bune exploatari a arhivelor, cu rezultate benefice pentru calitatea studiilor și lucrărilor ce se vor realiza.

Având în vedere dificultățile materiale care îngreunează achiziția materialelor documentare, atât de importante pentru istoria ultimilor cincizeci de ani, istoricii români își vor culege mult timp informațiile din documente rusești tipărite mai ales în revistele: *Istoriceskii Arhiv* ("Arhiva istorică"), *Neizvestnaia Russia* ("Russia necunoscută") și *Novaia i noveiaia istoria* ("Istoria modernă și contemporană").

De felul în care gospodărim "memoria" arhivele depinde ceea ce vom ști sau nu vom ști despre noi înșine. Explorarea arhivele străine urmată de tipărire a surSELOR externe de interes pentru istoria României trebuie să constituie un obiectiv major al istoriografiei naționale. □

FLORIN ȘPERLEA (1970) – Currently, he is student at the Faculty of History, Military Institute, Sibiu.

He is interested in studies concerning political structures of communist regime.

The over 100-year long history of the Romanian-American relations has been up against difficulties. At the moment of Ceaușescu's fall the relations between the two states were at the lowest level. After December 1989, both Romania and the USA have manifested the desire of improving the damaged rapports. President Ion Iliescu's visit to USA gives us the opportunity to present a thorough analysis concerning the stage of the Romanian-American relations. In his interview with Stelian Tănase, Mircea Răceanu points to some major miscalculations of the Romanian government after 1989 and the ways they were received by the American officials and the media. Ștefan Ciocanaru reviews the tense relations between Romania and the USA during the last years of the communist regime and analyzes their evolution up to now. In her article, Stela Arhire discusses the role the USA plays in Europe and the importance of the trans-Atlantic relations.

Un secol de diplomație

MIRCEA RĂCEANU în dialog cu STELIAN TĂNASE

STELIAN TĂNASE: Care este evoluția relațiilor româno-americane după căderea lui Ceaușescu? Cum s-ar putea ele caracteriza?

MIRCEA RĂCEANU: La căderea lui Ceaușescu, relațiile româno-americane se aflau în cel mai scăzut punct al relațiilor diplomatice dintre cele două țări, în decursul a peste o sută de ani. După acest punct zero, evenimentele din decembrie au produs un ecou extrem de favorabil în Statele Unite. Dovadă sunt declarațiile americane imediat după evenimentele din decembrie 1989 și disponibilitatea părții americane de a veni în întâmpinarea doleanțelor poporului român, precum și dorința de a restabili relațiile româno-americane. Ei au acționat chiar în mod concret. Au fost o serie de ajutoare, o serie de personalități marcante ale vieții americane au vizitat România. Aș menționa aici, în primul rând, vizita lui James Baker la București, la începutul lunii februarie 1990. Deci partea americană a arătat interes și bunăvoie. Însă, odată cu aceasta, partea americană – aşa cum vizita lui Baker a demonstrat – a spus că va discuta astăzi cu reprezentanții oficiali ai guvernului, cît și cu partidele din opoziție, pentru că partea americană, pe bună dreptate, a considerat că evenimentele din decembrie trebuiau să ducă la un nou curs al politiciei interne românești și, în general, la crearea unei societăți democratice în România. Si partea americană era dispusă să acționeze în această direcție. Deci a existat disponibilitatea părții americane. Însă alegerile din 1990 și, mai ales, acțiun-

nile din timpul campaniei electorale au edificat partea americană asupra faptului că, de fapt, procesul de democratizare din România nu e pe drumul cel bun și se ridică serioase semne de întrebare în legătură cu viabilitatea și, aş zice, genuinitatea acestui proces. Sigur că s-a comentat că alegerile din mai, care au dat atunci cîstig de cauză Frontului Salvării Naționale, au fost mai mult sau mai puțin corecte. Ceea ce au comentat însă americanii – și este foarte interesant și demn de reținut... –

Vă referiți la reacțiile oficiale americane sau la cele ale presei?

Mă refer la reacțiile oficiale, ale administrației Bush. Ei au remarcăt două chestiuni. Prima: dacă se poate spune că alegerile au fost corecte, de bine de rău, deși au fost o serie de încălcări și administrația le-a recunoscut prinț-o declarație publică a Departamentului de Stat (încălcări, violări, voturi false etc.), privind în ansamblu era un progres față de fostul regim și, chiar dacă aceste lucruri s-ar fi respectat, cîstig de cauză ar fi avut tot Frontul Salvării Naționale. Ceea ce au remarcăt însă oficiulile americane a fost incorectitudinea campaniei electorale. Si americanii au făcut această diferență. Administrația americană și-a manifestat imediat rezervele și și-a diminuat oarecum interesul față de România și, mai ales, nivelul de contacte și acțiuni față de România. Nu a trebuit să aștepte mult pentru a fi confirmate aceste temeri, pentru că au venit evenimentele din iunie 1990. După cum se cunoaște, rezervele americanilor au

culminat cu refuzul ambasadorului american de a participa la investirea lui Iliescu în funcția de președinte al României. Există o perioadă de îmbunătățire a relațiilor dintre România și Statele Unite în diferite domenii de activitate față de perioada anilor '91, '92 și '93. Vizita președintelui Iliescu și contactele pe care acesta le-a avut la Washington și New York nu vin decât să sublinieze acest element de îmbunătățire. De fapt, înaintea vizitei sale, au avut o serie de manifestări în ambele direcții, care scot în evidență faptul că există o preocupare din partea Statelor Unite în a acorda o atenție mai mare României. Si vreau să spun că există o oarecare euforie la autoritățile române, care spun că relațiile româno-americane sunt foarte bune, că revin la nivelul relațiilor anterioare. Părerea mea – ca persoană care a urmărit relațiile româno-americane în decurs de treizeci de ani și care a trăit și perioadele de vîrf, dar și perioadele cele mai joase ale acestor relații – este că o asemenea apreciere nu este justificată. Nu este justificată pentru că nivelul relațiilor româno-americane de astăzi nu trebuie confundat cu nivelul relațiilor din trecut. Si astă dintr-un considerent foarte important. În anii '70, România era singulară în ceea ce privește politica în domeniul extern între țările membre ale Tratatului de la Varșovia și, în consecință, Statele Unite au acordat o atenție specială României. Această atenție s-a concretizat prin înțelegeri, acorduri și contacte la nivel înalt. Atunci, România a beneficiat de anumite privilegii: vizitele la nivel înalt, clauza națiunii celei mai favorizate, regimul general de preferințe vamale, schimburi în domeniile cultural și științific, lucruri de care alte țări socialiste nu au beneficiat. Astăzi, situația este complet diferită. Toate țările foste socialiste pleacă de pe picior de egalitate în raporturile lor cu Statele Unite. Iar Statele Unite nu mai au același criteriu sau considerent în baza căruia să judece o țară sau alta. Criteriul, astăzi, nu mai este legat de reforma economică internă sau de considerentul de ordin extern; singurul criteriu pe care Statele Unite își bazează relațiile cu țările respective este procesul de democratizare din țările respective. Din acest punct de vedere, în 1994, România se află pe ultimul loc. A pretinde că ai relații apropiate și speciale cu Statele Unite, în condițiile în care toate celelalte țări au primit clauză cu doi-trei ani înainte, au fost primele la Casa Albă, au tot timpul contacte cu Statele Unite, investițiile americane și străine sunt de două-trei-patră ori mai mari decât în România – înseamnă, pur și simplu, a ignora realitatea, a-ți fura căciula. Mai vreau să subliniez două lucruri: în primul rând, faptul că o serie de oficialități americane care sunt direct implicate în relațiile cu România să aibă un discurs binevoitor, să scoată în evidență aspectele pozitive sau aspectele care demonstrează bunăvoie în dezvoltarea acestor relații. În al doilea rând, cred că dacă lumea ar judeca cu singe rece și cu multă obiectivitate, ar constata că vizita lui Iliescu în Statele Unite, în octombrie 1994, este de fapt cel mai bun exemplu că relațiile româno-americane se află încă la un nivel destul de scăzut. Pentru că președintele român este singurul președinte care vine la Washington și nu e primit la Casa Albă. Dacă vizita să ar fi oprit la New York, să ar fi putut spune că rezultatul ar fi fost destul de bun, deoarece președintele Iliescu a avut un discurs la ONU, să a întîlnit cu reprezentanți americanii, cu comunitatea de afaceri și să a întîlnit cu președintele Clinton. Însă venirea președintelui român la Washington și faptul că a fost complet ignorat de Casa Albă dovedesc că Statele Unite mai încă rezerve față de România. Aceste rezerve pleacă tocmai de la atitudinea Statelor Unite față de fostele țări membre ale Tratatului de la Varșovia, și anume interesul față de procesul de democratizare a acestor țări. Astăzi, la Washington, se apreciază că procesul de democratizare în România nu este încă în plină desfășurare, că elementele de bază ale unui asemenea proces, și anume adoptarea de reforme pe plan economic și social, întîrzie să apară, că România este controlată încă de un grup a cărui mentalitate este strins legată de mentalitatea vechiului regim, că reformele în plan economic nu sunt în nici un caz de natură a justifica investițiile majore de capital și tehnologie din partea Statelor Unite, că economia de piață întîrzie să apară.

Vreau să mă fac avocatul diavolului și să vă întreb: România are nevoie de Statele Unite?

Da, România are nevoie de Statele Unite. Înainte de a răspunde însă, vreau să închei ceea ce spuneam înainte de această întrebare, și anume: mai e un motiv pentru care Statele Unite consideră că democrația română schioapătă, cel că puterea nu este de acord să lase opoziția să-și desfășoare activitatea în mod normal, așa cum se întâmplă în toate societățile democratice civice.

Ca să revin la întrebare, România are nevoie într-adevăr de Statele Unite din mai multe motive. În primul rând, România nu poate trăi izolată pe plan internațional. Lumea internațională de astăzi nu mai este lumea secolului trecut, și nici măcar cea a primei jumătăți a acestui secol.

România – SUA

Nici măcar cea de pînă în 1989...

Da. Mijloacele de comunicare sunt extraordinare, schimburile economice, comerciale și financiare sunt foarte intense și rămîne izolat față de aceste schimbări nu este în interesul României. Trebuie avut în vedere că în aceste schimburi Statele Unite au rămas principala forță economică și politică în lume și izolare de ea nu avantajează în nici un caz România.

Există înțelegere pentru altă soluție: o apropiere față de zona balcanică și a Mării Negre sau pentru pas-trarea unor contacte pozitive cu Rusia, cu Ucraina, care este în vecinătatea noastră, de asemenea o apropiere de China sau de "tigrii de hîrtie" din sud-estul Asiei, de Turcia? Reprezintă acestea alternative la opțiunea americană pentru politica externă românească?

Cred că la această întrebare ar trebui răspuns în felul următor: nu cred că Statele Unite trebuie să fie singura opțiune a României în politica externă. Ar fi foarte greșit să se înțeleagă asta. România nu trebuie, având în vedere poziția ei geografică, să-și pună speranțele în politica sa externă numai într-o anumită opțiune sau numai într-o singură variantă. Cred că ar fi o greșală. Cînd spun că România nu poate fără Statele Unite, nu vreau să spun că Statele Unite ar fi singura opțiune din acest punct de vedere. Ceea ce am vrut să spun este că, având în vedere rolul pe care Statele Unite îl au astăzi în viața internațională, a te izola de ele ar fi greșală. Sigur că sunt în România o serie de voci și de tendințe, de lobby-uri – mult mai vizibile astăzi decât în trecut. Cu toate că Ceaușescu se consideră un anti-sovietic, a existat și în trecut un grup puternic filomoscovit – deci există grupuri care ar dori o opțiune numai pentru Moscova sau numai pentru zona balcanică. Cu privire la aceasta, aş face două observații. În primul rînd, a avea numai o opțiune balcanică ar fi un balcanism prost înțeles al politicii externe românești. O izolare, pentru că Balcanii însăși, în lumea contemporană, nu înseamnă nimic. A te îndrepta numai spre Moscova, iarăși nu este o opțiune, din mai multe puncte de vedere. În primul rînd, Moscova însăși, la ora actuală, este în căutare de soluții pentru democratizarea propriei societăți. Așa că, din punct de vedere chiar politic, nemaivorbind economic, la ora actuală nu există o soluție viabilă pentru România. Sigur că România trebuie să mențină relații apropiate cu vecinii săi, cu o mare putere, cum este Rusia, dar a-și îndrepta opțiunea numai în această parte a

lumii ar fi o greșală. De China nici nu mai vorbesc, că e prea departe...

Și America este prea departe...

E adevărat, și America este departe. Aș face însă două observații vizavi de America și China, ca state. Pe de o parte, potențialul economic și financiar al Statelor Unite e diferit de cel al Chinei, deci avantajele pentru România în aceste domenii de activitate sunt mult mai mari în cazul unei relații cu Statele Unite, atât pe termen scurt, cât și în perspectivă. Pe de altă parte, valorile democratice americane sunt diferite. Deci e mai important să ai raporturi cu o asemenea societate decât cu societatea comunistică chineză. Deși nu trebuie neglijată nici China.

Există multe elemente de continuitate în evoluția societății românești în ultimii ani. Mă refer la continuitatea față de anii '80, continuitatea a anumitor părți ale structurilor administrative, care s-au păstrat încă. Îmi spunea un american care vine în România de aproape 20 de ani că, ducându-se la ministere, la guvern (a fost de trei-patru ori în România), a întîlnit aceleași figuri. Aș spune că și în diplomație există o continuitate. E posibil să se reediteze politica externă a lui Ceaușescu în nouă context?

Nu. Să o spun categoric. Să am să fac aici cîteva comentarii. Ca diplomat de carieră, cunosc, fără doar și poate, dedesubturile acestei meserii și aş putea spune că încercările Bucureștiului de a repeta ce s-a întîmplat la sfîrșitul anilor '60 și în perioada anilor '70, și anume plasarea României într-o situație de mediator, sau, în cel mai bun caz, în canal de comunicare între diferite state, sisteme sau blocuri, nu mai pot avea succes astăzi. Probabil că afirmația mea va stîrni semne de întrebaare la Ministerul Afacerilor Externe român, care, fără îndoială, face eforturi deosebite pentru a crea această situație. Dar am să dau cîteva elemente în sprijinul afirmației mele. În primul rînd, dispariția blocurilor. În al doilea rînd, diferența dintre regimuri (vorbesc la modul general, pentru că mai există cîteva state cu regimuri comuniste). În al treilea rînd, însăși schimbarea geopolitică din zonă. România nu mai are graniță cu cea de-a doua super-putere din lume. Între România și Rusia mai există două state-tampon. În consecință, baza politică și strategică a vechii politici nu mai există. Apoi nu mai există acea poziție unică a României, din perioada celei de-a doua jumătăți a anilor '60 și a anilor '70, cînd Occidentul, cu sau fără voie, s-a îndreptat spre

România – SUA

sovietic, deci și pentru România. De ce este acesta un moment nefavorabil?

Este, într-adevăr, un moment mai puțin favorabil. În primul rînd, evenimentele din '89, care au zguduit Europa de Răsărit și care au pus capăt – sper eu, definitiv, cu toate convulsurile care încă există, inclusiv în România – vechiului sistem, s-a produs pe un fond internațional nefavorabil din punct de vedere politic și economic. Din punct de vedere politic, aceste evenimente au luat prin surprindere Statele Unite și Occidentul. Ceea ce s-a întîmplat în Europa de Răsărit și, mai ales, destrămarea fostului imperiu sovietic, în 1991, au luat pe nepregătite Statele Unite și Occidentul, acestea neavînd o politică bine definită pentru a se adapta la noile condiții și a veni cu soluții realiste și, în același timp, eficiente. Ceea ce a făcut Occidentul, în frunte cu Statele Unite, în toată această perioadă, din punct de vedere politic, a fost ezitant, a fost un fel ajustare la anumite conjuncturi și nu a fost rezultatul unei politici coerente și articulatate.

Sigur că cei ce vor citi interviul vor spune: "Bine, dar Ceaușescu?". Dar atunci cînd americanii sau Occidentul i-au avansat creditul politic, respectiv la sfîrșitul anilor '60 și începutul anilor '70, Ceaușescu nu avea o imagine care să pună semne de întrebare asupra credibilității sale. Avea niște atuuri. A făcut, în primul rînd, gestul cu Germania, apoi cel cu Cehoslovacia și, mai ales, cel privind războiul din Orientul Apropiat; a menținut ideile de bază ale declarației din aprilie în ceea ce privește relațiile cu țările socialiste și.a.m.d. În ce privește actualul guvern, acesta și-a pierdut de la început credibilitatea. și este foarte greu de crezut ca un guvern ca acela al Statelor Unite să facă apel la guvernul român pentru a juca un rol de canal de comunicare sau de intermediere într-o problemă majoră internațională, cînd se poate adresa cu cea mai mare ușurință lui Havel sau președintelui Poloniei ori celui al Ungariei, dacă nu dorește să se adreseze direct lui Elțin sau altciva. Deci atuurile de la început, din acest punct de vedere, nu mai există. Să, după părerea mea, factorii de răspundere, cei care elaborează politica externă românească, ar trebui să se gîndească foarte serios la acest nou context și să abandonizeze ideile megalomanice, de rol unic în arena internațională, și să găsească domenii mai concrete, mai realiste, care să corespundă rolului pe care îl are astăzi România, datorită unor situații internaționale. Cred că acest rol ar putea fi, într-adevăr, pozitiv.

Acum două săptămâni m-am întîlnit cu Adam Michnik, care îmi spune că, pe plan internațional, acesta este un moment nefavorabil pentru țările din fostul bloc

nia, spre Ungaria, Cehoslovacia (care, mă rog, s-a despartit). Din ceea ce a mai rămas – România, republicile baltice, Bulgaria, Albania etc. – pentru că aici procesele de democratizare nu au fost pe măsura așteptărilor și pentru că țările respective nu mai reprezentau priorități pentru Statele Unite în domeniul lor extern, rezultatul a fost, practic, o neglijare a acestora. Eu sunt de acord că, poate, România a suferit mai mult decât alții, dar astănu înseamnă că ea trebuie să blameze Occidentul, pentru că, după părerea mea, este vorba de cauze de ordin intern. Dacă procesul de democratizare în România ar fi mers, începând cu 1990, în direcția deschiderii, asimilării standardelor integrării, a reformelor – direcție nu impusă de cineva, ci proprie oricarei societăți democratice, doresc să subliniez acest lucru –, sănătatea României ar fi fost într-o situație cu totul și cu totul diferită.

Acum, țările occidentale ies din criza economică, dar au trecut patru ani, între timp s-au formulat anumite priorități și, din păcate, în tot acest proces România, datorită situației ei interne, a rămas pe dinăuară.

Referindu-mă lă ce mi-ai spus, și anume la faptul că în diplomație și în alte domenii sunt aceiași oameni, că se păstrează aceleași structuri de dinainte de 1989, sigur că este foarte grav. În primul rînd, foarte grav este faptul că se păstrează aceleași structuri. După mine, structurile trebuie schimbate, iar atitudinea Statelor Unite și a altor țări față de România e legată de menținerea lor. Dacă vechile structuri ar fi înălțurate, sigur că lucrările ar sta altfel. Când spun "structuri", mă refer, în primul rînd, la structurile de stat. În al doilea rînd, sunt păstrați foarte mulți oameni. Si aici aş dori să fac o precizare. Nu mă refer la marea majoritate a oamenilor. Pentru că e normal că trebuie să reconstruiesti o țară cu oamenii pe care îi ai în acea țară. Drama românească este că prea mulți dintre cei care au fost în structurile de vîrf sănătății și nu-i fac probleme că americanii își pun anumite semne de întrebare privitor la ei.

Care este reacția americanilor când văd, de pildă, un demnitar al lui Ceaușescu, de la Ministerul de Exter-

ne, cu care au negociat acum zece ani, să spunem, și pe care acum îl văd în aceeași funcție sau chiar în una mai mare, negocind politica sau diplomația României anti-comuniste, democratice? Ce se întâmplă într-un astfel de caz?

E foarte simplu. Trăind într-o societate democratică, fiind obișnuiti cu sistemul democratic și reprezentând interesele guvernului lor, americanii se aşază la tratative cu partenerii desemnați de țările respective. Americanii pleacă de la ideea că fiecare stat este suveran în trimiterea reprezentanților la toate nivelurile și la toate categoriile de negocieri. Din acest punct de vedere, nu a fost și nu este în intenția părții americane a impune schimbarea unor oameni, dacă președintele Iliescu, de pildă, vrea să îl mențină. Ceea ce se întâmplă însă este că prima concluzie pe care o trage partea americană, înainte chiar de a asculta ce vrea să spună partea română, este că are de fapt în față o veche structură și o veche mentalitate. Deci negociatorul român este handicapat din start. Astănu înseamnă că reprezentanții americanii nu-l ascultă cu atenție, că nu se poartă civilizat, dar pun la îndoială credibilitatea persoanelor cu care stau de vorbă. Si acest aspect, al îndoilei asupra credibilității, dăunează, de fapt, raporturilor româno-americane.

Si am putea spune că, atunci cînd e vorba de priorități, din cauza astă România nu e pe agenda,

Păi, atunci cînd reprezentanții americanii în domeniul economic sau pe linia Ministerului de Externe, de pildă, se trezesc cu aceiași oameni la Ambasada România ori la New York și poartă negocieri cu ei, știu că acele persoane au reprezentat un regim falimentar, pentru că nu e vorba numai de a fi specialiști, ci ei fac politică. Americanii știu foarte bine că astăzi ei sunt la putere tocmai datorită faptului că încă mai sunt legați de vechea mentalitate și, în consecință, credibilitatea lor este serios pusă la îndoială. Si ceea ce are de suferit este rezultatul negocierilor și drept dovadă stă faptul că, în patru ani, lucrurile au mers cum au mers.

□

Washington, octombrie 1994

Un “pod” deloc îndepărtat

ȘTEFAN CIOCHINARU

Este în firea lucrurilor ca fapte și întâmplări care, altminteri, intră în banalul cotidian să focalizeze brusc atenția opiniei publice atunci cînd ating zona interesului politic.

Apropiata vizită a președintelui Iliescu la Washington și întâlnirea pe care o va avea cu acest prilej cu președintele SUA a proiectat în prim-planul interesului public relațiile româno-americane. În felul acesta, orice contact economic, politic, militar și chiar cultural care are loc în ultimul timp între cele două părți capătă dimensiuni neașteptate, este îndelung comentat, mediatizat pe larg și, mai ales, interpretat în fel și chip. Despicătarea firului în patru se face după reguli deja bine stabilite și ordonate în funcție de finalitatea dorită: unii ajung la concluzii triumfante ce propusează peste noapte România în avantgarda tranziției din Europa Centrală, alții, dimpotrivă, alunecă la fel de grăbiți în cealaltă extremitate și proiectează totul într-un etern derisoriu, aflat sub fatalitatea bolșevismului remanent. Într-o arenă aflată sub semnul unor astă de pătimășe partizanate române, deci, un loc prea puțin confortabil lucidității. Si, totuși, realitatea din jurul nostru are o dinamică proprie, ce nu pare a ține seamă de nici un fel de opțiuni personale. Ea își are legile sale care, în cazul relațiilor între state, se circumscriu mai ales intereselor și mai puțin sau aproape deloc sentimentelor. Evoluția relațiilor româno-americane în cei cinci ani urmăriți de la căderea regimului comunist pare să ilustreze cel mai bine acest lucru. Iată de ce, abordând stadiul actual al acestor relații, vom încerca să descifrăm mai ales aceste interese și realitățile pe care ele le determină.

Orice încercare de înțelegere a raporturilor actuale dintre România și principala putere economică, politică și militară a lumii, Statele Unite ale Americii, este obligată să țină seamă de situația existentă în decembrie 1989. Astfel, înainte de răsturnarea regimului Ceaușescu, relațiile româno-americane erau practic înghețate, la capătul unui grav proces de deteriorare întins pe parcursul unui aproape întreg deceniu. Punctul culminant al divergențelor româno-americane – datorate încălcării celor mai elementare drepturi ale omului de către regi-

mul de la București – l-a constituit, fără îndoială, renunțarea de către N. Ceaușescu la clauza națiunii celei mai favorizate. După cum este cunoscut, la 5 februarie 1988, N. Ceaușescu l-a primit pe trimisul special al președintelui Ronald Reagan, congresmanul John Whitehead, căruia i-a făcut cunoscut că, din cauza condițiilor puse de SUA pentru acordarea pe mai departe a clauzei și care reprezintă un amestec în treburile interne ale României, fiind deci inaceptabile, guvernul său renunță de bunăvoie la reînnoirea clauzei. Drept urmare, la 26 februarie, Departamentul de Stat al SUA a făcut publică decizia României și a notificat oficial expirarea clauzei la 3 iulie 1988. În plus, începând cu aceeași dată, 3 iulie, România a devenit ineligibilă și pentru orice credite de export acordate de Administrația SUA, precum și pentru programele de facilități de credit ale Eximbank. Pierdere de clauze și, mai ales, a creditelor de export au afectat dramatic schiburile româno-americane. Conform datelor publicate într-un studiu recent, consacrat relațiilor româno-americane și publicat în *East European Quarterly* (no. 2, iunie 1995), dacă în 1988 valoarea schiburilor dintre cele două țări se ridică încă la cca. 940 milioane dolari, în anul imediat următor aceasta va scădea cu peste 400 milioane. Aceasta în plan economic, pentru că, în cel politic, lucrurile au evoluat încă și mai rău. Așa cum arăta Roger Kirk și Mircea Răceanu în carteia lor, *Romania versus The United States – Diplomacy of the Absurd, 1985-1989*, politica rigidă a regimului de la București a condus la izolare României chiar și în interiorul lagărului comunist, în paralel cu deteriorarea relațiilor cu SUA degradindu-se și cele cu URSS. În felul acesta, în ultimii săi ani de existență, regimul Ceaușescu a reușit contraperformația nu doar de a fractura relațiile cu America – clădită cu mare greutate în perioada disidenței față de Moscova –, ci și de a izola complet România de centrele mondiale de putere chiar în momentul în care acestea pregăteau o nouă prefacere a lumii. În concluzie, în decembrie 1989, România va găsi puține uși deschise și foarte rare prieteni în Statele Unite.

Iată, deci, o prezentare sumară a situației existente în momentul căderii regimului Ceaușescu și preluării

puterii la București de către Frontul Salvării Naționale. În acest context, problema refacerii legăturilor cu SUA a preocupat foarte serios noua conducere a României. Încă din primele zile ale anului 1990, atât în presa bucureșteană cît și la vîrful FSN s-au făcut auzite numeroase cereri privind redobândirea clauzei națiunii celei mai favorizate. Cîteva săptămâni mai tîrziu, la 11 februarie 1990, secretarul de Stat James Baker sosea la București cu un mesaj foarte clar pentru noua conducere a țării: viitorul relațiilor bilaterale, precum și sprijinul Washingtonului depind de hotărîrea cu care România va merge pe drumul democratizării sale rapide, al acordării libertăților religioase, al protecției drepturilor omului și minorităților naționale.

Ce a urmat, este cunoscut. În zilele de 19 și 20 martie, la Tîrgu Mureș, au loc ciocniri de stradă între români și maghiari, soldate cu șase morți și sute de răniți. Mass media internațională speculează prompt evenimentele în defavoarea României, pe fondul unei campanii deja existente, care prezenta cu predilecție avatarele societății românești (de la bătrîni ai nimănui și copii abandonati pînă la handicapăți și spitale în paragină, de la mari obiective industriale care nu funcționează pînă la gropile și gunoaiele marilor orașe). Alegerile de la 20 mai nu vor contribui la îmbunătățirea situației. Ion Iliescu primește 85% din voturi, iar FSN, transformat în partid, cîștigă 65% din locurile parlamentare. După cum recunoște autorii studiului din *East European Quarterly*, "alegerile lui Iliescu a fost o dezamăgire pentru mulți la Departamentul de Stat". Seria neagră era însă departe de a se fi încheiat. Evenimentele din 13-15 iunie care devastau București, mediatizate din nou părtinitor, aruncă un alt blam asupra României. Casa Albă decide suspendarea imediată a tuturor ajutoarelor pentru România, cu excepția celor umanitare. Relațiile româno-americane par mai imposibile decît oricând. Devine împedite că, în pofida dorinței programatice a noului regim de la București, problemele de politică internă afectează și amînă practic normalizarea relațiilor cu SUA.

Reînscrierea României în circuitul intereselor politice ale SUA se va datora unui eveniment petrecut pe scena internațională: invadarea Kuweitului, la 1 august, de către Irak. Criza care de declanșează îl găsește în postul de președinte al Consiliului de Securitate pe ambasadorul român la ONU, A.D. Munteanu. Modul loial în care România sprijină politica și acțiunile Națiunilor Unite pe parcursul întregului conflict din Golf, în pofida faptului că Irakul reprezinta în acel moment principalul său partener comercial din Orientul Mijlociu (numai respectarea embargoului impus Bagdadului, de exemplu, prejudiciind România cu peste trei miliarde dolari), se va bucura de aprecierea imediată a Washingtonului. La 31 august, o delegație condusă de senatorul Robert

Dole vizitează București, semnalînd oamenilor de afaceri americanii că România este din nou dezirabilă investițiilor și schimburilor comerciale.

Această neașteptată răsturnare de situație are semnificații profunde, ea conturînd, încă de pe atunci, ceea ce va deveni o veritabilă paradigmă a dezvoltării relațiilor româno-americane în anii următori: dificultăți în planul evoluțiilor interne românești, contrabalanse de evoluții politice externe și interes strategice vitale pentru SUA. Oricum, din acest moment, chiar dacă marcate uneori de diverse accidente de parcurs, de unele șovăielii și replieri mai mult sau mai puțin diplomatice, relațiile bilaterale vor cunoaște un curs mereu ascendent. În 1991, Sam Gibbons, președintele Comitetului pentru Cai și Mijloace al Congresului SUA, întors dintr-o vizită în București, notifică la Washington că, în urma întîlnirilor avute cu președintele Ion Iliescu și cu ministrul de externe Adrian Năstase, are convingerea că România operează clar pentru o colaborare cu Occidentul, nedorind să rămînă plasată într-o zonă-tampon aflată între Iugoslavia și Uniunea Sovietică. În acest timp, Departamentul de Stat constată în România o evoluție permanentă, chiar dacă, în opinia sa, cam lentă, către democrație și economia de piață. În noiembrie 1991, Adunarea Constituantă adoptă noua Constituție, care consfințează caracterul democratic al României, iar în decembrie, un referendum național transformă proiectul Adunării Constituante în Legea fundamentală a țării. 1992 este anul alegerilor: locale, parlamentare și prezidențiale. Observatori din peste 20 de țări împînzesc România. Concluzia acestora este redată, poate cel mai bine, de către senatorul american DeConcini, care consideră alegerile din România drept "un pas pozitiv în tranzită către democrație". La rîndul său, Christopher Smith, deputat de New Jersey, unul dintre vechii adversari ai Bucureștilor, remarcă fair că "alegerile sunt recunoscute internațional ca o piatră de hotar în progresul României către democrație". Într timp, pe plan extern, conflictul din destrămata Iugoslavie capătă accente dramatice. La 30 mai 1992, Consiliul de Securitate votează instituirea sancțiunilor economice împotriva Iugoslaviei. Chiar dacă Belgradul reprezintă principalul partener economic al României în Balcani, București suspendă din nou politica ONU. În pofida acestor evoluții, cînd, la 30 septembrie, se supune la vot în Camera Reprezentanților reacordarea clauzei pentru România, votul este negativ. Negativ, dar nu unanim. Mulți congresmani recunosc că sunt prea puțin informați despre ce se petrece în România. Si, în general, atunci cînd sunt informați, aceasta se datorează lobby-ului antiromânesc condus în Congres de Tom Lantos. Alții însă sunt mai bine informați și susțin România.

ocupă primul loc între statele cu care se dorește stabilirea unor relații privilegiate, după care adaugă: "În cazul României, parteneriatul cu SUA este legătura vitală de natură să asigure realizarea cu succes a opțiunii noastre democratice și fructificarea optimă a noii semnificații geopolitice a țării mele".

Pentru a înțelege mai bine ce a vrut să spună domnul Meleşcanu prin "noua semnificație geopolitică" a României este suficient să privim cu atenție o hartă. În carteza sa de memorii, intitulată *Consilier de taină al Puterii*, Conte de Merenches, o figură legendară a Serviciului Francez de Informații pe care l-a condus mai bine de un deceniu, mărturisea că nici nu se poate imagina cîte idei se nasc atunci cînd privești o hartă. Privind deci o hartă a Europei Centrale și de Est, o anume particularitate se va evidenția imediat: cu excepția a două state, întreaga zonă este fărâmătată, parcă întrădins, într-o puizerie de țărișoare așezate, toate, în răspărul oricărui necesități geopolitice. Ori nu au bariere naturale, ori nu au ieșire la vreo mare, ori sunt lipsite de resurse naturale semnificative și așa mai departe. Dar sunt și două excepții: Polonia și România. Țări relativ mari, dacă avem în vedere configurația zonei, bine populate, cu resurse și infrastructuri deja create. În plus, ambele par "așezate cu mîna" pentru a deveni stîlpii de sprijin ai Europei, ancore europene la frontierele sale către Răsărit. În chip cu totul particular se detașează însă România, deoarece poziția sa poate reprezenta un fel de cheie de boltă pentru viitorul Europei și al parteneriatului euroatlantic. Pentru că aici, în zona cuprinsă între basinul carpatic și Marea Neagră, se află placa turnantă unde se întîlnesc Europa cu Asia sau, cu alte cuvinte, zona de frontieră dintre cele două forțe care se vor înfrunta pentru dominarea secolului 21. În plus, în momentul de față, România reprezintă o veritabilă forță reață a stabilității despărțind, practic, practic, două zone majore de conflict, fosta Iugoslavie și fosta URSS, al căror contact direct ar putea fi exploziv pentru continent și pentru întreaga lume. Analizînd această stare de lucruri, prestigiosul *Le Monde* califică România, la 6 iunie 1995, drept "placa turnantă a bătăliei pentru Băcani", bătălie în care, din nou, se confruntă Occidentul cu Răsăritul.

Dacă acceptăm că aceasta este noua semnificație geopolitică a României, atunci trebuie să înțelegem și riscul major ca România să se găsească prinsă în cleștele forțelor aflate în confruntare. Din această perspectivă, opțiunea pentru integrarea în structurile europene și euroatlantice reprezintă, fără îndoială, condiția esențială astăzi a promovării intereselor de securitate ale țării, cît și a înscrierii în logica întregului proces de regîndire a Europei de după 1989. Prin consecință directă, parteneriatul strategic al României cu SUA reprezintă o ne-

cesitate mai presus de orice îndoială. Aflată în mijlocul disputei "dintre cei mari", România trebuie să găsească un suport extraeuropean acceptabil pentru actorii principali ai continentului. Apropiera de SUA nu înseamnă deci o desconsiderare a Europei, cît mai degrabă o reconsiderare a modalității de a rămîne în Europa.

Revenind la criteriul cronologic de ordonare a analizării relațiilor româno-americane, trebuie precizat că o dată cu reacordarea clauzei, la sfîrșitul lui 1993, raporturile bilaterale cunosc o accelerare deosebită și pe toate planurile de activitate. 1994 este practic un an care debordează de evenimente în relațiile economice, militare, culturale și, mai ales, politice. Chiar de la începutul anului începe să se facă lumină. Un mesaj adus președintelui Iliescu de la Washington de către ambasadorul american la ONU, Madeleine Albright, afirmă, pentru prima oară, în mod cît se poate de limpede, că "securitatea României este de interes direct și material pentru Statele Unite ale Americii". Cîteva luni mai tîrziu, în iulie 1994, secretarul american al Apărării, William J. Perry, declară la rîndul său în timpul vizitei la București, care a fost și prima etapă a unui turneu european: "Am ocazia acum să reafirm angajamentul Statelor Unite pentru asigurarea securității în Europa. Noi credem că staționarea trupelor americane pe continent reprezintă un factor de securitate și stabilitate, credem că România deține un loc special, de o importanță strategică deosebită în sistemul de securitate european". Pentru România, aceste două declarații sunt extrem de importante, deoarece ele leagă, într-o ecuație, securitatea europeană de prezența americană și de rolul strategic al României, un rol "de interes direct și material" pentru SUA.

Toamna lui 1994 este martora unui maraton diplomatic care îi prilejuește președintelui Iliescu susținerea intereselor politice românești la New York, Paris și Strasbourg. La New York, în cadrul unei întîlniri cu președintele SUA, Bill Clinton, la Paris în sesiunea Uniunii Europei Occidentale și la Strasbourg în fața Consiliului Europei.

În 1995, avalanșa contactelor româno-americane a continuat. Dacă cooperarea militară dintre cele două țări a căpătat deja tradiție în acești ani, urmînd de acum un curs firesc către o tot mai mare complexitate și fiind, de altfel, considerată de ambele părți drept foarte bună; dacă raporturile politice, apreciate drept bune, continuă și ele să se adîncească, îată că 1995 a adus mai ales o dezvoltare a cooperării economice, total nesatisfătoare pînă aici. Fără nici o exagerare se poate afirma că, în prezent, se află în pregătire ori deja au demarat zeci, dacă nu sute de proiecte economice comune. Ceea ce a fost remarcat și la Moscova, "independentul" *Pravda* deplîngînd zilele trecute "transformarea României într-o colonie americană".

În încheierea acestor considerații, se cuvine să încercăm să răspundem unei întrebări care preocupa pe mulți în aceste zile: ce determină oare ca această evoluție ascendentă a relațiilor româno-americane să pară azi de neoprit?

Pentru SUA, așa cum reiese nu doar din toate pozițiile oficiale, ci și din rațiunile politice globale ale acestei supraputeri, singura în momentul de față, România reprezintă, cumulativ, posibilitatea de a stabiliza situația explozivă din sud-estul Europei, de a avea sub control strategic viitoarele antrepozite ale schimburilor dintre Europa, Asia și Orientul Mijlociu, de a monitoriza evoluția viitoare ale Germaniei, Ucrainei și Rusiei. În plus, dacă rivalitățile cu partenerii actuali din Europa Occidentală se vor acutiza – ceea ce unii analiști deja anticipatează –, România ar putea fi pentru SUA o posibilitate de prelungire a prezenței sale pe continent. Ceea ce, altfel spus, înseamnă pentru America o șansă în plus de a controla strategiile de dezvoltare ale viitorului și de a rămîne astfel o putere mondială.

Și pentru România, importanța parteneriatului cu SUA este la fel de mare. În primul rînd pentru că America este singura mare putere cu care intrarea în relație nu presupune amenințarea integrității și independenței țării. Statele Unite sunt interesate "direct și material" de poziția noastră geostrategică, de întregul potențial al României, drept pentru care sunt gata să ofere garanții sale de securitate. Ceea ce înseamnă stabilitate și prosperitate pentru România, înseamnă șansa de a ieși în sfîrșit din periferia sistemului și de a se racorda la revoluția științifică, tehnologică și socială a celui de-al "treilea val". Materializarea acestor oportunități ar duce în final la conturarea României ca o veritabilă putere regională, destin fixat în matricea devenirii sale, dar neactualizat pînă astăzi tocmai datorită rolului de tampon între Vest și Est pe care am fost obligați să îl jucăm fără voia noastră.

Poate că, pentru prima oară în istoria sa, România își poate alege singură destinul. Să sperăm că vizita președintelui Ion Iliescu la Washington va însemna că alegera s-a făcut.

□

ȘTEFAN CIOCHINARU - He graduated from the Faculty of Journalism, Bucharest. Post-graduate course in International Relations organized by the Ministry of Foreign Affairs and the Romanian Institute for International Studies.

Currently, he works as Deputy Editor at Information Department, Romanian Television.

Perspectivele angajării americane în Europa

STELA ARHIRE

Pîntr-o întrebare care au revenit adesea în discursul politic internațional, alături de justificate îngrijorări privind viitorul securității europene, al ordinii mondiale, al naturii relațiilor dintre state, figurează și aceea privind rolul SUA în Europa și importanța relației transatlantice. Atât de complexă și profundă a devenit în ultimii cincizeci de ani relația Europei cu cea dinții – și unică, în prezent – superputere mondială, încât toate modelele ce se proiectează pentru arhitectura Europei de mîne trebuie să ia în calcul, în mod ne-esar, măsura angajării Statelor Unite ale Americii în Europa, rolul său în garantarea securității europene. În jurul acestei probleme se desfășoară dezbatările privind viitorul și configurația Alianței Nord-Atlantice, raporturile acesteia cu Rusia, structurile de integrare economică de pe continentul nostru, raportul cooperare-conflict în relațiile dintre statele europene.

Orice răspuns pertinent la această problemă trebuie să pornească însă de la definirea intereselor strategice ale Statelor Unite și a principiilor fundamentale ce orientează politica externă americană, cu atât mai mult cu cît schimbările produse în peisajul strategic global, după încheierea Războiului Rece, au produs mutații substantiale în orientările și prioritățile strategice ale actorilor politici majori de pe scena internațională.

Mutații în sistemul internațional

Sfîrșitul Războiului Rece a legitimat Statele Unite ca singura superputere mondială, într-o lume caracterizată deja, paradoxal, de multipolaritate. Definită, mai degrabă, ca "uni-multipolară", noua ordine mondială a deschis pentru SUA două opțiuni: aceea de a deveni un "jandarm" mondial, obligat să asigure suficientă "ordine" mondială pentru a proteja interesele politice, economice și de securitate pe termen lung ale SUA – opțiune pe care nici opinia publică, nici elitele americane n-au sprijinit-o – sau de a adopta o atitudine izolaționistă.

Opiniile exprimate atât în Congres, cât și de Administrația SUA, în contextul finalizării Rundei Uruguay, au scos în evidență acceptarea de către aceștia a faptului că "o lume interdependentă economic, politic și militar este o realitate globală, la care politica SUA trebuie să se raporteze".

Interesele strategice ale SUA în Europa nu pot fi definite fără a lua în considerare mutațiile produse în sistemul internațional în ansamblu, în perioada anterioră momentului "istoric" pe care l-a reprezentat finalul anilor '90.

Referindu-se la schimbarea intereselor strategice ale Americii², politologul Samuel P. Huntington arăta că mutațiile produse în sistemul internațional pot fi grupate în trei categorii: mutații de sistem, mutații în distribuția de putere din sistemul internațional și schimbări în natura relațiilor dintre state. Mutațiile de sistem se referă la schimbări în structura relațiilor interne și internaționale și poate cea mai importantă consecință a acestor mutații – menționează S. Huntington – o constituie declinul factorului militar, concomitent cu creșterea în importanță a factorului economic în statutul de putere.

Mutațiile în distribuția de putere în sistemul internațional au în vedere consecințele creșterii puterii economice a Japoniei, ale unificării Germaniei, ale prăbușirii și destrămării URSS și retragerii sale din Europa de Est, concomitent cu afirmarea Uniunii Europene, ca actor puternic pe scena economică și politică mondială.

Ca urmare a acestor mutații, s-au produs schimbări în relațiile dintre state. Dacă în timpul Războiului Rece, raporturile între state au fost relativ *stabile* și *certe*, existînd aliaji, adversari și țări neutre, "noua lume" va conoca o mulțime de antagonisme etnice, naționale, religioase, economice și culturale. Relațiile internaționale vor avea, foarte probabil, două caracteristici: vor fi foarte *volatile* și posibil mult mai *duplicitate* decât în anii Războiului Rece. "Națiunile vor percepe mai puține amenințări comune și deci vor urmări mai frecvent atingerea intereselor unilaterale"³. Relațiile dintre state vor

fi foarte probabil *ambivalent*, vor converge spre un tip mixt cu elemente de cooperare și competiție. Astfel, Războiul Rece va fi înlocuit de o varietate de războaie similară, de mai mică anvergură, între marile puteri, care pot rămâne aliate militari, dar vor fi, foarte probabil, concurenți acerbi în plan economic.

Interese și principii strategice

Raportate la noul mediu global, interesele strategice americane au în vedere: menținerea supremaciei SUA ca putere globală, care în actualul deceniu înseamnă contracararea provocării economice japoneze; prevenirea apariției unei puteri hegemonice, politico-militare în Eurasia; protejarea intereselor americane în "lumea a III-a", în principal în Golful Persic și America Centrală.

Dacă provocarea economică japoneză reprezintă un interes strategic nou pentru SUA, promovarea echilibrului de putere în Europa și Asia, în aşa fel încât să prevină ca o țară sau o combinație de țări să dețină o poziție dominantă – ce ar amenința interesele strategice americane – a constituit un interes strategic constant pentru politica externă americană din acest secol. În logica makinderiană⁴, unificarea Germaniei, eliberarea Europei de Est și dispariția amenințării hegemonice sovietice au creat în Europa o situație multipolară, în care Marea Britanie, Franța, Germania și Rusia apar ca actori majori. În Asia, o situație comparabilă par să constituie China, Japonia și Rusia, astfel că principală amenințare la adresa securității în Eurasia pare a fi un nou vid de putere.

Politica externă americană – aşa cum este ea promovată de actuala Administrație – răspunde intereselor strategice menționate anterior și, îndeosebi, celui dintâi, menținerea poziției de lider mondial. De altfel, cele patru principii majore care stau la baza concepției politicii externe americane reflectă acest lucru: "America trebuie să conducă; America trebuie să mențină relații economice și politice productive cu cele mai puternice state ale lumii; America trebuie să adapteze și să construiască instituții durabile pentru a stimula cooperarea internațională; America trebuie să sprijine democrația și drepturile omului pentru a asigura promovarea idealurilor și intereselor sale".

Divide et impera

Însă, dincolo de obiectivele declarate ale politicii externe americane privind importanța stabilității europene pentru securitatea și prosperitatea SUA și de valoare comune pe care SUA și aliații săi europeni le împăr-

tășesc⁶, perspectivele relației SUA-Europa trebuie evaluate între două axe de coordonate. Pe de o parte, interesul strategic al SUA de a asigura un echilibru de putere în Europa, prin menținerea unei situații multipolare, în care nici una din actualele mari puteri europene să nu se ridice la statutul de hegemon în zonă, dar nici să nu conducă la structurarea și consolidarea Europei unite, ca o entitate politică puternică, cu o politică externă și de securitate bine articulată. Pe de altă parte, asigurarea unui nivel minim necesar de stabilitate în Europa, astfel încât securitatea sa – comensurată și în alte dimensiuni decât o amenințare externă directă – să nu scape de sub control, iar prețul restabilității sale să fie prea mare de plătit.

Cele mai multe dezbatări legate de angajarea SUA în Europa se desfășoară pe seama viitorului Alianței Nord-Atlantice, întrucât este structura care întruchipează cel mai fidel relația transatlantică.

Această alianță puternică, în jurul căreia s-a polarizat lumea occidentală în timpul Războiului Rece – și care, indiscutabil, a constituit un motor al exercitării rolului SUA de lider mondial – pare să fi intrat într-o adevărată "criză".

Punctul său forte, înscris în articolul 5 al Tratatului institutiv, prevede asigurarea garanțiilor de securitate pentru toți membrii săi și a fost conceput ca răspuns la amenințarea sovietică directă, în timpul Războiului Rece. Însă, acest sistem este mai puțin abilitat să facă față noii situații geopolitice pe continent, apariției Germaniei unite și puternic ancorată în structurile economice, presiunii crescătoare a statelor central- și est-europene de a intra în Alianță, redefinirii rolului Rusiei în structurile de securitate europeană și, mai ales, să reacționeze ferm la noul tip de conflicte, de natura celor ce frântă spațiul ex-iugoslav.

Că Alianța Nord-Atlantică nu era pregătită pentru a răspunde unor astfel de amenințări la adresa securității este, de altfel, cunoscut, însă pozițiile diferite ale SUA și aliaților săi "europeni" în rezolvarea acestei crize i-au făcut pe mulți analiști să vorbească de o adevărată "retragere" a SUA din Europa. Mult timp conflictul din Bosnia a fost considerat de americani o "problemă europeană", aceștia fiind foarte puțin dispuși să plătească "cu sânge și bani"⁷ implicarea SUA în soluționarea sa. Alături de sindromul "Vietnam", rostit ades atunci când s-a vorbit despre reticența americană față de o prezență masivă cu trupe de uscat în Bosnia și revenirea acestieia la politica "izolaționistă", dictonul latin "divide et impera" este, de asemenea, tot mai des folosit pentru a califica politica SUA față de Europa.

O Europă care se integrează în ritmuri înalte, care și-a propus prin Tratatul de la Maastricht și acționează

pentru realizarea unei politici externe și de securitate comune și care "este deja cea mai mare economie și cel mai mare partener comercial internațional"⁸, constituie un actor politic redutabil și un concurent serios pentru SUA. Continuarea proceselor de unificare europeană vor întări și mai mult Europa. Lărgirea UE – prin includerea unui număr mare de state, cu nivelul economic sub media comunitară – va reduce viteza de integrare, iar amânarea acestui proces, lipsa unor proiecte economice de sprijinire a economiilor statelor candidate va crește, pe termen lung, costul integrării lor și, în consecință, va reduce capacitatea competitivă a UE pe plan internațional.

Crearea forței de reacție rapidă, inițiată de Franța și Marea Britanie, care a fost apreciată drept "model pentru viitoarea politică europeană de apărare comună"⁹ nu a fost încurajată de SUA. Un succes al europeanilor în soluționarea crizei bosniace ar fi umbrat rolul Alianței Nord-Atlantice și, implicit, pe cel al SUA, ca lider al său. Mai mult, politica administrației Clinton de "ridicare și lovitură" ("lift and strike")¹⁰, sprijinită de majoritatea membrilor Congresului, ar fi pus în pericol forțele franco-britanice din cadrul forței de protecție a ONU, destinate să protejeze livrarea ajutoarelor umanitare.

În acest context, europeanii însăși au devenit foarte pesimisti în legătură cu garanțiile de securitate pe care le-ar asigura americanii pentru edificarea unui sistem european defensiv credibil, care să susțină interesele comune de politică externă ale UE¹¹ și vorbesc tot mai des de redefinirea Alianței Nord-Atlantice, de adaptarea cooperării militare între națiunile europene și SUA la noile tipuri de amenințări la adresa păcii.

Apariția unui *clivaj* între interesele aliaților de pe un mal și de pe celălalt ale Atlanticului se datorează nu numai deficitului instituțional reprezentat de "tranzitia NATO" spre un nou rol și o nouă configurație, dar reflectă și mutațiile ce s-au produs în procesul elaborării politicii externe în SUA și alte state occidentale. Exercițiul democratic face ca politica externă – altădată apănatul exclusiv al elitelor angajate în "înalta diplomație" – să răspundă, într-o măsură crescătoare, opiniei publice interne, presiunilor exercitate de diferitele grupuri de interese. Acest tribut plătit electoratului, reflectat extrem de fidel în plasarea securității economice și a prosperității cetățeanului american în centrul politicii externe a actualei administrații a SUA¹², face greu de explicat menținerea a peste 100.000 de soldați americani în Europa și acordarea a circa 90 miliarde dolari ca subvenții pentru securitatea europeană.

Dar asigurarea garanțiilor de securitate rămâne, deocamdată, cheia angajării SUA în Europa, iar lărgirea Alianței Nord-Atlantice spre est, pentru a include statele din centru și estul Europei care și-au exprimat această opțiune și definirea unui rol pentru Rusia în arhitectura de securitate europeană – care să nu antagonizeze, dar nici să nu diminueze capacitatea defensivă a Alianței – rămân un test al viabilității "comunității de interes în - părășite și valori comune", pe care s-a edificat Alianța Nord-Atlantică, așa cum este statuat în preambulul Tratatului de la Washington privind instituirea sa. Dincolo de orice alianțe și relații speciale în Europa, acțiunile SUA vor fi tot mai mult determinate de obiectivul său de a-și exercita statul de superputere cu o implicare materială și umană minimă. Iar acțiunile recente ale NATO în Bosnia au demonstrat elocvent acest lucru.

NOTE:

- * Opiniile exprimate în acest articol nu reprezintă, în mod ne-cesar, punctul de vedere al Ministerului Afacerilor Externe.
- 1. Stanley R. Sloan, "US perspectives on NATO's future", *International Affairs*, vol 71, no. 2, April 1995, p. 227.
- 2. Samuel P. Huntington, "America's changing strategic interests", *Survival*, vol. XXXIII, no. 1, Jan./Feb., 1991, p. 3-17.
- 3. *Ibidem*.
- 4. John W. Spanier, *American Foreign Policy since World War II*, Revised Edition, Frederick A. Praeger Publisher, New York, 1962, p. 1.
- 5. Warren Christopher, "America's Leadership, America's Opportunity", *Foreign Policy*, Spring 1995, p. 8.
- 6. *Ibidem*, p. 18.
- 7. Stanley R. Sloan, *Loc. cit.*, p. 225.
- 8. "Who ya gonna call?", *The Economist*, 5th August 1995, p. 43.
- 9. Andrew Marshall, "Anglo-French force is 'model' for EU", *The Independent*, 13 June, 1995.
- 10. Stanley R. Sloan, *Loc. cit.*, p. 225 (ridicarea embargoului asupra armamentelor și aplicarea de lovitură aeriene).
- 11. William Drozdiak, "US and Europe in serious rift over Bosnia war", *Washington Post*, 27 November 1994.
- 12. Vezi Stela Arhire, "Securitatea economică și Uniunea Europeană", *Sfera Politicii*, nr. 18, iunie 1994.

STELA ARHIRE – currently works with the Ministry of Foreign Affairs.

She graduated International Economic Relations at the Academy of Economic Studies in Bucharest, a post-graduate course in international relations and diplomacy at the University of Leeds, in International Law at the University of Bucharest, and is preparing a Ph.D. thesis in International Economics.

Procesul grupului Pătrășcanu

(continuare din numărul trecut)

5. PETRESCU cu FILIPESCU îl bat groaznic pe BETEA încă dela început, folosind faptul că BETEA nu vorbise din primul moment. După ce însă BETEA și RAȚIU au dat problemele fugii lui PĂTRĂȘCANU, fără însă a arăta întreaga activitate ce o știau despre PĂTRĂȘCANU și despre care ei niciodată nu au fost întrebăți – sunt supuși unui regim de exterminare fizică, fără să mai fie anchetati și predăți la Interne. Aici în continuare sunt supuși unui regim groaznic de exterminare fizică, fără să fie întrebăți un cuvânt măcar.

Dece asta? Cine erau interesați ca BETEA, RAȚIU, PAVEL și ceilalți cei mai importanți martori în problema fugii, să piară? Dece au fost supuși unui asemenea regim, fără să fie anchetați în continuare? Cu un om te porți într'un anumit fel, atunci când ști precis ceva și el nu vrea să spună; dar după ce îl-a spus și încă lucruri mari, de cari ai absolută nevoie, atunci dece vrei să-l extermini?

Când BETEA spune în declarațiile sale unui anchetator la S.S.I., că părerea lui este că PĂTRĂȘCANU a fost lucrat în Partid, anchetatorul îi spune că el (BETEA) are dreptate și din cercetări acest lucru a rezultat (vezi pag. 34).

Cu ce scop se face o astfel de "anchetă"? În cine vor să lovească? Iată încă un mare semn de întrebare.

Apoi, este arestat procurorul MICŞA REMUS de către FILIPESCU, după ce acesta cu câteva zile (MICŞA) fusese invitat chiar în casa lui FILIPESCU la ceai sau la masă. (vezi pag.39). Când începe să spună de fuga lui PĂTRĂȘCANU, FILIPESCU îi trage două palme și îi sugerează să nu vorbească de fugă, ci de "cărțile date regelui" de către PĂTRĂȘCANU. (vezi pag.40) După ce MICŞA dă declarații așa cum i s-au cerut (sugerate de a nu vorbi de fugă) este pus în libertate.

Dece acest lucru? Cu ce scop să nu se vorbească de fugă când și MICŞA făcea parte din complotiști și cu toate astea este pus în libertate.

Pentru ca acest MICŞA să pară un element neînsemnat și pentru ca să poată fi scos din acest grup, i se pun de către FILIPESCU în gură cuvintele, că relațiile dintre el și PĂTRĂȘCANU erau relații dela soldat la general. (vezi pag.), deci unul care nu trebue să rămână arestat, nevinovat și astfel este pus în libertate.

După ce MICŞA este trimis în celulă spre a scrie, șeful arestului dela D.J. de pe acea vreme NIȚĂ – subalternul direct al lui FILIPESCU – îi spune lui MICŞA: "Fiecare pasare pe limba ei pierde" (vezi pag.40). Adică dece a vorbit verbal de fuga lui PĂTRĂȘCANU, căci altfel nu ar fi avut neplăceri. În scris însă MICŞA arată numai chestia cu cărțile date regelui și apoi este pus în libertate.

După ce MICŞA este liber, acest NIȚĂ intră cu el în legătură și îi face mai multe servicii (vezi pag.40-41). Acum recent când noi am primit aprobarea de arestare a lui MICŞA tot acest NIȚĂ ajunge spre al aresta, după ce cu o zi s'a două înainte, luase MICŞA cu el legătura, spunându-i că-l caută Securitatea (vezi pag.41) și crede că este căutat pentru cazul PĂTRĂȘCANU, la care NIȚĂ îi răspunde că nu crede deoarece PĂTRĂȘCANU nu are nici o vină în afară de faptul că a vorbit (discursul).

Tot în timpul când MICŞA era liber se întâlnesc cu ILEANA POPESCU și vorbesc împreună despre FILIPESCU, ia îi lasă lui MICŞA să înțeleagă că și ea a jucat un rol pe lângă FILIPESCU pentru a-l pune în libertate. (vezi pag..)

Este arestat GABRIEL STEINBERG i se face o anchetă extrem de superficială și apoi este pus în libertate. GUȚĂ STEINBERG a fost omul lui AUSNIT, aproape sigur agent al Intelligence Service-ului și cunoștea toate legăturile lui PĂTRĂȘCANU cu AUSNIT, înainte și după 23 August. Dece nu este anchetat serios și dece este pus în libertate STEINBERG?

Este cunoscută perfect acțiunea lui CALMANOVICI și BERMAN, în rolul lor cu KOFLER și STEFĂNESCU, în acțiunea lor criminală dusă împotriva partidului și nimeni "nu se gândește" nu numai la arestarea lor, dar nici la audierea lor măcar. Cine a avut acest interes, să fie lăsată spre a se putea lăua din partea lor orice măsură de a preveni cercetările?

BELU ZILBER este luat în anchetă de către FILIPESCU, prietenul lui PETRESCU. În aşa fel se duce ancheta cu BELU ZILBER încât acesta nu dă absolut nimic. Dar dece BELU ZILBER, cel mai important om din grupul lui PĂTRĂȘCANU, nu arată nimic lui FILI-

GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ, în loc să fie cercetat pe chestiunea faptelor sale.

Ce poate fi aici la mijloc, printre astfel de anchete, care se interesează de conducătorul Partidului nostru. (vezi pag.56)

Apoi când PĂTRĂȘCANU este anchetat de către PETRESCU pe chestiunea traficului de valută, pentru a-l liniști și apoi să-i dea lui PĂTRĂȘCANU un motiv de apărare probabil, PETRESCU îi spune, că el a cercetat să vadă nu cum are ceva depus în străinătate, dar nu a găsit nimic. În schimb însă, îi spune lui PĂTRĂȘCANU că a găsit un cont în Elveția a tov. BODNĂRAȘ. (vezi pag.30)

Se pune întrebarea cu ce scop a inventat PETRESCU această minciună, pe care o spune lui PĂTRĂȘCANU.

Deasemeni și TOROSIAN este anchetat arăta tot ce știe de tov. BODNĂRAȘ (vezi pag.56) Cu ce scop acest lucru? Au voit probabil cei de la S.S.I., să dovedească linia tuturor acestor bandiți, că tov. BODNĂRAȘ din motive personale ia "aranjat" la S.S.I.

În 1945 BELU ZILBER cu PETRE NĂVODARU îi fac legătura cu MADISON lui LUIZA NĂVODARU și VERA CĂLIN, pentru a le recruta ca agente ale Serviciului de Spionaj american (vezi pag.45). Deși este cunoscută legătura acestor două femei cu MADISON și ROBERTS, PETRESCU directorul Contraspionajului, o angajează pe LUIZA NĂVODARU în Serviciul nostru de contraspionaj, ba mai mult, o face sub șef de serviciu, tocmai la Serviciul de Contraspionaj pe linie americană din D.1, iar LUIZA NĂVODARU recunoaște că ea personal a dat informații lui MADISON, despre P.C.R. încă de când era funcționară în C.C.-P.C.R. (vezi pag. 58)

Trebue să mai arăt că această LUIZA NĂVODARU a fost trimisă de PETRESCU și în Elveția, mi se pare, unde a stat câteva luni. De unde știm noi ce a facut ea acolo și dacă nu cumva s-a întâlnit și cu MARINCU să cum MADISON s-a întâlnit cu PĂTRĂȘCANU la Paris.

Toate împrejurările pe care le-am arătat mai sus, sunt lucruri petrecute în ancheta făcută de TEOHARI GEORGESCU și de către S.S.I. de sub conducerea tov. general SERGHEI, a lui FILIPESCU și PETRESCU.

6. Ce s-a petrecut cu ancheta grupului PĂTRĂȘCANU la Securitate.

După arestarea lui BELU ZILBER și scoaterea lui PĂTRĂȘCANU din conducerea Partidului și din Gu-

Anatomia comunismului

vern, PĂTRĂȘCANU începe să se intereseze ce este cu BELU ZILBER în arestul de la Interne (vezi pag.22), evident neliniștit, neștiind ce dă BELU ZILBER despre el. PĂTRĂȘCANU află dela arestul Securității că BELU ZILBER a declarat greva foamei și că ar fi murit. Organizează cu un anume PĂTRĂȘCANU (vezi pag. 22) care are legătură cu Securitatea, că acesta să se intereseze exact desituația dela arest a lui BELU ZILBER. PĂTRĂȘCANU împreună cu un vechi provocator ZAHARIA ZAHARIA (HAIMZON) află de la Securitate că BELU ZILBER nu a murit dar a făcut 15 zile greva foamei. (vezi pag.22).

Părerea mea personală că nu este exclus ca să se fi organizat chiar moartea lui BELU ZILBER, pentru a nu da material despre PĂTRĂȘCANU și părerea mea o întemeiez pe cele reieșite din ancheta lui BELU ZILBER în ultimul timp, când am reușit a obține dela el activitatea de spionaj și a lui PĂTRĂȘCANU. Iar dacă ținem seama de relațiile lui cu PĂTRĂȘCANU, TEOHARI GEORGESCU, se întărește această presupunere, fapt este însă că PĂTRĂȘCANU a avut posibilitatea de a se informa prin Securitate despre BELU ZILBER care îl interesa foarte mult și de care avea oare teamă.

Îmi mai întemeiez această părere și pe faptul că EUGEN CRISTESCU a fost acela care a luat legătura din arest cu PĂTRĂȘCANU, comunicându-i să-i fie comunită pedeapsa pe care a primit-o. PĂTRĂȘCANU-i-a satisfăcut comunicarea.

Se pune întrebarea ce a existat între EUGEN CRISTESCU și PĂTRĂȘCANU? Sau ce știa EUGEN CRISTESCU de PĂTRĂȘCANU căci altfel nu se explică intervenția lui PĂTRĂȘCANU.

Iar lucru curios este că, EUGEN CRISTESCU, cel mai vechi polițist și director al S.S.I., cunoștea toate acțiunile lui Antonescu din timpul războiului, după cum cunoștea și toate acțiunile englezilor căci el lucra și pentru nemți – Antonescu și și pentru englezi a căror agent era de fapt.

Ei era omul de legătură al lui Maniu și al lui ȘTEFĂNESCU. Dacă studiem bine aceste lucruri ale lui EUGEN CRISTESCU, atunci cred că EUGEN CRISTESCU nu a murit aşa întâmplător de "inimă", care cunoștea poate și alte lucruri. EUGEN CRISTESCU a fost în deplină sănătate și a murit brusc în arestul Securității. Cred că și această chestiune formează un mare semn de întrebare pentru noi.

De asemenei ANTON GOLOPENȚIA a fost unul din intimii lui PĂTRĂȘCANU și SABIN MANUILĂ și

care a participat la acțiunea criminală a lui PĂTRĂȘCANU. Asupra lui s-a găsit un program de guvernare pentru viitorul regim politic al României. A murit și acesta lăsat în părăsire și fără îngrijire medicală corespunzătoare din partea D. 8.

El a fost o persoană de extremă importanță. Cine a avut interesul să-i ancheteze cel mai slab anchetator din direcție, maiorul Dumitrescu, și apoi cine a avut interesul să moară GOLOPENȚIA? Si aici este un lucru curios cred eu.

După ce BETEA este arestat și apoi preluat de Securitate, omul cel mai important în problema fugii. PĂTRĂȘCANU este informat de maiorul CRIȘAN de la D.G.S.S. prin LUCIA FLICHER, că BETEA este jos la arest (vezi pag.31-32) aceasta pentru că PĂTRĂȘCANU să știe probabil a lua măsurile de apărare necesare. Oare tot întâmplător l-a informat CRIȘAN pe PĂTRĂȘCANU despre aceasta?

Noi posedăm dovezi neîndoilenice, că BELU ZILBER a fost agent de Siguranță. Ce se petrece cu BELU ZILBER la arest privitor cu acest fapt? Este întors în arest cu MARGULIUS (vezi pag.45) pentru a se putea astfel pune de acord împreună privitor la declarații și a nu putea fi demascat BELU ZILBER ca agent de Siguranță; MARGULIUS știind bine, că BELU ZILBER este agent de Siguranță. Cu ce scop au fost introdusi aceștia în arest comun?

În timp ce BELU ZILBER stă în arest comun cu MARGULIUS, la un interrogatoriul lui BELU ZILBER, după ce se reîntoarce în celulă acesta spune lui MARGULIUS, că cei doi sau trei anchetatori i-au spus că s-a stabilit că nu este nimic în sarcina lui și va fi pus în libertate (vezi pag.44).

De ce i s-o fi spus lui BELU ZILBER că va fi pus în libertate?

7. Ce se întâmplă în timpul anchetei lui KOFLER REMUS?

Într-un anumit moment, KOFLER se hotărăște să arăta totul și chiamă să vină un anchetator la el spre a face declarații.

Este trimis să-l ancheteze tov. lt.maj. VÂNĂTORU. Tovarășul prezintă declarațiile lui KOFLER, lt.col. DINCA. Acestea după ce citește declarațiile să un telefon imediat lui BIRTAȘ la care îi trimite urgent declarațiile. În declarații se vorbea și de col. BIRTAȘ (vezi pag.). DINCA dispune ca toate declarațiile lui KOFLER să fie prezentate lui BIRTAȘ. Se pune întrebarea.

Anatomia comunismului

Dece a trimis DINCA declarațiile lui KOFLER la colonelul BIRTAȘ? BIRTAȘ nu avea nimic în comun cu toată ancheta. Nișă nu facea măcar parte din Direcția de cercetări.

În declarația lui KOFLER, acesta arată cum a săbotat acțiunile Partidului în lupta împotriva nemților. El arată cum a provocat o cădere la Constanța, prin procurarea unui material incendiар, dar care așa era aranjat, că cel mult afuma numai gardurile și arată că acest material a fost procurat de un specialist. Specialistul în cauză este lt. col. DINCA, (vezi pag.63) același DINCA de mai sus. În momentul cînd DINCA a citit declarațiile lui KOFLER s-a și grăbit să spună că KOFLER minte și nu spune adevarul, cu materialul incendiар. Vroia probabil să arate că KOFLER în general arată numai minciuni. În realitate declarațiile lui KOFLER sunt realități petrecute.

În Februarie sau Martie 1951 cînd se hotărăște reluarea anchetei grupului PĂTRĂȘCANU. Cu conducerea acestei anchete este însărcinat tov. g-ral. MAZURU și col. DULGHERU. Practic însă se ocupă de ea col. DULGHERU.

Am rămas cu impresia că tov. g-ral MAZURU se ferește de această anchetă. Am dedus-o din faptul că ori de câte ori am fost la el, nu mi-a dat absolut nici un sprijin, nici o vorbă măcar. A luat la cunoștință ce i-am spus și atâtă tot.

8. Cum a condus col. DULGHERU această anchetă?

ȘTEFĂNESCU ALEXANDRU și zidentul spiona-jului englez în România și care a fost conducătorul acțiunii criminale îndreptate împotriva Partidului prin FORIȘ-KOFLER-PĂTRĂȘCANU, este dat în ancheta maiorului ANTONIU, care a fost ajutorul col. DULGHERU, demascat apoi ca trădător. Cum duce această anchetă ȘTEFĂNESCU, din îndemnul col. DULGHERU? Îi anchetează o oră pe săptămână și apoi îi părăsește definitiv, deoarece DULGHERU îi spune, să-l lasă pe ȘTEFĂNESCU mai incet, că nu este un element important, iar problema e "zaharisa" și lipsită de perspectivă. (vezi pag. 67) Cu ce interes au acționat în acest fel maiorul ANTONIU și col. DULGHERU.

În tot timpul, col. DULGHERU nu dă absolut niciun sprijin acestei anchete. Îi lasă pe anchetatori să ancheteze cum vor ei. Nu execută asupra lor absolut nici un control. Anchetatorii anchetează cum îi taie capul, iar la elementele cele mai importante, cele mai grele pune pe cei mai slabii anchetatori, cum este cazul maiorului DUMITRESCU și a lui ANTONIU (la TORO-

SIAN, GOLOPENȚIA, CALMANOVICI, ȘTEFĂNESCU, etc.)

Mai mult, după anumit timp în mod tacit, este predată ancheta sub conducerea maiorului DUMITRESCU, unul din cei mai slabii și mai incapabili om din Securitate, lucru ce se va dovedi îndată din faptele de mai jos. Cu ce scop s-a făcut acest lucru, dacă nu acela de a înmormânta definitiv această anchetă.

La arestarea lui Kofler s-au găsit niște documente ale lui CALMANOVICI, care confirmă acțiunea de trădare a Partidului de către KOFFLER-CALMANOVICI-PĂTRĂȘCANU, etc. Aceste documente de o importanță excepțională pentru cercetările noastre, sunt studiate de nimeni până aproape în ultimul timp, iar cînd se recurge la ele, în loc să fie folosite în scopul cercetărilor, spre a demasca acțiunea criminală dusă împotriva Partidului, dimpotrivă, sunt folosite împotriva cercetărilor, spre a nu fi demascată acțiunea criminală dusă împotriva partidului. Iată faptele:

În documentele respective sunt o mulțime de nume conspirative, care identificate ne dau răspunsuri la acțiunea de trădare FORIȘ-KOFLER-PĂTRĂȘCANU-CALMANOVICI, etc. În loc să se ducă ancheta cu atenție, la identificarea acestor nume și la lămurirea textelor convenționale, aceste documente i se pun în față la CALMANOVICI (vezi pag.72), ceiace însăcumă că în primul rînd, CALMANOVICI își dă seama că noi le avem în mână lucru pe care până aici el nu-l știe. În al doilea rînd își dă seama, că noi nu cunoaștem conținutul lor, iar identificarea numelor o ascunde sub formula "nu mai le jin minte".

Timp de un an, i se spune în ciuda faptului că a fost prinț cu minciuna, că va fi pus în libertate, întrucăt cercetările nu au stabilit nimic în sarcina lui (vezi pag.73)

Acest fel de anchetare a lui CALMANOVICI a dus la situația ca noi astăzi să-l anchetăm pe CALMANOVICI în condiții extrem de grele, deoarece se aștează cu maiorul DUMITRESCU care ia spus că va fi pus în libertate, dovedindu-se "nevinovăția" lui. Când tov. lt. MICIS TEODOR, care anchetează pe CALMANOVICI îl întrebă pe maiorul DUMITRESCU care îl anchetează mai înainte, cu ce anume a arătat el din documentele respective lui CALMANOVICI, DUMITRESCU spune că nu mai ține minte ce ia arătat și ce nu, ca apoi să revie și să spună că nu a arătat nimic. Nici măcar acum bunăvoiește de a ajuta ancheta.

(continuare în numărul viitor)

Opoziția – încotro?

RODICA CHELARU

Semnalele ofensivei electorale a puterii – mai cu seamă ale principalului partid de guvernămînt, PDSR – sănt tot mai numeroase. Întele vîzute indică ambiția sa nedisimulată de a păstra cu orice preț puterea politică și economică. Peste vară, liderii PDSR au bătut țara-n lung și-n lat, iar declarațiile lor nu lasă nici o umbră de îndoială asupra intențiilor de a-și netezî drumul spre a obține victoria în alegeri. Începînd cu structurile locale ale diferitelor instituții de stat. Sînt direct vizări subprefecții, directorii și, nu în ultimul rînd, primarii care – în ciuda multiplelor presiuni – nu s-au înregistrat încă în PDSR. De altfel, prima fază a ofensivei puterii a însemnat o lungă serie de demiteri și suspendări de primari aleși pe listele opoziției sau ca independenți, motivele fiind cel mai adesea nefondate juridic. Televiziunea națională a contribuit substanțial la mediatisarea liderilor PDSR, guvernului și a președintelui Iliescu, formula cunoscută a vizitelor de lucru constituind un înveliș electoral ideal. Apoi, programul de privatizare în masă – care se încăpăținează și rămîne o necunoscută pentru populație –, aniversări istorice cu tentă festivă, înmînarea steagurilor de luptă au fost tot atîțea preteze pentru echipa aflată la putere de a-și face aproape zilnic apariția pe micul ecran, la ore de maximă audiență. În fine, PDSR promite să atace frontal în sesiunea parlamentară care tocmai a început o serie de proiecte de lege care zac prin sertare de multă vreme. Adoptarea lor este menită a crea iluzia în rîndul electoratului că promisiunile PDSR de acum aproape patru ani ar redeveni seducătoare. O simplă inventariere a scandalurilor de corupție, la toate nivelele, ar putea însă ușor spulbera o asemenea intenție.

Firesc, se pune întrebarea: unde se află opoziția în acest tablou politic? Aparițiile ei publice dă impresia dacă nu a unei încremeniri, atunci a unei prestații precate, șovâielnice, desincronizate. Chiar și atunci cînd a părut că-și adună forțele pentru o replică severă la adresa actualei guvernații, opoziția s-a potocnit în propriile disensiuni și orgoli. Convocarea unei sesiuni extraordinaire a parlamentului, cerută de PD și PL '93 spre a re-

zolva criza grăului, a fost ratată. Cererea oficială n-a putut fi onorată nici măcar de echipele parlamentare ale celor două partide, deoarece mulți dintre membrii lor se aflau în vacanță. În același timp, Convenția Democrată a evitat să se angajeze în acest demers, găsind în replică propria soluție: moțiune de cenzură împotriva politicii agrare a guvernului Văcăroiu. Temporizare, au șoptit unii. Înțelegere pe sub mînă, au clamat liderii PD și PL '93. Succesul unei moțiuni de cenzură are însă nevoie de două condiții. Prima – unitatea fără fisuri a opoziției. A doua – abilitatea liderilor ei de a specula unele divergențe din sînul coaliției guvernamentale, atragînd voturile unor parlamentari ai PUNR, PSM și PS-Mohora. Pînă acum, aceste condiții n-au fost întrunite, de vreme ce cabinetul Văcăroiu nu s-a clîntit din Palatul Victoria. Ultima încercare în aceste sens a CDR a demonstrat că de departe se află opoziția de sincronizarea acțiunilor ei politice.

Rezerva Convenției Democrate față de inițiativa PD și a partidelor care au părăsit alianța are rădăcini mai adînci și aduce în prim-plan divergențele care continuă să macine opoziția, împiedicînd astfel unirea linilor sale de forță într-un punct precis cu impact eficace. În spatele multor inițiative ale PD, liderii Convenției bănuiesc intenții uzurpatoare. Ambiția declarată a partidului condus de Petre Roman de a forma un al doilea pol al opoziției, speculînd spargerea CDR, ar fi principalul reproș pe care î-l adresează liderii alianței. Așa încît era aproape previzibil ca "episodul grăului" să dea naștere unei noi tensiuni în sînul opoziției.

De altfel, Convenția Democrată aspiră mai departe la rolul de locomotivă a opoziției. Precentajele ei parlamentare ar justifica această ambiție, deși prestația sa estivală, cel puțin, a fost estompată. O explicație ar fi absența îndelungată, din motive de sănătate, a liderului PNȚCD, Cornelius Coposu. O dovedește, între altele, inventarul de bălbîșeli politice ale opoziției pe care dl. Coposu l-a întocmit imediat după revenirea sa în țară. Slăbiciunile Convenției explică și avertismentul dur pe care i l-a adresat președintele PNȚCD: "Dacă nu veți reuși să

cîștiagați alegerile, aveți «șansa» să trăiți încă 10 ani sub comuniști". O afirmație care nu lasă dubii asupra mizei viitoarelor alegeri și, desigur, asupra duratării luptei electorale. Dar, în același timp, avertismentul d-lui Coposu înseamnă și recunoașterea, fără false pudori, a momentului de criză prin care opoziția trece din nou. Propriul său partid, PNȚCD, n-a fost ocolit de furtuni. Orgoliile strunite de liderul țărănist au scăpat din frîu. Tineretul bate din picior și nerăbdare să ajungă sus, seniorii vor să păstreze supremăția în decizia politică. La centru și în organizații locale frearmățul din ultima vreme ar putea indica un partid și posibil schimb de ștafetă. Este de așteptat că, în toamnă, Congresul PNȚCD să limpezească apele.

Dacă țărănișii se află în reașezare, liberalii conduși de Mircea Ionescu-Qintus par să-și fi regăsit matca. Încet, dar sigur, PNL a redobîndit o parte din gloria pierdută de mișcarea liberală în ultimii cinci ani, fără a străluci totuși prin inițiative de răsunet. Urmînd politica pașilor mici, PNL pare să se fi cantonat în așteptare, după ce momentele unificării liberales au fost ratate unul cîte unul. Micul dar vanitosul PNL-CD și președintele său, Niculae Cîrveni, opun încă rezistență unificării în cadrul CDR, proces care înseamnă, în definitiv, asimilarea lui în PNL. Impresia de coexistență pașnică din sînul Convenției Democrate ar putea fi însă pusă la încercare de întocmirea listelor comune pentru alegeri. Este probabil ca PNL să emîte pretenții serioase la locuri fruntașe și procentaj egal cu PNȚCD, incomodînd societatea acestuia. Posibila ridicare a ștachetei electorale la 5 la sută pentru partide și la peste 10 la sută – sau chiar mai mult – pentru alianțele politice ar putea tulbură armonia afișată de CDR. Viața politică din România ultimilor cinci ani a dovedit că partidele mici au pretenții mari. În afară de PNL-CD, Convenția numără alte două partide cotate ca minusculă: UCD și PER. Noua lege electorală ar putea, deci, obliga Convenția să-și reconsideră actuala compoziție politică, riscul fiind apariția unor tensiuni între membrii săi.

Deocamdată însă, CDR pare să prefere discreția politică atât în privința pregătirilor electorale, cât și a programului și soluțiilor pe care le va prezenta alegătorilor. Este de așteptat ca temele de atac să fie problema națională și flagelul corupției. Delimitarea tot mai netă a partidelor din opoziție față de UDMR indică o alinăre către poziții naționaliste. Electoratul din Transilvania este o redută importantă care se cere cucerită. Iar sensibilitatea lui față de problema națională poate fi,

astfel, ușor speculată. Recentele declarații ale liderului PD, Petre Roman, la Cluj că partidul său a rupt relația cu UDMR, precum și atacul liderului țărănist, Cornelius Coposu, la adresa pretenților UDMR de a schimba legătura învățămîntului sănătos și doar două exemple. Cît privește corupția, partidele din Convenție au un atu deloc neîngrijit: reprezentanții lor s-au păstrat în afara cercului, nu doar pentru că nu s-au aflat la putere, și cum susțin adversarii lor politici. Cît deabil va ști CDR să folosească în campania electorală acest avantaj rămîne de văzut.

Ridicarea pragului electoral ar trebui să aibă ca efect imediat o necesară decantare politică. Perspectiva de a nu mai intra în viitorul parlament ar amenința în special acele partide care au trecut prin sciziuni. Cele patru partide care au păstrat Convenția se străduie să demonstreze că procentele lor de audiență în sondajele de opinie ale ultimului an nu ar fi, în realitate, atât de reduse. Dacă pentru UDMR lucrurile sunt limpezi, deoarece are un electorat stabil, PL '93, PAC și PSDR Cînescu ar putea avea insomnii. Forțate de împrejurări, ele ar putea opta în extremis fie pentru o fuziune – cazul PSDR Cînescu/PD –, fie pentru o reorientare către Convenție – tentativa de reapropiere de aceasta a PL '93. Deocamdată, PAC se menține pe poziția de a înfrunta singur valul electoral, evitînd orice angajare într-o alianță politică de conjunctură.

Așadar, tabloul opoziției este departe de a fi unul de familie. Divergențele care o macină pot însemna tot atîțea insuccese în sesiunea parlamentară, cînd sunt de așteptat mari tensiuni între coalitia guvernamentală și opoziție, pe de-o parte, și în interiorul fiecărei dintre cele tabere, pe de altă parte. Orice pronostic se poate dovedi hazardat în acest moment. Ceea ce însă apare tot mai clar este că opoziția are de jucat o carte mare. Sentimentalismele, vanitățile, veleitățile și dilettantismul politic reprezintă un balast care ar putea costa mult opoziției. Căci un eșec sever în alegeri ar putea pune în discuție chiar echilibrul politic al oricărei democrații: binomul putere/opoziție.

RODICA CHELARU – She Graduated from the Faculty of Philology, Department of French Language.

Currently, she works as journalist.

Ordonanțe și dezechilibre

VARUJAN VOSGANIAN

Delegarea legislativă este prevăzută în Constituție și face obiectul de reglementare al Titlului III (Autorități publice) –, Capitolul IV (Raporturile Parlamentului cu Guvernul). Să dăm citire acestui articol:

(1) Parlamentul poate adopta o lege specială de abilitare a Guvernului pentru a emite ordonanțe în domeniile care nu fac obiectul legilor organice.

(2) Legea de abilitare va stabili, în mod obligatoriu, domeniul și data pînă la care se pot emite ordonanțe.

(3) Dacă legea de abilitare o cere, ordonanțele se supun aprobării Parlamentului, potrivit procedurii legislative, pînă la împlinirea termenului de abilitare. Nerespectarea termenului atrage încetarea efectelor ordonanței.

(4) În cazuri excepționale, Guvernul poate adopta ordonanțe de urgență. Acestea intră în vigoare numai după depunerea lor spre aprobare în Parlament. Dacă Parlamentul nu se află în sesiune, el se convoacă în mod obligatoriu.

(5) Aprobarea sau respingerea ordonanțelor se face printr-o lege în care vor fi cuprinse și Parlamentele ale căror efecte au încetat potrivit aliniatului (3).

Ce conluzii de ordin procedural tragem de aici? În primul rînd, că ordonanțele nu pot reglementa domeniul organic (sistemul electoral, partidele politice, apărarea autorității juridice, codul penal, statutul funcționarului public, contenciosul administrativ, regimul general al proprietății, raporturile de muncă și sindicale, învățămîntul, cultele, administrația locală, zonele economice exclusive). Precum se vede, din domeniul organic sunt exceptate problemele fiscale și bugetare. Aceasta va avea un efect determinant asupra proliferării ordonanțelor în timpul guvernării Văcăroiu.

În al doilea rînd, se observă că pentru delegare legislativă este necesară o lege specială de abilitare. În timpul actualei guvernații, legile de abilitare au fost următoarele:

– Legea 58/10 iulie 1993 privind abilitarea Guvernului de a emite ordonanțe și autorizarea contractării și garantării unor credite externe, precum și a contractării unor împrumuturi de stat;

– Legea 4/13 ianuarie 1994 privind abilitarea Guvernului de a emite ordonanțe și autorizarea contractării și garantării unor credite externe;

– Legea 72/16 iulie 1994 privind abilitarea Guvernului de a emite ordonanțe;

– Legea 1/1995 privind abilitarea Guvernului de a emite ordonanțe;

– Legea 81/1995 privind abilitarea Guvernului de a emite ordonanțe.

Concluzia care derivă de aici este că Guvernul nu a ratat nici o vacanță parlamentară, începînd cu vara anului 1993, pentru a solicita delegare legislativă. În plus, se poate aprecia că – deși pare paradoxal – cea mai mare densitate legislativă a fost înregistrată în actuala legislatură tocmai în timpul... vacanțelor parlamentare.

Să ne reîntoarcem la textul constituțional. Pînă în prezent, toate legile de abilitare au obligat Guvernul să depună, spre apăsare, ordonanțele la Parlament, termenul-limită fiind începutul sesiunii următoare. Nu au fost înregistrate situații de nerespectare a termenului.

Să vedem acum, pentru început, cu o simplă apreciere cantitativă, ce a însemnat delegarea legislativă.

În 1993, Guvernul a emis 27 de ordonanțe, față de 95 de legi căreiau fost votate și promulgate. În 1994, Guvernul a emis 70 de ordonanțe față de un număr de 146 de legi votate și promulgate. În 1995 au fost votate 44 de ordonanțe față de 84 de legi votate și promulgate pînă în prezent. La acestea trebuie adăugate un număr de două ordonanțe de urgență în 1993 (nr. 1 privind unele măsuri pentru aplicarea taxei pe valoare adăugată și nr. 2 cu privire la rectificarea bugetului de stat pe anul 1993), două ordonanțe de urgență în 1994 (nr. 1 cu privire la rectificarea bugetului de stat pe anul 1994 și nr. 2 cu privire la rectificarea bugetului asigurărilor de stat pe anul 1994) și o ordonanță de urgență în anul 1995 (cu privire la condițiile de creștere a salariilor în anul 1995 la regii autonome și societăți comerciale cu capital majoritar de stat).

Se observă din cele de mai sus că nu avem de-a face cu o delegare legislativă pe perioade scurte, ci, practic, cu o delegare de competențe dinspre Parlament spre Guvern. Față de 325 de legi promulgate, Guvernul a emis 146 de ordonanțe. Dacă adăugăm la acestea cele 28 de ordonanțe rămase moștenire de la Guvernul Stolojan și Ordonația de urgență nr. 1/1992 privind rectificarea bugetului pentru 1992, avem următoarea situație care ne lasă perplecsi: ca număr de acte normative cu putere de lege, Guvernul a emis pentru actuala legislatură 175 de ordonanțe față de cca. 350 ale Parlamentului. Raportul este de 1/2! Dacă adăugăm la acestea miile de hotărîri,

republicări, ordine ale ministrilor, norme metodologice vom vedea că adevăratul colos normativ al țării nu este Parlamentul, ci Guvernul. Iar dacă, din lista legilor votate de Parlament le scădem pe cele ce privesc ratificările de acorduri bi- și multilaterale, vom vedea că, practic, raportul de acte normative cu putere de lege care au incidență asupra societății românești este aproximativ egal.

Consecință uluitoare, care trebuie să dea de gîndit politologilor care meditează la echilibrul puterilor în stat în România postdecembristă.

Dar consecințele nu se opresc aici. Nu trebuie uitat, în primul rînd, că ordonanțele înseamnă un soc legislativ, care creează neliniști și confuzie. În vara anului 1994 (iulie-august) au fost promulgate 47 de ordonanțe. Cine are timp să le citească, darmite să le anticipateze efectele?!

Ordonanțele trebuie aprobate de Parlament. E drept, unele au fost respinse. Majoritatea însă, au fost aprobate. Parlamentul a oprit activitatea legislativă strategică pentru a dezbat ordonanțele. Unele dintre acestea s-au dovedit utile, altele însă (ca, de pildă, cea privind întreprinderile mici și mijlocii sau reorganizarea regiilor autonome) au fost lozinci înșirate pe hîrtie. În acest timp, Parlamentul a tîrît, vreo trei ani, legea țurselor de valori, vreo cinci ani legea învățămîntului, vreo doi ani legea falimentului. Iar altele, cum ar fi legea concurenței, legea cadastrului, legea cultelor, legea avocatului poporului (un întreg capitol constituțional fără reglementare juridică specifică!) sunt încă în procedură sau nici măcar atât.

Dacă legea de abilitare prevede termenul în care ordonanțele vor putea fi emise de Guvern și termenul pînă la care ordonanțele respective trebuie înaintate Parlamentului spre aprobare, nu se precizează nicăieri termenul pînă la care Parlamentul le va adopta sau le va responde. Astfel, există ordonanțe care, de mai bine de un an, așteaptă să fie discutate. Probabil că recordul în materie îl deține Hotărîrea 804 din 1991 privind impozitul pe profit, în fond o ordonanță care nu a fost niciodată dezbatută în plen pe articole și care a fost modificată printr-o altă ordonanță, nr. 70/1994, care nici măcar nu a intrat în procedură pe comisii de specialitate! Nu mai vorbim de faptul că, uneori, ordonanțele anulează chiar legi sau părți de legi deja în vigoare, fără ca ele să fie devenit legi la rîndul lor. Astfel, Ordonația 70/1994 anulează, în Capitolul Dispoziții finale, toate facilitățile din Legea 35/1991 privind regimul investițiilor străine. Să ne imaginăm ce gîndește un partener extern despre cadrul legislativ românesc când află că o lege votată în Parlament este modificată de Guvern printr-o ordonanță și, nu oricum, ci eliminîndu-i cele mai importante facilități.

Deoarece ordonanțele nasc efecte odată cu punerea lor în aplicare, este dificil ca Parlamentul să le poată modifica ulterior. Este, de pildă, situația rectificărilor bugetare, care presupun o orientare a cheltuielilor, din

care unele se și consumă pînă cînd Parlamentul sfîrșește procedura. Un asemenea caz se petrece sub ochii noștri: Ordonația 40/1995 cu privire la rectificarea bugetului de stat pe 1995 este dezbatută în Parlament în timp ce banii se cheltuie deja potrivit ordonanței. Cum s-ar spune, prinde orbul, scoate-i ochii...

Ajungem acum la punctul cel mai important, în opinia mea. Analizînd domeniile de reglementare a ordonanțelor, ajungem la o concluzie stupefiantă: întreaga politică fiscală și controlul politiciei bugetare, în perioada guvernării Văcăroiu, s-a făcut prin ordonanțe. Impozitul pe profit, impozitul pe salarii, impozitul pe valoarea adăugată, tariful vamal, sistemul de licențe și contingentări etc. etc. Doar impozitul pe venitul agricol a fost votat, ca să zic așa, cuviincios. Unele reglementări au fost consfințite prin lege, altele, cum ar fi impozitul pe profit și întreaga politică fiscală a profitului, nu au fost încă dezbatute. Aceasta aduce o atingere spiritului Constituției, care spune că impozitele se stabilesc numai prin lege. Si ordonanțele nu pot fi schimbate cu o lege, deși produc același efect, deoarece:

- nu fac obiectul dezbatării parlamentare și populare prealabile și nu permit, așadar, acordul opoziției la dezbatere;
- nu sunt promulgate de președintele țării;
- nu pot fi contestate la Curtea Constituțională.

Rectificările bugetare s-au făcut întotdeauna prin ordonanțe și au fost aprobate ca atare.

Faptul că politică fiscală și cea bugetară sunt reglementate ocolindu-se legitimitatea forului legislativ, este o gravă știrbire a spiritului echilibrului puterilor în stat.

Utilizarea pînă la exces a ordonanțelor dovedește că între Guvern și majoritatea pro-guvernamentală, deci Parlament, nu există comunicare și o colaborare eficiente. Cum Guvernul emite hotărîri pentru organizarea execuției legilor și delegarea legislativă este o formă limitată și atipică de exercițiu a puterii executive, folosirea în exces a abilității este pe cale să devină un factor de dezechilibru între cele două puteri.* □

* Vezi articolul meu, "Echilibrul puterilor: Parlament versus Guvern", în *Sfera Politicii*, nr. 13, ianuarie 1994.

VARUJAN VOSGANIAN (1959) – He graduated from the Academy of Economics Studies and of the University of Bucharest, (Department of Mathematics).

Member of the Romanian Parliament from the Union of Armenians.

He has authored over 200 articles and various essays.

Evoluții geopolitice în Europa Centrală

după încheierea Războiului Rece

MIHAEL DOBRE

After setting out to define the Central Europeanness in terms of history and culture, the author makes an overview of the principal post-Cold War geopolitical developments in the Central European area. His main point is that the Central European identity has been reflected in some specific forms of regional cooperation, namely the Visegrad Group and the Central European Initiative. Furthermore, consideration was given to Westerners' attitude towards the Central European societies, being emphasized that the Czech Republic, Poland, Slovakia and Hungary are usually identified as the most likely candidates to the EU and NATO enlargement and that a decision is probably under way, which will make differentiations between the aforementioned countries and the other countries of East-Central European area.

Peroada de confruntare specifică Războiului Rece stabilise un cadru rigid de abordare a problematicei securității internaționale, continentului european fiindu-i acordată, în acest context, o importanță aparte. Această atenție deosebită era fără îndoială justificată de faptul că Europa constituia principala zonă de confruntare între superputeri și, drept urmare, fusese divizată după al doilea război mondial, zona de contact între cele două tabere fiind definită, în linii mari, de ceea ce Winston Churchill numea, în discursul său la Fulton în 1946, "cortina de fier".

Această divizare a vechiului continent, realizată pe fondul unei polarizări fără precedent a lumii politice mondiale în jurul a două superputeri ostile atât ideologic cât și geopolitic, a dus la încărcarea unor termeni geografici cu conotații ideologice. "Estul" și "Vestul" au ajuns, astfel, să definească două lumi aflate în opozitie, într-o luptă fără scrupule pentru înțăietate. În fiecare din cele două lumi își găsea aplicare – în mod evident, în forme diferite – principiul formulat de liderul sovietic I.V. Stalin în 1944, în prezența unei delegații a comuniștilor iugoslavi, condusă de Milovan Djilas: "Acest război nu este precum celelalte din trecut; acela care ocupă un teritoriu, își impune acolo propriul său sistem social. Fiecare își impune propriul său sistem în măsura în care anunțata de care dispune are puterea să facă acest lucru".¹

Este lesne de înțeles că, într-un raport de forțe constituit prin punerea în practică a unui asemenea principiu, nici o altă formă de exprimare a unei identități distincte în spațiul european nu putea subzista, fiind sufocată de tensiunea lumii bipolare. Nu este de mirare că acesta a fost și cazul statelor europene care se identificaseră până atunci ca reprezentante ale Europei Centrale și care intraseră în sfera de influență sovietică.

Renașterea unui concept

Anii '80 ai acestui secol au adus însă indicii indubitate că Războiul Rece se afla în faza sa terminală. În acest cadru, teme de neabordat în decenile anterioare din cauza rigorilor ideologice impuse de dominația sovietică au putut reveni în dezbaterea intelectuală din țările cuprinse în imperiul extern sovietic. Astfel, pe măsură ce "Estul" și "Vestul" tineau să se reîntoarcă la situația de pure reprezentări geografice, problema Europei Centrale a revenit cu putere în atenția societăților care fuseseră considerate până atunci ca reprezentante ale "socialismului real".

Momentul relansării dezbatelii cu privire la Europa Centrală este în general considerat a fi publicarea în 1984, de către scriitorul dizident ceh Milan Kundera, a eseului intitulat "Tragedia Europei Centrale".² Pentru

Kundera, Europa Centrală sau "Mitteleuropa" însemna "frontiera răsăriteană a Occidentului", o zonă nesigură de mici națiuni cuprinse între Germania și Rusia, care au devenit independente în 1918 și au intrat, după al doilea război mondial, în zona de dominație sovietică.³ În aceste condiții, țări precum Ungaria, Polonia și Cehoslovacia erau văzute ca reprezentând nu atât părți ale "Europei răsărite" – aşa cum situația geopolitică a acelor timpuri le definea –, ci "Occidentul răpit" de sovietici, care avea dreptul legitim de a î se recunoaște o identitate europeană înțeleasă într-un cadru mai larg. Scriitorul ceh, pornind de la considerentul că forțele decisive în constituirea și exprimarea identității unei națiuni sunt trecutul istoric și mai ales cultura acesteia și nu evoluția sinuoasă a sistemului politic, a formulat convincerea că pentru țările avute în vedere tradițiile istorice și culturale atestau caracterul și orientarea lor pur europeană.⁴ Din această perspectivă, mișcările revendicative, democratice și, în unele situații, anticomuniste care au marcat evoluția postbelică a acestei regiuni – în Ungaria în 1956, în Cehoslovacia în 1968, iar în Polonia în 1956, 1968, 1970 și 1981 – au fost considerate nu ca "o dramă a Europei răsărite, a blocului sovietic, a comunismului", ci ca "o dramă a Occidentului – un Occident care, răpit, dislocat și cu creierul spălat, insistă totuși să-si apere identitatea".⁵

Eseul lui Milan Kundera a stârnit reacții diverse, atât de susținere, cât și de contestare,⁶ îl rezolvarea astfel începută s-a extins și asupra altor probleme, cum ar fi definirea identității europene în general sau relațiile Europei Centrale cu Rusia.⁷ Neintenționând să intrăm în elementele de detaliu ale acestei dezbateri, ne vom limita la a menționa numai două dintre ideile pe care le considerăm a fi mai semnificative. Astfel:

a) Este larg susținută părerea că definirea "central-europeanismului" – ca și a ideii de Europa în ansamblu – nu se poate face după criterii geografice, ci cu precădere pe fundamente istorice și culturale. Astfel, apartenența la Europa a însemnat apartenența milenară la Creștinătate, iar în condițiile intrării lumii creștine răsărite în sub dominație tătară (în Rusia) și otomană (în Balcani), Creștinătatea a devenit sinonimă cu Europa catolică.⁸ Spargerea unității lumii catolice după Reforma religioasă și impunerea Contrareformei, precum și orientarea diferită a europenilor după mariile descoperiri geografice și apariția celei de-a doua șerbirii în teritoriul de la

est de Elba au făcut ca apartenența la Europa să fie motivată, mai ales din secolul al XVIII-lea, de identificarea cu o cultură umanistă intens secularizată. Această dublă moștenire – creștină și umanistă – "explică de ce Biserică și intelectualii, religia și cultura sunt încă în Europa Centrală primele focare de identificare cu Europa, mai ales în vremuri de restricție".⁹

b) O întrebare căreia cu greu i se poate găsi un răspuns adecvat este aceea referitoare la cine sunt central-europenii. În mod firesc, răspunsurile diferă de la un popor la altul, permisind însă o pătrundere în motivele implicate, ca și în percepția pe care un popor o are în legătură cu vecinii săi. Ungurii, ca și cehii, sunt tentați să considere teritoriul vechiului Imperiu austro-ungar ca fiind nucleul istoric al Europei Centrale, pe care preferă de altfel să o numească "spațiul dunărean". Pe de altă parte, polonezii consideră că Europa Centrală cuprinde popoarele creștine occidentale care locuiesc teritoriul dintre Germania și Rusia, excludând astfel pe germani, dar cuprinzând în interiorul zonei popoarele baltice. Considerăm însă că sugestivă pentru dilema născută din această întrebare ar putea fi aprecierea făcută, cu o nuancesă de umor, de istoricul ceh Karel Bartošek atunci când definea o imagină federală central-europeană: "În afară de cehi, cine ar trebui să participe? Slovacii? Pe bună dreptate. Polonezii? Da, este dificil să procedezi altfel. Austriei? Bineînțeles. Iugoslavii? Da, dar nu toți. Germanii? Da, dar cum? Ei sunt prea mari pentru a fi confortabili. Astfel, încheiem prin a cinsti lansarea federației cu ungurii".¹⁰ Este astfel întrețărită o relativă delimitare a sferei de cuprindere a Europei Centrale, corespunzătoare datelor fundamentale istorice și culturale ale evoluției unor popoare care, deși prezintă interese diferite, au numeroase elemente comune. Aceste elemente trec cu mult dincolo de prezența lor în cadrul a ceea ce a fost imperiul habsburgic/austriac/austro-ungar și, în mod semnificativ, s-au făcut simțite în perioada de după prăbușirea regimurilor comuniste.

Sfîrșitul Războiului Rece și Europa Centrală

Identitatea central-europeană, definită de Milan Kundera pe fundamente istorice și culturale și manifestată de o manieră contradictorie de-a lungul secolului al XX-lea – pentru a nu aminti decât primul dictat de la

Viena, din noiembrie 1938, cînd Ungaria și Polonia au participat la a doua etapă a destrămării Cehoslovaciei interbelice –, avea să fie reafirmată după încheierea Războiului Rece, determinînd semnificative reașezări geopolitice. Din această perspectivă, se cuvine a fi menționate, cu precădere, două inițiative de cooperare, două structuri distincte care, prin compoziția lor, reflectă și abordările diferite cu privire la statutul de central-european: "Gruparea de la Vișegrad" și "Inițiativa Central Europeană".

1. Gruparea de la Vișegrad – cunoscută la început sub numele de "Gruparea Trilaterală" – s-a constituit în mai 1990, în urma unei reuniuni la nivel înalt desfășurată la Bratislava, și a avut drept scop inițial ordonarea relațiilor interne și externe ale Cehoslovaciei, Ungariei și Poloniei în condițiile destrămării Consiliului de Ajutor Economic Reciproc și a Organizației Tratatului de la Varșovia. Asocierea celor trei țări a părut firească, nu numai ca urmare a legăturilor istorice și culturale sau a existenței unor experiențe similare în ceea ce privește evoluția sub regim comunista, dar și datorită scopurilor lor comune de a deveni membri ai Comunității (apoi Uniunii) Europene și ai NATO, obiective lărgite formulate la scurt timp după revenirea la democrație.

A doua reuniune la nivel înalt, desfășurată în februarie 1991, la Vișegrad, avea să dea caracterul specific al cooperării dintre cele trei țări, ceea ce s-a reflectat și în faptul că gruparea a început să fie desemnată după numele acestei mici localități din nordul Ungariei. De altfel, autoritățile ungare au ales în mod simbolic Vișegradsul pentru găzduirea reuniunii, întrucât în această veche capitală a regatului ungar s-au întîlnit, la 1335, Ioan I de Luxemburg, regele Cehiei. Cazimir al III-lea, regele Poloniei și Carol Robert de Anjou, regele Ungariei, cu scopul de a evita războiul prin soluționarea pașnică a disputelor lor teritoriale.

"Declarația de la Vișegrad", adoptată la 15 februarie 1991, a mutat accentul colaborării dintre cele trei țări de la disocierea de structurile de alianță bi- și multilaterală ale fostei "comunități socialiste", la integrarea în structurile occidentale prin eforturi comune și coordinate. Evident să se constituie într-o organizație internațională cu scopuri specifice, membrii grupării doreau în principal să-și demonstreze disponibilitatea de coopera-

re față de forurile comunitare, prin strînsse consultări reciproce și apropierea în comun de Uniunea Europeană. Această voineță politică a fost concretizată în coordonarea pozițiilor în negocierile desfășurate pentru încheierea Acordurilor de Asociere la UE și în semnarea concomitentă a acestora, la 16 decembrie 1991. Un pas ulterior l-a constituit realizarea "Acordului de liber schimb în Europa Centrală" (Central European Free Trade Agreement – CEFTA), care a fost semnat la 21 decembrie 1992 la Cracovia și a intrat în vigoare la 1 martie 1993. Scopul acestui acord l-a constituit eliminarea simetrică a tarifelor vamale în raporturile dintre cele trei țări pînă în anul 2000, dar trebuie precizat că realizarea lui nu a fost și nu este un scop în sine, o alternativă la integrarea în UE, ci numai o formă de grăbire a creării condițiilor de integrare în structurile comunitare.

Pe de altă parte, nevoiea asigurării unei umbrele de securitate pentru membrii grupării – nevoie devenită mai urgentă și mai deschisă după lovitura de stat de la Moscova din august 1991 – a determinat căutarea în comun a căilor de apropiere și integrare în Alianța Nord-Atlantică. Deși a existat dintotdeauna o opozitie față de cooperarea militară regională, Declarația de la Vișegrad, și apoi cele adoptate de reuniunile la nivel înalt de la Cracovia, din noiembrie 1991, și Praga, din mai 1992, au subliniat importanța realizării de consultări pe probleme de securitate politico-militară. S-a constituit astfel un mecanism de consultări regulate între ministerele apărării din țările membre ale grupării, care se desfășoară într-un cadru bi- și multilateral și sunt legate de acțiunea amplă de reorganizare armatelor naționale. Niciodată însă nu s-a pus problema constituuirii unei structuri independente de securitate și aceasta deoarece opțiunea fundamentală a acestor țări a constituit-o aderarea la NATO.¹¹

Acest model de cooperare central-europeană a început să capete note discordante o dată cu instalarea lui Vaclav Klaus ca prim-ministru în Cehia, în iunie 1992, și finalizarea "divorțului de catifea" dintre Cehia și Slovacia, la 1 ianuarie 1993. După această ultimă dată au început să se contureze patru abordări diferite cu privire la cooperarea regională, specifice celor patru țări membre ale Grupării Vișegrad. Astfel:

– Cehia, fără cea mai avansată sub raport economic și eliberată de "povara slovacă", este adepta unei strategii minimaliste, care consideră această grupare ca o structură consultativă, sprijinită pe relații bilaterale și completată de înțelegeri multilaterale, precum acordul

CEFTA. Autoritățile de la Praga favorizează o formulă individuală de apropiere de structurile de securitate occidentale și, pentru a avea libertate deplină de acțiune, se opun sporirii gradului de instituționalizare a cooperării. Dint-o altă perspectivă, Cehia nu se opune extinderii cadrelor grupării – care se constituise ca o structură închisă –, pronunțându-se de pildă pentru admiterea Sloveniei.

– Polonia urmează o strategie radicală diferită de cea cehă și se pronunță pentru dezvoltarea cooperării ca un scop bine determinat. Ea dorește să utilizeze pe deplin posibilitățile oferite nu numai de conlucrarea în cadrul Grupării Vișegrad și al altor structuri la care participă (Inițiativa Central-Europeană, Consiliul Baltic, Grupul Euro-Arctic), ci și de tratatele bilaterale încheiate cu țările din regiune în vederea avansării pe calea integrării europene. Polonezii se consideră și spiritul conducător în cadrul grupării, fiind lesne de înțeles dorința lor de a merge în profunzime atunci când se definesc în afara sferei de interesă a Rusiei.

– Poziția Ungariei este pragmatică, prin aceea că Gruparea Vișegrad este concepută ca un proces pe care Budapesta este pregătită să-l folosească – alături de cadrul oferit de Inițiativa Central-Europeană – în vederea accederii în structurile de securitate ale Europei instituționalizate. Mai mult decît atât, reuniunile la nivel înalt ale grupării au oferit Ungariei posibilitatea de a face progrese în relațiile cu Slovacia, atât în ceea ce privește minoritatea maghiară din această țară, cît și în problema hidrocentralei de la Gabčíkovo-Nagymaros.

În sfîrșit, pentru Slovacia inițiativele comune din cadrul Grupării Vișegrad reprezintă calea de promovare a scopurilor sale de apropiere de structurile Occidentului. Fiind confruntată cu problemele legate de consecințele economice ale "divorțului de catifea" și de stabilizarea vieții politice interne, Slovacia este cea mai inconsistentă în menținerea grupării ca un front unit.¹²

În ciuda activităților anterioare, perspectivele Grupării de la Vișegrad sunt nesigure. Denumirea însăși de Vișegrad a lipsit din discursurile liderilor celor patru țări cu ocazia întîlnirii lor cu președintele american Bill Clinton, desfășurată la Praga, la 12 ianuarie 1994. Mai mult încă, la ultima reuniune la nivel înalt de la Poznań, din 25 noiembrie 1994, principalul document adoptat era intitulat "Declarația primilor miniștri ai țărilor membre CEFTA", ceea ce arată greutatea punctului de vedere ceh în cadrul grupării. Este însă firesc de refuzat că marea majoritate a propunerilor formulate au rămas la

deși proporțiile sunt schimbate ca expresie a redimensionării strategiilor de integrare europeană, ideea de cooperare în spațiul central-european își păstrează actualitatea.

2. Inițiativa Central-Europeană, cealaltă inițiativă de cooperare regională din această zonă, are o vecinătate mai mare și este rezultatul unui proces complicat de metamorfoză politică. Punctul de plecare l-a constituit formarea, în 1978, a Asociației Alpino-Adriatică ("Alpe Adria"), care avea drept scop dezvoltarea unor forme de cooperare transfrontalieră între regiuni din Austria, Italia, Iugoslavia și Ungaria. Schimbarea climatului politic european ca urmare a prăbușirii regimurilor comuniste est-europene a dus la revitalizarea grupării care, la 12 noiembrie 1989, s-a constituit ca o cooperare între guvernele celor patru țări. După admisarea Cehoslovaciei, în mai 1990, gruparea a primit denumirea de Inițiativa Pentagonală iar odată cu primirea Poloniei, în iulie 1991, aceasta s-a transformat în Inițiativa Hexagonală. Criza iugoslavă, soldată cu destrămarea vecinătății federației și slavorilor de sud, a pus gruparea în fața unor mari probleme, inclusiv a unor noi cereri de admisare. În aceste condiții, după acceptarea, în iulie 1992, a Sloveniei, Croației și Bosniei-Herțegovina, s-a decis a adoptarea denumirii actuale, Inițiativa Central-Europeană (ICE), care era menită să ofere o mai adecvată identificare a statelor ce aderaseră deja, precum și un semnal în legătură cu calitatea care trebuia înndeplinită pentru a deveni membru al acestei grupări. În prezent, ICE numără zece membri, ca urmare a destrămării Cehoslovaciei și admisiei celor două entități statale astfel create, precum și a aderării fostei Republici Iugoslave Macedonia, în iulie 1993.¹³

Încă de la începuturile sale, această grupare a rezistat tentației de a se transforma într-o organizație internațională de tip clasic și și-a fixat drept obiectiv realizarea cooperării între statele membre în cadrul unor proiecte concrete, care trebuiau gestionate de grupurile de lucru create în acest scop. După 1989 au fost, astfel, constituite 13 grupuri de lucru, în care au fost inițiate peste 100 de proiecte, cele mai ambițioase fiind acele destinate construirii de autostrăzi și de rețele de cale ferată la scară întregii regiuni. Nu este însă mai puțin adevărat că marea majoritate a propunerilor formulate au rămas la

nivelul intenției, resursele financiare ale statelor membre fiind insuficiente pentru realizarea proiectelor de infrastructură, iar criza iugoslavă constituind o piedică în plus în calea realizării cooperării concrete.

Dacă ICE arată mai bine pe hîrtie decît în realitate, aceasta se datorează funcționării vizibile a mecanismului de consultări politice, menit să sprijine punerea în practică a proiectelor de colaborare, dar care a devenit principala formă de manifestare a grupării. O întîlnire anuală la nivelul șefilor de guvern și două reuniuni pe an ale ministrilor afacerilor externe au constituit cadrul potrivit pentru exprimarea unor atitudini comune ale statelor membre în diverse probleme ale vieții internaționale, ca și pentru afirmarea voinței noilor democrații din cadrul grupării de a se integra în Europa instituționalizată.

Acest cadru de cooperare intrase într-un con de umbăr după 1992, dar există perspective de revitalizare, dată fiind, cu precădere, existența în rîndurile sale a două state membre ale Uniunii Europene, anume Italia și Austria. Chiar și aşa însă, se apreciază că potențialul grupării nu poate să satisfacă pe deplin necesitățile statelor componente, fiind necesară implicarea Uniunii Europene în ansamblu, sau cel puțin a Germaniei, adică statul care constituie cel mai important partener pentru

statul care construiește cel mai important partener pentru țările membre ale Inițiativei.¹⁴ Devine astfel semnificativă propunerea formulată de premierul ceh V. Klaus la reuniunea anuală la nivel înalt a ICE de la București, din iulie 1993, de a include Germania în rândurile grupării.

Din această perspectivă, tot atât de semnificativă ne apare reunirea recentă, la 26-27 mai 1995, în localitatea ungărească Keesthely de pe malul lacului Balaton, a președinților Ungariei, Poloniei, Cehiei, Slovaciei, Sloveniei, Italiei, Austriei și Germaniei, adică statele membre ICE, mai puțin Croația, Bosnia (pe teritoriul căror se derulează conflicte armate) și F.R.I. Macedonia (singurul stat din ICE cu populație de credință creștin-ortodoxă), dar cărora li s-a alăturat Germania. După ce au plantat în parcul castelului de la Keesthely "arborele Europei Centrale" – simbol al culturii și istoriei comune care unește aceste țări –, participanții și-au concentrat atenția asupra căilor de pregătire a societăților din Europa Centrală și Occidentală pentru integrarea europeană, fiind astfel clar delimitate statele care se identifică reciproc ca fiind central-europene.¹⁵

Europa Centrală și “imaginea celuilalt”: atitudini occidentale

Procesul de apropiere a noilor democrații europene de structurile economice, politice și de securitate care și-au dovedit viabilitatea de-a lungul Războiului Rece – anume, Uniunea Europeană, UEO și NATO – a determinat declanșarea unei competiții între fostele state comuniste, fiecare dorind ca în cazul unei extinderi a structurilor sus-amintite să nu rămână în exteriorul lor. Competiția a dus, într-o primă etapă, la postularea de către țările Grupării Vișegrad – care am văzut că se regăsesc *in corpore* în cadrul Inițiativei Central Europene – a ideii că “țările central-europene” sănăt mai pregătite pentru integrare decât “țările est-europene” (identificate cu România și Bulgaria) și, în consecință, a fost stimulată o apropiere comună de structurile Europei instituționalizate. Treptat, sub imboldul Cehiei, și în cadrul Grupului Vișegrad s-au formulat atitudini vizînd strategii individuale de integrare în structurile occidentale, fără a se renunța însă la ideea de a se acorda prioritate membrilor acestui grup.

În ceea ce privește atitudinea lumii occidentale, a fost în scurt timp împărtășită concepția că orice încercare de definire a unei arhitecturi de securitate europeană trebuie să se concentreze în principal asupra țărilor revenite recent la democrație, întrucât în această zonă au apărut problemele care au generat cele mai tragice consecințe pentru întregul continent în cursul ultimului veac.¹⁶ Dorind ca includerea noilor candidați să se facă fără a fi afectată securitatea de ansamblu a statelor componente ale UE, UEO și NATO, aceste structuri s-au străduit să ofere un tratament nediscriminatoriu, în prezent țările fost-comuniste beneficiind, cel puțin formal, de același statut față de instituțiile amintite: toate au încheiat acorduri de asociere la UE, toate sunt parteneri de asociere la UEO, toate cooperează cu NATO în cadrul oferit de Consiliul de Cooperare Nord-Atlantic și, mai recent, de "Parteneriatul pentru Pace". Aceasta este atitudinea oficială a structurilor europene și euro-atlantice, care însă, în diverse ocazii, au arătat că negocierile pentru aderare se vor purta în mod separat cu fiecare stat.

Dincolo de această atitudine, care vizează o abordare nediscriminatorie, sunt formulate tot mai des puncte

te de vedere care indică o prioritate în ceea ce privește includerea în structurile Vestului pentru țările din Gruparea Vișegrad. În acest sens se pronunță politologii celebri, precum Zbigniew Brzezinski, în opinia căruia primele țări care ar trebui vizate pentru integrare sunt Polonia, Cehia, Ungaria și Slovacia, iar procesul aderării lor ar trebui să fie încheiat până la sfîrșitul mileniului.¹⁷

Din 1993, personalități politice guvernamentale din statele occidentale – în mod deosebit ministru german al apărării, Volker Ruhe – au menționat cu prioritate cele patru state ale Grupului Vișegrad pentru a fi avute în vedere în cadrul largirii structurilor occidentale.¹⁸ Mai mult decât atât, într-un document din septembrie 1994, elaborat de liderii parlamentari ai Uniunii Creștin Democrate, principala formațiune politică germană, se pronunță pentru includerea în UE – “în jurul anului 2000” – a Poloniei, Cehiei, Slovaciei, Ungariei și Sloveniei.¹⁹ Idei asemănătoare sunt împărtășite în Congresul SUA de majoritatea republicană care, în programul intitulat “Contract cu America”, consideră că este necesară sprijinirea Poloniei, Ungariei, Republicii Cehă și Slovaciei în pregătirea pentru aderarea la NATO.²⁰

Nu diferite sunt punctele de vedere exprimate în cadrul Adunării Atlanticului de Nord, care este structura parlamentară a NATO și are o importanță relativă pentru procesul de adoptare a deciziei politice, dar este semnificativă pentru tendințele de evoluție a procesului decizional în cadrul NATO. De pildă, în Rezoluția 255 din noiembrie 1994 era solicitată asistența pentru facilitarea "tranzitiei la calitatea de membru deplin în NATO pentru Polonia, Ungaria, Republica Cehă, Slovacia și alte state din Parteneriatul pentru Pace care au ieșit de sub dominația comunistă".²¹ Tot astfel, în proiectul de Raport cu privire la lărgirea alianței, prezentat la sesiunea de la Budapesta, din mai 1995, erau identificate ca "probabile" candidate la aderare "Polonia, Republica Cehă, Slovacia, Ungaria și posibil Slovenia".²²

Desigur, exemplele nu se opresc aici, dar sunt toate exponente ale aceleiași linii de gândire. Pe de o parte, se poate constata faptul că se adună elemente pentru pregătirea unei decizii politice la nivelul structurilor europene și euro-atlantice care să marcheze depărțarea de atitudinea nediscriminatorie, afirmată în prezent în mod oficial. Pe de altă parte, este evidentă o tratare unitară a ţărilor din Gruparea Vișegrad, ca o recunoaștere a notelor lor comune și ca un semnal că ele vor face probabil

obiectul primei lărgiri a structurilor Europei instituționalizate.

În loc de încheiere

Ce pot face ţările din fosta Europă comună care sunt "evitate" cu obstinaţie în configuraarea scenariilor referitoare la viitoarea extindere a UE, UEO sau NATO şi mai ales cînd nu se ştie dacă va mai fi o două lărgire a acestor structuri? Fără îndoială, o asemenea eventualitate stîrneşte îngrijorare, iar lucrurile sunt complicate şi de faptul că România şi celelalte state nemenţiionate în "primul eşalon" nu stăpînesc datele integrale ale procesului de extindere, întrucît unele elemente vizează capacitatea lor de a propune o ofertă atrăgătoare, în timp ce altele ţin de raţiunea de a fi a structurilor însăşi.

Trebuie făcută însă precizarea că, atât timp cât nu s-a promovat în mod oficial o abordare selectivă a procesului de integrare, aceste state au posibilitatea de a utiliza toate mijloacele aflate la îndemnă pentru a-și spori capacitatea de influențare la nivelul structurilor occidentale și a împiedica, astfel, adoptarea unei asemenea decizii.

În ceea ce o privește, România este confruntată cu cerința de a se face înțeleasă în lumea occidentală, unde este vitală întărirea percepției că în societatea românească apartenența la această lume este văzută ca fiind apartenența la o comunitate de valori specifice, care au creat climatul de încredere existent între popoarele vestice și s-au constituit în fundamente ale succesului și prosperității Occidentului. După cum este cunoscut, aceste valori sunt considerate după 1989 ca unanim valabile și vizatează acceptarea regulii pluralismului politic, a guvernării democratice și a statului de drept, introducerea și funcționarea mecanismelor specifice economiei de piață, respectarea de ansamblu a drepturilor omului. Totodată, aceste valori impun asumarea spiritului european, adică a acelui mod de comportament bazat pe promovarea intereselor comune și susținerea unui mediu social și economic sănătos.

varea toleranței reciproce, inițierea confruntării, deschiderea de soluții în comun și, nu în ultimul rînd, pe ideea "reconcilierei cu istoria".

nu trebuie văzută neapărat prin intermediul apartenenței la Europa Centrală, întrucât "există din punct de vedere istoric moduri diferite de apartenență la Europa".²³

NOTE:

1. Apud Martin McCauley, *The Origins of the Cold War*, Longman, London & New York, 1991, p. 103.
2. Milan Kundera, "The Tragedy of Central Europe", în *New York Review of Books*, 26 April 1984.
3. *Ibidem*.
4. Cu altă ocazie, Milan Kundera definea, în mod explicit, Europa Centrală ("Mitteleuropa") ca fiind "O parte a Occidentului Latin care a căzut sub dominație rusă...", care se află din punct de vedere geografic în centru, cultural în Occident și politic în răsărit" (Apud William Wallace, *The Transformation of Western Europe*, Printer Publishers, London, 1990, p. 29).
5. Milan Kundera, *op.cit.*
6. A se vedea, mai ales, critica cuprinsă în articolul lui Egon Schwartz, "Central Europe- What it is and what it is not", în George Schopflin and Nancy Woods (eds.) *In Search of Central Europe*, Polity Press, London, 1989, p. 143-156.
7. Dintre lucrările apărute pe marginea acestei dezbatere, cele mai semnificative considerăm a fi: Jacques Rupnik, *The Other Europe*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1988, și George Schopflin and Nancy Wood (eds.), *op. cit.* Menționăm totodată că nu am avut posibilitatea de a consulta un studiu deseori amintit de-a lungul acestei dezbatere: Jeno Szucs, "Three Historical Regions of Europe", în John Keane (ed.), *Civil Society and the State*, Verso, London, 1988.
8. Trebuie subliniat că ideea de *Eropa* și-a făcut loc în spiritualitatea occidentală începând din secolul al XVII-lea, înlocuind ideea de *Creștinătate*. Vezi, în acest sens, Hugh Seton Watson, "What is Europe, Where is Europe? From Mystique to Politique", în *Encounter*, July-August 1985, p. 9-17.
9. Jacques Rupnik, *op.cit.*, p. 9. El atrage însă atenția asupra riscului promovării unui determinism cultural sau asupra acelui de "a exclude" unele națiuni din Europa.
10. Apud *ibidem*, p. 5.
11. Pentru problemele legate de evoluția Grupării Vișegrad, vezi Christian Meier, "Cooperation Initiatives in Eastern Central Europe", în *Aussenpolitik*, 45, 3, 1994, p. 254-262, și Magarditsch Hatzikjan, "Foreign Policy Reorientations in Eastern Central Europe", în *loc.cit.*, 45, 1, 1994, p. 52-60.
12. Cf. George Kolankiewicz, "Consensus and competition in the eastern enlargement of the European Union", în *International Affairs*, 70, 3, 1994, p. 483-484.
13. Pentru evoluția Inițiativei Central Europene, vezi Christian Meier, *op. cit.*, p. 260-261. De asemenea, A.G.V. Hyde-Price, *The European Security beyond the Cold War. Four Scenarios for the Year 2010*, SAGE Publications, London, 1991, p. 104-105.
14. Christian Meier, *op. cit.*, p. 261; Juergen Noetzold, "The Eastern Part of Europe- Peripheral or Essential Component of European Integration?", în *Aussenpolitik*, 44, 4, 1993, p. 328-329.
15. A se vedea articolul "L'Europe Centrale s'interroge sur la Grande Europe", în *Liberation*, 29 Mai 1995.
16. O poziție recentă în acest sens, la Richard Holbrooke, "America, a European Power", în *Foreign Affairs*, 74, 2, March/April 1995, p. 41.
17. Z. Brzezinski, "A Plan for Europe", în *Foreign Affairs*, 74, 1, January/February 1995, p. 32-34.
18. Cf. Timothy Garton Ash, "Germany's Choice", în *Foreign Affairs*, 73, 4, July/August 1994, p. 75-76.
19. Apud Juergen Noetzold, "European Union and Eastern Central Europe: Expectations and Uncertainties", în *Aussenpolitik*, 46, 1, 1995, p. 15.
20. *Contract with America*, House Republican Conference, Rep. Dick Armey, Chairman, 27 September 1994, p. 23, apud Stanley R. Sloan, "US Perspectives on NATO's future", în *International Affairs*, 71, 2, 1995, p. 224.
21. *Resolution 255 on NATO, Partnership for Peace and the enlargement process*, North Atlantic Assembly, Fortieth Annual Session, Washington D.C., November 1994.
22. Karsten Voigt, Tamas Wachler, Special Co-Rapporteurs, *The Enlargement of the Alliance*, Draft Special Report of the Working Group on NATO Enlargement, North Atlantic Assembly, May 1995, p. 16-17 (art. 80).
23. Jacques Rupnik, *op. cit.*, p. 22.

MIHAIL DOBRE (1960) – He graduated from the Faculty of History, University of Bucharest and holds a Master of Arts degree in Diplomatic Studies from Diplomatic Academy of London.

He currently, works with the Ministry of Foreign Affairs.

Renașterea societății civile

Discuțiile în jurul societății civile și a rolului ei în distrugerea regimurilor leniniste și în configurarea noilor democrații postcomuniste durează de mai bine de un deceniu. În ultima vreme, ele s-au extins în direcția analizei relației dintre conceptul și realitatea societății civile, pe de o parte, și viabilitatea proiectului liberal democratic, pe de alta. Nu mă refer aici la chestiuni scolare, de pură interpretare academică a unor noțiuni generale de iluminismul scoțian și dezvoltate apoi de Rousseau, Hegel, Marx sau Tocqueville, ci la ardente probleme de construcție a unui spațiu propice comunicării și acțiunii pluraliste. Cu alte cuvinte, dezvoltarea societății civile face parte din setul de premise esențiale ale democrației liberale: fără o societate civilă vibrătoare și dinamică, statul tinde să-și extindă tentaculele până și în zonele intime ale vieții private, decretând ceea ce ar fi dezirabil și ceea ce este interzis. Societatea civilă modează apetitul dominator al guvernămintului. Acolo unde există societăți civile avansate, istoria nu se rescrie cu ocazia fiecărei schimbări de guvern.

În numărul pe lunile martie și aprilie 1995 al influenței reviste *Foreign Affairs*, Michael Ignatieff, autorul excelentei cărți despre naționalismul contemporan intitulată *Blood and Belonging* (Sângere și apartenență), publică un eseu pe marginea cărții lui Ernest Gellner, *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals* (Condițiile libertății: societatea civilă și rivalii săi), apărută la sfîrșitul anului trecut la editura Viking Penguin (New York și Londra). Numele lui Gellner este asociat cu importante lucrări pe temele ideologiei naționaliste și populiste, ca și în chestiuni de antropologie socială și sociologie politică. Născut în Cehoslovacia în 1925, crescut și educat în Anglia, devenit profesor la Cambridge, Gellner conduce acum centrul de studiere a naționalismului de pe lângă Universitatea Central-Europeană din Praga. Așa cum o dovedește și studiul lui Ignatieff, cărțea lui Gellner a stîrnit un profund interes nu doar în Europa, ci și în Statele Unite. Ceea ce propune autorul este o lectură a principalelor condiții care asigură succesul ideilor societății civile în condițiile prăbușirii marxismului și ale ascensiunii diverselor radicalisme fundamentaliste.

Notăurile mele din acest text sunt aşadar pările juite deopotrivă de carteaua lui Gellner, strălucitoare prin claritatea și originalitatea abordării, ca și de incitanta recenzie-escu semnată de Ignatieff. Volumul lui Gellner, pe care l-a dorit cît mai curând tradus în română, face parte din crescîndul corp de analize consacrate dificultăților proiectului liberal la finele acestui secol: nu este vorba de iminența unei eroziuni a democrației, ci mai degrabă de creșterea presiunilor antidemocratice în fostele state coloniale, în Oriental Mijlociu și în Asia, dar și de accentuarea unui sindrom pesimist-istoric chiar în metropolele occidentale.

Autoritarismul populist – afirmă Gellner, în consonanță cu Daniel Chirot, Jean-François Revel, Ken Jowitt sau Charles Maier – nu este definitiv compromis. Doar existența unor societăți civile solid implantate în conștiința publică și, înainte de toate, existența presei libere, a educației și participării civice prin asociații și inițiative informale pot modera aceste instințe gregare. Atracția spre mituri providențialist-salvatoare, în special în condiții de frustrare economică, nu poate fi contestată. Nici chiar societatea civilă nu este suficientă pentru a oferi indivizilor sentimentul apartenenței comunitare, acea căldură a unei coezioni grupale atât deabil exploatață de către apostolii naționalismului integral. De aici – arată Gellner – și necesitatea ca democrațiiile liberale să știe să dezvolte virtuile unui naționalism civic, bazat pe toleranță și incluziune, iar nu pe aversiuni xenofobe și ostilitate față de însuși principiul diferenței. În societatea civilă este lor pentru alteritate, pentru disonanțe, pentru polifonia opinioilor. În lumea închisă a atașamentelor populisti-eticocentrice și a nostalgiilor tribale, loialitatea față de valorile grupului strangulează independența subiecților individuali, și masifică și omogenizează.

Democrația liberală este astfel văzută ca un proces de continuă regândire și recladire, o devenire în permanentă primejdie, mai degrabă decât o stare definitiv sancționată de o presupusă "logică a istoriei".

Cartea debutează cu afirmația tranșantă: "Un nou ideal s-a născut, ori a renăscut, în ultimele decenii: Societatea Civilă". Într-adevăr, revoluțiile est-europene au dovedit că ideea unei societăți paralele, eliberată de con-

strângerile guvernamentale, emancipată de presiunile oficiale și dedicată afirmării valorilor individului autonom poate triunfa asupra dominației ideologic-birocratice.

Teza lui Gellner este că lumea contemporană a fost și este încă teatrul unei competiții între trei tipuri sociale: despotismele ideologice, societățile corporatist-segmentarizate de factură nostalgic-tribală și societățile civile (anume, pluralismul instituțional de tip occidental). Colapsul leninismului a intensificat conflictul dintre societatea civilă și adversarii săi (externi sau interni). Pluralismul democratic, așa cum s-a constituit el în Occident, este indisociabil legat de idealul limitării atributelor statale. Doar acest tip de înțelegere a libertății asigură spontaneitatea vieții publice și exercitarea drepturilor în sensul protecției în raport cu orice intruziune externă asupra individului. Societatea civilă, pentru Gellner, exclude deopotrivă comunismul sufocant și autoritarismul centralizant. Ea încurajează instituțiile paralele și intermediare, acțiunea conjugată a factorilor individuali și colectivi care pot limita tendințele de hipertrofie guvernamentală. Idealul societății civile este legat de o antimită permanentă a valorilor publice, de sensul unei recunoașteri generale a unei imagini seculare, rațional asumată și non-charismatică a binelui public. Firește, această viziune tinde să se construiască prin comunicare reflexivă și dialog neîngrădit. Ea nu se înrădăcinează în iluzii eroic-comunitare ori în prerogativele unei mitologice "autorități morale colective". Dimpotrivă, societatea civilă este revendicarea de către indivizi a dreptului inalienabil la un stat de drept, la proceduri impersonale și la egalitatea deplină în fața normelor și a instituțiilor juridice.

Dar aceste societăți civile – arată și Gellner și Ignatiess – s-au dezvoltat de-a lungul a câteva secole în Occident, aflându-și resursele de legitimitate în ideea dreptului natural. Cum vor putea ele evoluă în Est, unde presiunile unei piețe libere, adeseori necruțătoare și răpace, pot avantaja mai degrabă grupuri mafioase decât elementele favorabile structurilor civic-pluraliste? Cartea lui Ernest Gellner ne ajută să înțelegem strategia construcției societății civile în societățile post-leniniste. Chiar dacă există astăzi obstacole, chiar dacă formele democratice (ori democrația formală) sunt nu o dată atestate ori negate, rămâne valabil faptul că năruirea sovietismului în aceste țări nu s-ar fi produs în absența unei veritabile aspirații colective spre societatea civilă (aspirație care înțirzie să se manifeste cu egală intensitate în

societățile de tip islamic). Tocmai acest nerv civic, parțial anemiat în ultimii ani prin recidivele etnocentrice și printr-o anumită psihologie defetistă, trebuie acum reactivat și întărit. Dacă a fost posibilă geneza societății civile în timpurile atât de sumbre ale leninismului tîrziu, cu atât mai mult acum şansele de a fortifica acest proiect devin mai reale.

Cartea lui Gellner atrage atenția asupra urgenței și semnificației vitale a strategiei societății civile pentru menținerea și potențarea tonusului pluralist al democrațiilor, fie ele mai vechi sau mai noi. Nu absența sacrătății din viața cotidiană a fost blestemul marxismului instituțional, ci pseudo-religia statală, degenerarea sacru-lui în "cultul muncii" și agresiunea constantă împotriva profanului, falsificat și mistificat. Reabilitarea acestei ultime categorii în practica astăzi de nespectaculoasă, dar și atât de robustă, a societății civile este un imperativ în egală măsură moral și politic. Pe de altă parte, tocmai civilitatea este cea care va calma și direcționa instințele profane într-o direcție constructivă. Societatea civilă recunoaște profanul ca atare, refuzând să-l investească cu atributele religiozității mistice. Nu o "religie a muncii", ci o competiție a competențelor se impune ca ideal. În această privință sunt de acord cu Gellner, că spulberarea himerelor marxiste, cu substratul lor egalitar-colectivist, lasă loc pentru sentimente de abandon, de care pot profita noile (sau nu astăzi de noile) crezuri naționale. În cuvintele lui Gellner: "Societatea civilă este de fapt exceptională, cu a ei separare între fapt și valoare, cu viziunea ei rece, instrumentală, non-sacramentală și supra autorității". La finele acestui chinuit și de aștea ori absurd secol, devine clar că descoperirea unui echilibru în Scylla obedienei comunitare și Charibda individualismului nesăbuit este de negădit în afara experienței societății civile.

Vladimir TISMĂNEANU

* Ernest Gellner, *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, New York, London, Viking Penguin, 1994.

Orthodoxie și gnoză în comunism

Prăbușirea Uniunii Sovietice reprezintă, evident, un moment de cotitură pentru cercetătorul fenomenului totalitar. Departe de a-și pierde semnificația, demersul său devine și mai important: înțelegerea a ceea ce a fost este indispensabilă proiectării a ceea ce va fi sau ar trebui să fie. Multiplicitatea perspectivelor din care a fost și este Leviathan-ul tîrzind să acapareze, prin intermediul ideologiei, întreaga sferă a existenței individuale și sociale.

Comunismul a constituit, în ultimele decenii, o temă de reflecție pentru câteva din spiritele cele mai lucide – din interiorul și din afara "Arhipelagului". Discursul despre sistem este inseparabil de acela despre Rusia, astfel încât la gînditorii ruși el atinge un dramatism rar: ei sunt primii care își explică originile și manifestările comunismului nu doar prin prisma teoriei și a prejudecăților (pro și contra) ale epocii, ci se întorc către istoria și tradiția țării lor.

În exil, Nikolai Berdiaev publică această lucrare în anul 1937, într-o vreme când în Occident se știau prea puține lucruri despre ororile staliniste. Filosoful creștin nu își face însă nici un fel de iluzii. El știe că omul – centrul reflecției sale – este captiv, indiferent dacă această captivitate înseamnă Siberia sau adeziunea la ideologie și partid. Paralela cu autorul *Arhipelagului Gulag* este imediată: Berdiaev (și alii) ne avertizează în legătură cu ceea ce s-ar putea întîmpla, Soljenițin relatează ceea ce a fost. Se poate însă afirma că la Berdiaev Gulag-ul este prezent, ca virtualitate.

Originile și sensul comunismului rus este lucrarea unui filosof, teolog, antropolog și istoric al ideilor. Berdiaev surprinde astfel complexitatea proceselor care aveau să contribuie la geneza sistemului, explicând motivele pentru care mediul rusesc s-a dovedit a fi extrem de receptiv față de anumite elemente ale "doctrinei comuniste". Un termen extrem de vag, este adevărat, dacă în nem cont de repetatele conflicte ce au afectat mișcarea comunăstă, înainte și după Lenin. În orice caz, discursul lui Berdiaev se constituie într-o adevărată respingere (teo-

retică) a dogmei marxiste – dintre cele "teoretice și practice", cea mai importantă și va aparține chiar lui Lenin.

Soljenițin recurge, la rîndul său, la instrumentele istorice. *Chestiunea rusă la sfîrșit de secol XX* este, de asemenea, o lucrare de sinteză. Si el se întoarce în timp, în încercarea de a explica trecutul recent și prezentul. Dacă Berdiaev se preocupă cu precădere de "sistem", Soljenițin are în vedere în primul rînd Rusia, ca spațiu căruia îi atașează propria subiectivitate. Lucrarea sa apare în 1994, cînd anatomia Gulag-ului fusese demult conturată.

Ambele lucrări sunt scrise de moraliști (studierea sistemului reclamă, se pare, prezența în demers a unei astfel de componente). Chiar Berdiaev și Soljenițin concep în mod diferit relația între individ și colectivitate, concluziile lor sunt asemănătoare: comunismul a fost și este un eșec în primul rînd pentru că a provocat milioane de drame individuale.

Si totuși, a fost comunismul "anormal"? Răspunsul lui Berdiaev este, într-un fel, negativ. Gînditorul care pledase pentru un "Nou Ev Mediu", pentru refacerea legăturii cu transcendentul, sesizase mecanismele dezumanizării, specifice societății moderne. În cazul Rusiei, aceste mecanisme existau demult și traversaseră un lung proces de consolidare.

Geneza comunismului rus nu poate fi separată, evident, de condițiile socio-economice ale acestui spațiu – puternic marcat de influența unor forme colectiviste, cu o uimitoare capacitate de reproducere. La nivel instituțional, Vechiul Regim anihilase orice tentativă de emergență a individualului, în primul rînd a libertății individuale.

Deosebit de importantă s-a dovedit în acest context ideea religioasă. Atât prin influența asupra psihologiei colective și asupra organizării sociale și politice, cât și direct, prin viitoarea ei relație cu ideologia, ideea religioasă a constituit un factor primordial în dezvoltarea comunismului rus. Vocația politico-religioasă a "celei de-a treia Rome", dobîndită de țaratul Moscovei după

căderea Bizanțului, a evoluat către un mecanism național, supus unui proces de secularizare, pe măsură ce Statul își extindea controlul asupra Bisericii. Intenția împăratului de a guverna "în numele lui Christos" un stat măcinat de atâtă injustiții sociale a determinat, începând cu secolul al XVII-lea, reacția adversă a intelighenției în formare. Berdiaev analizează procesul prin care această "nouă clasă" în ascensiune prinsă între obscurantismul clerului, ostilitatea aristocrației și pasivitatea și reticența maselor, evoluează către o teodicee proprie, seculară.

Mesianismul național este completat, treptat, de un mesianism social. Rezultatul acestui proces este net diferit de mesianismul proletar al lui Karl Marx. "Revolutionar" sau "reacționar", în termenii raportării la puterea politică, mesianismul astfel introdus implică negarea rolului proletariatului, clasă a cărei dezvoltare ar fi trebuit să determine mutațiile sociale postulate de filosoful german. Foarte târziu, la începutul secolului al XX-lea, acest conflict avea să se facă simțit în interiorul "social-democrației" ruse; purismului doctrinar al lui Plehanov și al menșevicilor, Lenin îi va opune considerentele de oportunitate. Prin victoria lui Lenin, mesianismul proletariatului a murit, practic, înainte de a se naște, lăsând loc mesianismului partidului revoluționar.

Teodiceea socialistilor ruși reprezintă un alt punct major de întîlnire a ortodoxiei cu socialismul ateu. Prezența răului în lume devine incompatibilă, în viziunea nihiliștilor, cu existența lui Dumnezeu. De altfel, Berdiaev raportează această atitudine la erexia marcionistă. Văzând în Dumnezeul Vechiului Testament un simbol al răului, Marcion construise, în secolul al II-lea după Christos, un sistem gnostic în care se afirmă că domnia răului va continua până la sfîrșitul vremurilor, atunci cînd – grație sacrificiului lui Isus și existenței unui Dumnezeu transcendent – credincioșii se vor mîntui, iar ceilalți, împreună cu întreg Universul și cu dumnezeul creator, vor fi spulberați. Socialiștii devin atei pentru că nu pot concepe un dumnezeu rău. Însă, ideea de salvare a celor buni, prin distrugerea finală a Universului corrupt, respectiv răsturnarea violentă a întregului sistem social prin revoluție, apropie socialismul de marcionism. Ideologia revoluționară ia, astfel, forma unei gnoze.

"Este posibil că gnoza, înțeleasă ca direcție de gîndire, să fie prezentă în preajma tuturor religiilor, ca toate, se poate suporta o mutație «gnostică»", autorul francez, am putea oare afirma că religia socialistă naște ea

însăși gnoza revoluționară? Indirect, Berdiaev răspunde afirmativ la această primă întrebare. De la un anumit moment, în mișcarea socialistă rusă, gnoza devine ortodoxie.

"Va trebui, aşadar, să înțelegem că la obîrșile ateismului rusesc nu stă decît exacerbarea sentimentului deumanitate împins la ultime limite în comunism; prin negarea triumfală a Dumnezeirii, tocmai acest umanitarism se va schimba într-un soi de *inumanitarianism*", conchide Berdiaev.

Responsabilă de această schimbare este gnoza, adică ideologia. Ea rezolvă, de asemenea, problema raporturilor între cunoaștere și credință, de o manieră opusă celei a propriei religii: "Avraam, Sfântul Ioan, Mahomed și tu că nu știu. Ei știu că ei cred (...). Lenin nu știe că el crede, El crede că știe" (Alain Besançon).

În aceste condiții, religia nu numai că nu este necesară, ci este chiar extrem de nocivă. Gnoza devenită ortodoxie, după Octombrie 1917, își persecută predecesoarea. De altfel, Berdiaev afirmă: "Dacă sistemul comunist se opune oricărei religii, o va face nu atât în numele sistemului social pe care îl întruchipează, cît mai ales pentru că el însuși reprezintă o religie".

Însă, combaterea religiei nu este o dovdă suficientă a ortodoxiei. Viziunii "iluministe" a lui Plehanov, pentru care religia se va stinge sub influența educației, Lenin i-o opune pe aceea a luptei de clasă. În timp ce pentru social-democrație religia este o problemă personală, pentru comuniști ea este una socială (ceea ce exclude libertatea de conștiință).

În altă ordine de idei, ortodoxia rusă avea să influențeze și în mod indirect curentelor și mișcărilor intelectuale și politice. Rigiditatea și dogmatismul majorității intelighenției fie ea occidentală, fie slavofilă, se datorează în bună parte, rigidității și dogmatismului Bisericii.

"Protejată" de pericolul dezbatelor doctrinare și necontînd pe un laicat, în adevăratul sens al cuvîntului, biserică ortodoxă se izolează tot mai mult, începând cu secolul al XVII-lea, încă dinainte de reformele lui Petru cel Mare. Absența acestei deschideri către elitele laice îi accentuează rigiditatea. Într-o ierarhie piramidală, dezbaterea teologică este imposibilă – pentru că riscul schismelor (asemeni celei a creștinilor de rit vechi, în secolul al XVII-lea) și al eretizilor devine prea mare. Subordonarea față de stat este un alt factor ce inhibă înnoirea – "ereticul" sau chiar "renovatorul" nu a se teme nu doar de sancțiunea simbolică a colectivității, ci și de sancțiunea fizică a statului.

"Este posibil că gnoza, înțeleasă ca direcție de gîndire, să fie prezentă în preajma tuturor religiilor, ca toate, se poate suporta o mutație «gnostică»", autorul francez, am putea oare afirma că religia socialistă naște ea

După Alain Beçancon, există trei condiții indispensabile apariției unei intelighenții: existența unui sistem de educație națională, controlat exclusiv de către stat, incapacitatea societății civile de a impune timerilor propriile valori; criza Vechiului Regim. Către mijlocul secolului al XIX-lea, prima și ultima dintre aceste condiții sunt îndeplinite. Cea de-a doua se referă la relația între societatea civilă și stat, accesele de autoritate ale statului fiind cele care determină discontinuități în evoluția acesteia (inclusiv în ceea ce privește capacitatea de auto-reproducere și de asimilare a unor elemente provenind din alte cercuri). De aceste discontinuități avea să profite intelighenția, care încețează de a mai fi un segment periferic al societății civile, ajungând să se opună acestia din urmă și să o marginalizeze.

Deoarece intelighenției îi este închis drumul dezbatelor teologice, ea transferă patima specifică acestora în social și transformă astfel socialul într-un teren propice influenței insidioase a ideologiei. "Intelighenția a însemnat prin urmare un fel de colectivitate ideologică și nu profesională sau economică", observă Berdiaev.

Procesul de constituire a intelighenției ruse se rulează în paralel cu penetrarea unor teorii și înfluențe occidentale, teorii ce sunt receptate ca dogme. Hegelianismul și marxismul sunt, fără îndoială, cele mai importante – ele vor defini currentul "occidental". În replică, un alt segment al intelighenției se orientează către trecut, către redescoperirea Rusiei pre-petroviene, pe care o consideră investită cu o misiune de sorginte divină. Conflictele între aceste două curente vor marca evoluția intelighenției ruse pînă aproape de primul război mondial. Singurul punct de convergență îl constituie adversitatea comună față de liberali – grup fragil, desprins relativ curînd din currentul "occidental".

Slăbiciunea liberalilor ruși a fost explicită prin argumente economice și politice, dar și printr-o serie de aspecte jînhînd de psihologă a colectivităților. În *Originea și sensul comunismului rus*, Berdiaev afirmă – de mai multe ori – că pentru ruși, civilizația burgheză occidentală reprezintă un model dizolvant, proprietatea nu era un drept sacru. În Rusia nu a existat niciodată o acceptare fără rezerve a libertății individuale, deși conceptul nu era nici pe departe necunoscut în mediile intelectuale.

Referindu-se la perioada de relativă deschidere din anii 1860, Berdiaev apreciază că autorii lor "au jucat un rol important, însă liberalismul lor nu a depășit niciodată stadiul pragmatic; ei nu au construit niciodată o i-

deologie care să fi putut constitui sprijinul de care intelighenția rusă a fost întotdeauna lipsită". Revoluția din februarie. Eșecul lui Kerenski este, de fapt, eșecul societății civile ruse.

Antropologul creștin Berdiaev despre ingineria socială comunistă: "Comunismul nu pretinde să dea naștere unei societăți, ci de fapt unui om de tip nou (...). Dar un om de tip nou nu va putea apărea decît acolo unde omul va fi considerat ca reprezentând valoarea cea mai de preț; dacă însă, dimpotrivă, omul nu va însemna decît o cărimidă în edificiul social sau un simplu mijloc intervenind în procesul economic, ne va fi dat să asistăm nu la o «înnoire» a omului, ci, dimpotrivă, la o agravare și accentuare a procesului de dezumanizare a acestuia".

Dezumanizarea se manifestă prin estomparea elementului moral, în "problemă fundamentală" a comunismului: relația individ–societate. Personalismul creștin al lui Berdiaev se opune categoric marxismului – doctrină ce își propunea să elimine ea însăși alienarea, însă elementul dialectic ("sentimentul demoniac" al marxismului) face ca totul să fie posibil; în același timp, gînditorul rus atrage atenția Occidentului liberal asupra propriei contribuții la dezumanizarea vieții, asupra fetișizării unor principii total incompatibile cu modelul etic creștin.

Autorul *Noului Ev Mediu* nu este un individualist. Demnitatea umană presupune căutarea permanentă a legăturii cu transcendentul – astfel încât să se evite ispita unor religii laice, a unor "religii pe dos" precum comunismul.

Numai un creștin reînnoit poate apăra astăzi omul de noua "demonolatrie" a colaborării dintre "străvechile forțe cosmice" și "puterile cele noi ale tehnicității". Pentru a-și recărtiga puterile conștiinței, afirmă Berdiaev, oamenii trebuie să-și închine, din nou, sufletele lui Dumnezeu.

LUCIAN DÎRDALĂ

* Nicolai Berdiaev, *Originea și sensul comunismului rus*, București, Editura Dacia, 1994.

Revolta necesară

Sartre n-a scris decât două lucrări de filosofie "pură": *L'Être et le Néant* (1943) și *Critique de la Raison Dialectique* (1960). Dacă în prima el pune bazele ontologiei sale existențialiste, în cea de-a două își propune, nici mai mult nici mai puțin, decât să dea o fundamentare transcendentală materialismului istoric, "singura interpretare valabilă a Istoriei". Din 1952, el este "tovarăș de drum" al comuniștilor francezi, și nici demascarea ororilor staliniste, nici invazia militară în Ungaria nu îi vor clăti poziția ideologică adoptată. Dimpotrivă, vizitele în URSS (1954) și în Polonia (1957) oferă, parcă, un gaj suplimentar al adeziunii sale inebranabile la cauza comunistă. De altfel, în urma acestei ultime vizite se va decide el să scrie *Critica Ratiunii Dialectice*, un proiect ambițios, în două volume, din care nu a reușit să încheie decât unul.

Sartre avea impresia că a scris "o carte mare", dar receptarea ei imediată a fost contradictorie: elogioane extreme se întrețineau cu iritări și critici pasionale, dar mai ales cu un sentiment de descurajare în fața unui "monstru de iluzibilitate". În timp însă, și mai ales de cînd "Comuna" studențească din primăvara anului 1968 părea că și trage inspirația direct din analizele ei, carteasă a bucurat de lectură atentă, critică și aplicată a unor reputații filosofi, sociologi, epistemologi și comentatori politici.

Raymond Aron, "spectator angajat" al vremii sale, nu putea rămîne indiferent la impactul oarecum neașteptat și tardiv al scrierii lui Sartre în conștiință și acțiunea contemporanilor săi. "Împrejurări speciale" au făcut ca preocupările filosofice ale lui Aron din acea perioadă să interseceze cîteva din teoriile elaborate scrupulos de Sartre în *Critica sa*. Din această conjuncție s-a concretizat, în 1973, volumul pe care publicul român îl are acum în față*. De-a lungul a șapte capitole, o prefăță și treisprezece note consecutive (în ediția românească totul e înșimpat de un studiu pertinent al traducătorului, Cristian Preda), Aron extrage, rearanjează, sistematizează obiectivele, ideile și metodele lui Sartre, pentru a le comenta, pe îndelete și fără patimă, urmărind coerentă interioară a gîndirii sartriene, dezvăluindu-i erorile și parti pris-urile, demascându-i sofismele și devierile ideologice, dar și punându-i în valoare originalitatea și fertilitatea, curajul chiar de a demonstra imposibilul.

Obiectivul central și mărturisit al *Criticii*, pentru care Sartre a pus în mișcare, pe sute de pagini, o extrem de complexă mașinărie conceptualo-filosofică, este regenerarea marxismului "sclerozat" de practica birocratiei staliniste și reintroducerea omului și a libertății lui în locul unde dogmatismul acestia le-a exclus. Doar cu o infuzie

de existențialism, încearcă să demonstreze Sartre, marxismul își poate regăsi vigoarea sa "autentică". Numai că hibridul conceptual la care va ajunge, și pe care Aron îl numește *marxism comprehensiv*, nu reușește să facă din Istorie un marș ineluctabil către întronarea Adevărului marxist. Va reuși, în schimb, să fundamenteze o filosofie a violenței, în care lupta de clasă apare ca motor al evoluției umanității, iar revolta spontană, individuală sau colectivă, ca singurul mijloc de salvare din pietrificarea "practicoinertului", a societății opresive.

Experiența dialectică supusă analizei transcendentale se desfășoară în trei momente, juxtapunerea sartrismului cu marxismul încercând să dea coerentă unui parcurs ce are "la un capăt paradisul individual..., la celălalt capăt paradisul-proiect colectiv, între cele două aflându-se căderea în practico-inert sau în Istorie" (p. 66).

Încă de la început, Sartre stabilește primatul, atât ontologic cât și epistemologic, al praxisului uman, libertate pură și absolută. *Comprehensiunea* acestei dialectici individuale este, ca la Dilthey sau Weber, singura formă de cunoaștere care ne poate reda intelligibilitatea acțiunii umane și, plecind de la ea, a istoriei în globalitatea ei. Însă, cu asta, prima aporie e gata. Căci, se întrebă Aron, cum se poate concilia o filosofie a libertății umane cu o interpretare marxistă a istoriei (la care Sartre vrea să ajungă în final)? Cum se poate fonda necesitatea evoluției istorice pe libertatea agenților individuali?

Dificultatea pare că începe să se dilueze dacă deschidem, o dată cu Sartre, în socializarea (normală și absolut inevitabilă, aşa cum demonstrează Aron) ce survine în al doilea moment al experienței dialectice, o "cădere în istorie", momentul tragic al pierderii libertății. În viziunea existențialistului francez, practico-inertul e un infern hobbesian în care, datorită "rarității", oamenii trebuie să facă apel la violență pentru a supraviețui. Nevoile și supunerea la o materialitate opacă, o conștiință alterată a propriului sine și a reciprocității umane înscriu individul într-o anti-dialectică și înstrăinării. Patru concepte balizează trecerea de la praxisul individual la individul socializat, scufundat anonim în serialitate și colectiv: *exigență, interesul, ființa socială, colectivul*.

Eliberarea din practico-inert (al treilea moment al experienței dialectice) începe cu o bruscă resurrecție a libertății. Pentru Sartre, acum se naște umanitatea, odată cu revolta. Grupul "în fuziune" (constituit, în opozitie cu seriile, dintr-un proiect comun) preia și amplifică puritatea desprinderii individuale concentrând-o într-o confruntare cu o exterioritate activă. Însă, evoluția praxisului comun e

de departe de a conduce la happy-end-ul așteptat: pentru a-și perpetua revolta, grupul se leagă prin jurămînt (fraternitatea fiind astfel asigurată de teroare); pentru a deveni funcțional și eficient în fața adversarilor, grupul se organizează și se instituționalizează, o autoritate se coagulează și, treptat, elanul inițial de eliberare va fi alienat unui Leviathan (grup sau șef totalitar). Ineluctabil, descoperă Aron în descrierea sartriană, "revolta tuturor ajunge la atotputernicia și libertatea unuia singur...", iar conștiința ce s-a eliberat prin revoltă recade, încetul cu încetul, în practico-inert" (p. 141). În această revenire la aservirea inițială îl regăsim pe Sisif, care "repetă indefinitely aceeași pătimire inutilă". Cu acest tablou pesimist în față, ne întrebăm, odată cu Aron: poate istoria ieșă din ciclicitate?

Din nou o chestiune aporetică, la care Aron încearcă să găsească dezlegarea deplasînd analiza în planul ontologiei claselor și al relațiilor, inevitabil antagonice, dintre ele. Lupta de clasă a fost decretată de Sartre ca motor al istoriei. Însă, ea nu este suficientă pentru a fonda totalizarea (instaurarea marxismului ca Adevăr al evoluției umanității) la care aspiră filosoful francez. Pentru ca, "de la inteligențialitatea istoriei, să ajungem la totalizare unei Istorii și necesar ca Istoria să se unifice în propria ei devenire. ... ca ea să aibă un sens, ... în termenii lui Marx, e necesar ca preistoria să se încheie" (p. 244), or asta nu se va întîmpla decât odată cu sfîrșitul luptei de clasă, "într-o societate fără clase și fără exploatare, fondată pe reciprocitatea praxisurilor" (p. 255), perspectivă însă foarte îndepărtată, dacă nu improbabilă. Mai mult, "conștiința individuală, situată mereu în cîmpul istoric, nu poate totaliza Istoria" (p. 140). *Critica* nu e decât un "roman filosofic" și doar volumul doi (nescris) ar putea oferi perspectiva fericită, în care Sisif ar reuși să urce stîncă pe vîrful muntelui. De aceea, pentru Aron nu mai este nici un dubiu: "primul volum [din *Critică*] nu a înțemeiat nici adevărul marxismului, nici posibilitatea marxismului ca Adevăr al Istoriei" (*ibid.*).

Dar de ce încearcă Sartre să demonstreze ceva ce nu poate fi demonstrat? Raymond Aron crede că se poate de căldu o "predispoziție" interioară a lui Sartre către o lectură pesimistă a dialecticii istorice, de tip "mitul lui Sisif", dar că angajamentele sale politice, dorința de a nu se îndepărta de spiritul marxist îl forțează să sugereze, chiar și fără să o poată demonstra, soluția fericită. Duplicitatea lui Sartre este, pentru Aron, transparentă, chiar și cînd nu e direct decelabilă în text, ca atunci cînd autorul *Criticii* recunoaște că nici o revoluție nu va elimina cauzele sale ultime sau cînd se întrebă, mai mult retoric și fără să refuze evidența bunului simț, despre măsură în care o societate socialistă ar putea elimina definitiv "atomismul" și înstrăinarea. În opinia lui Aron, compromisurile colegului său de la École Normale Supérieure cu marxism-leninismul sunt semnifi-

cative pentru faptul că "Sartre rămîne în *Critică* mult mai mult sartrian decât marxist" (p. 170).

Rămîne, cu toate acestea, realitatea cărtii, care justifică atât cultul personalității și rolul partidului în organizația maselor, cît și revolta spontană, declanșată ori de cîte ori înstrăinarea și apăsarea practico-inertului devin insuportabile. *Critică*, spune Aron, se pretează unei lecturi stîngiste, la fel de bine ca și uneia marxist-leniniste." E una mai adevărată decât alta, mai apropiată de gîndirea profundă a lui Sartre? Nu are nici o importanță, căci ele, observă neînertator Aron, "se implică reciproc" (p. 175), ambele stau sub semnul negru al violenței.

De fapt, însă concepția despre libertate a lui Sartre conduce în chip dialectic la o filosofie a luptei și a violenței, a Revoluției. Două sunt premisele fundamentale care conduc la asemenea concluzii. Mai întîi, "refuzul de a accepta socializarea inevitabilă a praxisurilor". Făcînd o lectură patetică unui proces normal, demascând "infernul" existenței noastre cotidiene și atmosfera ei alienantă și inspirabilă, revolta și politica violentă apar ca singurele mijloace eficiente de regăsire a umanității "pierdute". În al doilea rînd, "concepția absolutistă despre libertate" (p. 263) în care praxisul, act pur, primează asupra tuturor determinărilor care-l limitează și îl îndepărtează de esență sa. Sartre conferă conștiinței-praxis un caracter absolut, dar asta nu înseamnă altceva, remarcă Aron, decât "o conștiință fără determinare biologică, o libertate-spontaneitate care își oferă rațiuni, dar fără să li se supună".

Sartre se situează de partea violenței și a Revoluției din motive politice, dar, am văzut, și din rațiuni filosofice. Ceea ce e cel mai grav însă, este că autorul *Criticii Ratiunii Dialectice* refuză, atunci cînd face alegerea, să gîndească realul. N-o să găsim la el vreo analiză comparativă sau vreo tipologie a regimurilor politice, reale sau posibile, pentru a ști ce sănă de eliberare oferă, unul sau altul, individualul uman. Or, cum am putea spune ceva, exclamă Raymond Aron, despre lumea noastră, trecutul și viitorul ei, dacă nu cercetăm "pluralitatea lumilor istorice și limita posibilităților omenești" (p. 266)? Eliberarea radicală, încheie Aron, nu e posibilă decât ca experiență religioasă. "Tradusă în termeni profani, ea devine o iluzie sau un mit pentru individ, principiu de violență în istorie" (p. 264). □

LAURENTIU ȘTEFAN-SCARLAT

* Raymond Aron, *Istoria și dialectica violenței*, Editura Babel, 1995, traducere, studiu introductiv și note bibliografice de Cristian Preda (ediția română).

Contents

Semnale

<p>NICOLAI BERDIAEV <i>Originile și sensul comunismului rus</i> Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 222, lei 2.346</p> <p>Contemporaneitatea recunoaște perenitatea operei lui Berdiaev datorită temelor majore abordate (omul și libertatea), cît și stilului convingător.</p> <p>Filosof al istoriei și gânditor politic, component al inteligenției ruse, profet incomod și adversar ideologic al comunismului, Berdiaev ne dezvăluie "originile și sensul comunismului rusesc". Slavofilie și occidentalism, nihilism și socialism, narodnicism și anarchism, profetismul literaturii ruse din secolul al XIX-lea, marxismul clasic și marxismul rus, comunismul rus și revoluția, comunism și creștinism – iată temele majore ale cărții, teme ce gravitează în jurul mesajului "Omul fără Dumnezeu incetează de a fi om".</p> <p>RADU CIUCEANU <i>Potcoava fără noroc</i> București, Editura Meridiane, Seria Document, 1994</p> <p>Radu Ciuceanu a inaugurat în 1991 seria "Memoriilor" publicând <i>Intrarea în tunel. Potcoava fără noroc</i> continuu, dar se și deosebește de producțiile memorialistice apărute în România după 1990. Cartea oferă o dublă focalizare a discursului asupra istoriei. Cititorul are la îndemnăț viața autorului, amprentă experienței personale, închisă în paranteza totalitară.</p> <p>Povestirea (<i>dictată</i>) nu este doar transcrierea unei tragedii personale, ci o impresionantă sinteză de fragmente biografice, tipologii și portrete, lozinci, legi, sentinje, statistici și analize, incursiuni estetice, crochii encyclopedice etc.</p> <p>ANDREI S. GRACIOV <i>Naufragiul lui Gorbaciov / Adevărata istorie a destrămării URSS</i> București, Editura Nemira, 1995, pag. 269, lei 4.000</p> <p>Intrat în anturajul lui Gorbaciov încă din octombrie 1985,</p>	<p>purtător de cuvînt și asistent al președintelui, A. Graciov relatează cu precizie gazărească naufragiul URSS și sfîrșitul mandatului preșidențial al acestui "rege Lear modern". Cartea se referă la perioada incertă, puțin cunoscută, râu înțeleasă și plină de consecințe pentru viitorul planetei, ulterioră puciului din 22 august 1991.</p> <p>Autorul, avînd sănse excepțională de a trăi săptămîinile cruciale ale agoniei URSS, analizează cu insuflare și obiectivitate această perioadă și ne ajută să înțelegem importanța influențelor secrete, raporturile dintre "oamenii-cheie", ceea ce explică parțial și actuala politica de la Moscova.</p> <p>APOSTOL STAN <i>Ion C. Brătianu și liberalismul român</i> București, Editura Globus, 1993, pag. 79</p> <p>Ingratitudinea istoriei s-a făcut resimțită și în cazul personalității ce face obiectul acestei monografii. Controversat în epocă și relativ neglijat de posteritate, Ion C. Brătianu este prezentat în această lucrare nu doar din punct de vedere al traiectoriei personale, cît mai ales din perspectiva contextului economic, social, politic din acea perioadă.</p> <p>Cartea este instructivă nu doar ca prezentare a carierei și rodniciei activității guvernamentale ale lui I.C. Brătianu, cît și ca o reactualizare a rădăcinilor liberalismului românesc.</p> <p>DOCUMENTE ALE PROCE-SULUI REEDUCĂRII DIN ÎNCHISORILE PITESTI ȘI GHERLA <i>Memorialul ororii</i> București, Editura Vremea, Colecția <i>Fapte, Idei, Documente</i>, 1995, pag. 924, lei 12.000</p> <p>Selecție din studiile unor reprezentativi autori ai acestui capitol fascinant al psihologiei sociale, lucrarea este utilă nu doar specialiștilor din științele socio-umane, ci oricărui om preocupat de înțelegerea realității. Acționăm nu în funcție de stimulii ce vin din mediul social, ci în funcție de imaginea noastră despre realitate. Lucrarea ne ajută să descifrăm propria "grilă de lectură" cu ajutorul căreia "citim" lumea.</p> <p>Cum se formează, consolidează și acționează reprezentarea socială a realității, cît este social și individual (psihologic) în evaluarea situațiilor și persoanelor sunt întrebări la care se oferă răspunsuri pertinente și utile.</p>	<p>ie un instrument de lucru, ajutîndu-l pe cititor să cunoască adveanul, locul cuvenit victimelor și călăilor în această acțiune unică în lume atîr prin extindere, cît și prin brutalitatea metodelor folosite.</p> <p>Procesul Mareșalului Antonescu / Documente București, Editura Saeculum I.O., Editura Europa Nova, Vol. I-II, 1995, pag. 900, lei 9.500</p> <p>După cincizeci de ani de falsificare a istoriei, cele două volume ne oferă posibilitatea de a reconstituîi pe bază de documente de arhivă, în majoritate inedite, a procesului intentat Mareșalului Ion Antonescu și miniștrilor săi.</p> <p>Documentele sunt publicate după originale sau după înregistrările audio existente, și nu după alte ediții. Acest ruinos episod din istoria românilor nu a fost corect ori complet studiat sau a fost răstămătit. De aceea, prezenta culegere de documente retrunchiate, publicate după norme științifice, reprezintă o contribuție importantă pentru istorici și pentru orice cititor interesat de procesul și execuția Mareșalului Ion Antonescu.</p> <p>Psihologia cimpului social: Reprezentările sociale Coordonator Adrian NECULAU București, Societatea Știință & Tehnică, 1995, pag. 310, lei 3.400</p> <p>Cartea reprezintă un izvor de informație nudă despre tragicul experiment organizat de regimul comunist în 1949, în închisorile Pitești, Gherla și altele, pentru reeducarea adversarilor săi politici.</p> <p>Cuprinzînd documente juridice și declarații semnificative date de către implicați organelor de anchetă – judecătore și ale securității –, acte autentice, alese cu obiectivitate, lucrarea constitu-</p>
<p>2. Editorial Adrian Marino</p>	<p>The Two Romanias</p>	
<p>6. Which Way Romania Alina Mungiu</p>	<p>The Future of a Political (Des)Integration</p>	
<p>12. Cornel Codîță</p>	<p>Identity and Change</p>	
<p>14. Florin Constantiniu</p>	<p>Mental Blockages on the Way</p>	
<p>17. Mentalities Cristian Preda</p>	<p>Toward the Legal State</p>	
<p>20. Vladimir Tismăneanu</p>	<p>What Is a Good Political Community? (II)</p>	
<p>20. Dan Pavel</p>	<p>The Mystical Revolutionaries (II)</p>	
<p>23. The Opening of the Archives Marius Oprea</p>	<p>The Backstage of the Communist Power</p>	
<p>26. Laurentiu Panaite</p>	<p>Documents' Edition</p>	
<p>28. Florin Șperlea</p>	<p>Romanians' History in Foreign Archives</p>	
<p>30. Romania - USA Mircea Răceanu în dialog with Stelian Tănase</p>	<p>A Century Diplomacy</p>	
<p>35. Ştefan Ciochinaru</p>	<p>A Bridge at All Too "Far"</p>	
<p>39. Stela Arhire</p>	<p>The Perspectives of the American's Involvement in Europe</p>	
<p>42. The Anatomy of Communism Archives</p>	<p>The Pătrășcanu Case (II)</p>	
<p>46. Up-to-Date Rodica Chelaru</p>	<p>Opposition's Crossroad</p>	
<p>48. Varujan Vosganian</p>	<p>Orders and Disequilibriums</p>	
<p>50. International Politics Mihail Dobre</p>	<p>Geopolitical Evolutions in Central Europe After the Cold War</p>	
<p>57. Books and Authors Vladimir Tismăneanu</p>	<p>Ernest Gellner, <i>Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals</i></p>	
<p>59. Lucian Dîrdală</p>	<p>Nicolae Berdiaev, <i>Originile și sensul comunismului rus</i></p>	
<p>62. Laurențiu Ștefan Scarlat</p>	<p>Raymond Aron, <i>Istoria și dialectica violenței</i></p>	
<p>64. Books Review</p>		